

13 - D - 189

Is 653.

Knihovna Samostatnosti.

Sbírka poučných spisů a pojednání o otázkách časových.

SWAZEK XXVIII.

Poměr mezi státem a církví.

Jeho vývoj a přítomný stav.

Napsal

Dr. ANTONÍN HOBZA,

docent práva církevního.

V Praze 1909.

POMĚR MEZI STÁTEM A CÍRKVÍ.

Jeho vývoj a přítomný stav.

(Knihovny Samostatnosti sv. 28.)

3038

V Praze 1909.

Nákladem Dr. Ant. Hajna a spol.

KNIHOVNA SAMOSTATNOSTI.

SBÍRKA POUČNÝCH SPISŮV A POJEDNÁNÍ O OTÁZKÁCH ČASOVÝCH.

SVAZEK XXVIII. (SEŠITOVÉHO VYDÁNÍ SEŠIT 129.—132.)

V „Knihovně Samostatnosti“

vyšly až posud tyto spisy:

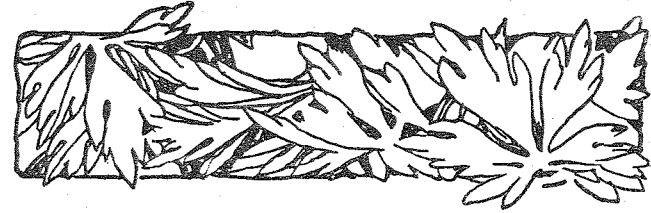
- Sv. I. Ant. Hajn: **Nebezpečí reakce ve školství.** (Rozebráno.)
- Sv. II. Ant. Hubka: **Naše menšiny a smíšené kraje na českém jihu.** (S národnostní mapou českého jihu.) Cena 3 K 60 h, poštou 3 K 80 h.
- Sv. III. JUDr. Fr. Joklík a Ant. Hubka: **Vládní předlohy jazykové. Vládní předloha o krajských vládách.** (Připojeno ihned doslovné znění obou předloh vlády Korbroy.) Cena 90 h, poštou 95 h.
- Sv. IV. JUDr. Fr. Joklík: **Kritika programu realismu.** Cena 60 h, poštou 65 h.
- Sv. V. Štěpán Radič: **Současné Rakousko.** Cena 2 K, poštou 2 K 10 h.
- Sv. VI. Dr. Aug. Smetana: **Paměti kněze z církve vyobcovaného.** Vlastní životopis. Přeložila L. Pohorská. (Připojeno: Doslov. — J. Tvrdý: O filosofickém významu dra. Aug. Smetany.) II. vyd. Cena 2 K, poštou 2 K 10 h.
- Sv. VII. Ant. Hubka: **Čechové v Dolních Rakousích.** Studie cestopisná. Cena 1 K, poštou 1 K 5 h.
- Sv. VIII. André Chéradame: **Evropa a otázka rakouská na práhu XX. stol.** Z franciny s dovolením autorovým přeložil dr. Fr. Nerad. (S 3 faksimily a 14 mapami.) Cena 6 K, poštou 6 K 30 h.
- Sv. IX. Lili Braunová: **Ženská otázka. Její dějinný vývoj a hospodářská stránka.** Autor. překlad Jos. Felixa. Cena 6 K, poštou 6 K 30 h.
- Sv. X. Ed. Bernstein: **Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie.** Autor. překlad dra. Lad. Machače. Cena 2 K 80 h, poštou 2 K 90 h.
- Sv. XI. **Státoprávní politika.** (Obsah: Předmluva. — Literatura o českém státním právu. — JUDr. Lad. Machač: Podstata českého státního práva v historickém vývoji. — Ant. Hubka: Moment národnostní a kulturní. — JUDr. Ant. Kusý: Hospodářský a sociální význam české státoprávní otázky. — JUDr. Jan Kříž: Státoprávní politika odr. 1848. po Badeního. — Dr. Ant. Hajn: Státoprávní politika v přítomnosti i budoucnosti.) Cena 2 K 50 h, poštou 2 K 60 h.
- Sv. XII. Bedřich Delitzsch: **Bábel a bible.** Prvá přednáška. Autor. překlad JUDr. Ant. Kloudy. S 50 vyobr. 3. vydání. Cena 1 K 50 h, poštou 1 K 60 h.
- Sv. XIII. Bedřich Delitzsch: **Bábel a bible.** Druhá přednáška. Autor. překlad dr. F. O. S 20 vyobr. 2. vyd. Cena 1 K. (Rozebráno.)
- Sv. XIV. Ad. Harnack: **Dějiny dogmatu.** Dle 3. oprav. vydání autoris. přeložil Fr. Žilka. Cena 6 K, poštou 6 K 30 h.
- Sv. XV. Y. Guyot: **Kulturní a sociální bilance katolické církve.** Autor. překlad J. Arnolda. Cena 2 K 80 h, poštou 2 K 90 h.

ÚVOD.

Koncem minulého roku měl jsem šest přednášek o poměru mezi státem a církví na Kr. Vinohradech. Účastníci kursu tohoto, pořádaného výborem pro lidové přednášky českých vysokých škol pražských, projevíli přání, aby přednášky moje vydány byly tiskem. Vyhovuji tímto milerád přání, jež mi bylo důkazem, že nepřednášel jsem nadarmo. Kéž dojde krátký nástin dlouhého a velmi složitého vývoje otázky tak eminentně důležité stejně přízně také v širší veřejnosti! Vždyť problém správné úpravy poměru mezi státem a církví, jenž tak často znepokojuje veřejné mínění hned tou, hned onou otázkou speciální, může správně posuzován býti jen se zřetelem na základní principy vývoj poměru onoho určující.

I.

Podstata a hlavní formy poměru mezi státem a církví. Poměr státu k náboženství ve starověku.

Stát a církev jsou dle běžného učení dva ústavy, jimž svěřena je péče o blaho lidí. Oba ústavy mají vlastní obor působnosti — církev pečuje o život nadpřirozený, stát o život pozemský —, ale oba směřují k společnému cíli povznesení lidstva. Oba ústavy jsou stejně nutné a mají se navzájem podporovati.

Uvádím-li tyto pěkně znějící zásady na počátku přednášek o poměru mezi státem a církví, chci ukázati, jak se zahajovati nemají. Neboť o všem možném poučíme se z vývoje poměru onoho spíše, než o svorném působení státu a církve za jedním společným cílem. Naopak stát a církev katolická jeví se nám od společného vystoupení v dějinách příliš často jako dva válečné tábory, bojující se střídavým štěstím. Proto líčení poměru mezi státem a církví je více líčením bojů mezi těmito organisacemi, než líčením svorné jich součinnosti.

Předmět nauky o poměru mezi státem a církví je takového objemu, že nelze mi pomýšleti ani z daleka na vyčerpání látky, na probrání všech momentů, které vývoj charakterisovaly, a zejména na vytčení všech důležitých událostí historických, které s vývojem oním

souvisely. Toho všeho také není třeba pro dosažení cíle, jež jsem si při svých přednáškách vytkl, totiž: naznačiti v hrubých rysech hlavní změny v poměru mezi státem a církví, od dob nejstarších až do nynějška nastalé, a posouditi jednotlivé fáse vývoje tohoto po stránce právní. V první přednášce jakožto přednášce úvodní, chci poukázati k podstatě celé otázky, vysvětliti nejdůležitější pojmy a krátce nastíniti zřízení náboženské u národů starověkých.

Poměrem mezi státem a církví ve smyslu právním rozuměti dlužno souhrn právních otázek, vznikajících ze spolupůsobení státu i církve při budování právního řádu pro určitou část obyvatelstva. Tím, že obě organizace, státní i církevní, osobují si vliv na úpravu právního řádu jistého souhrnu lidí, kteří jsou zároveň členy církve i členy státu, vznikají nutně otázky ohledně zásadního poměru obou mocí, ohledně poměru organizace církevní k organizaci státní, ohledně hranic vlivu obou stran, ohledně povahy norem společné otázky upravujících atd.

Nejdůležitější je otázka hranice mezi samostatným oborem působnosti církve a samostatným oborem působnosti státu, čili jinak řečeno, otázka, které záležitosti mají se pokládati za záležitosti církve (záležitosti, jež církev sama upravuje) a které za záležitosti státu. Při mnohých záležitostech nelze stanoviti přesné hranice. Proto rozeznáváme obyčejně: 1) záležitosti světské, které s církví nesouvisí přímo a které stát sám upravuje; 2) záležitosti církevní, které církev upravuje; 3) záležitosti smíšené, které spadají do působnosti státu i církve.

Kterak stanoví se, co je záležitostí církevní a co světskou? Na tuto otázku nelze dáti odpovědi jednotné a pro všechny doby platné. Toť otázka moci. A jako poměr moci světské a církevní byl v různých dobách různý, je také odpověď na zmíněnou otázku v každé době jiná. Mnohé dnešní záležitosti zákonodárstvím státním upravované byly kdysi nedotknutelnou državou církevní, a o mnohé jiné vede se dosud houževnatý zápas mezi státem a církví. Avšak ani v téže době

není rozsah záležitostí církevních všude týž, naopak jeví se v jednotlivých státech značné rozdíly v tom směru.

Řekl jsem, že se jedná o soubor otázek právních. Jen o ty se nám bude jednat. Zvláště zdůrazňuji, že při sledování jen právního vývoje církve zůstávají čistě náboženské otázky úplně stranou. Ony nemají býti snad vyvráceny naukou o poměru mezi státem a církví, a podle mého názoru touto cestou ani vyvráceny býti nemohou, poněvadž se zásadně vymykají činnosti rozumové. Víra nezná mezí, jež stanoveny jsou lidskému rozumu, za to však rozum na území, které ovládá, je úplně suverenním. Právní organizace církve je historickou skutečností, kterou právník jen pomocí rozumu zjišťuje a dle čistě právních zásad posuzuje. Nepopírám, že přichází při tom leckdy k jiným důsledkům, než oficiální theologie, ale rozpor ten vysvětliti není věcí právníka, nýbrž věcí theologa. Ovšem že při stopování právních institucí církevních není možno otázek theologických úplně pominouti, neboť jimi teprve se mnohé právní instituce, zejména co do vzniku, náležitě osvětlují.

Otázka, již se budeme obírat, vyžaduje dřívějšího objasnění pojmu »církev«. Název církev, objevující se v jazycích slovanských a příbuzný s německým názvem »Kirche«, povstal pravděpodobně z řeckého »kyriakon (oikeion)« = dům páně. V latině a moderních jazycích románských jsou zavedeny názvy, vzniklé z řeckého »ekklesia«, což značí toliko jako shromáždění. Názvem tímto označována původně společnost osob věřících v Krista a jeho učení, společnost křesťanů. Významu v právním ohledu nabyt tento název teprve, když společnost jím označovaná počala se zevně organizovati. Ve smyslu právním znamená církev vůbec jen zevně organizovanou náboženskou společnost. Pokud byla jedna zevně organizovaná náboženská společnost křesťanská, byla jen jedna církev. Když však vzniklo vedle sebe více organizací na základě křesťanského učení, vzniklo tím pro právní život více církví. Tak máme dnes co činiti s církví římskokatolickou, církví anglikánskou, církvemi řeckovýchodními (pravoslavnými), církvemi evangelickými. Hned

zde podotýkám, že v literatuře jsou obvyklé souhrnné názvy: církev východní a církev evangelická, ale v právním ohledu nejsou názvy tyto přesné, poněvadž není jednotné církev východní, ani evangelické v právním smyslu.

Obvyklá definice církve jako souhrnu těch, kdož o zjevení křesťanském stejně smýšlejí, nemá pro právo žádné ceny, neboť stejné smýšlení jisté části lidí o jakékoliv otázce netvoří ještě zvláštní jednotky v ohledu právním. Jednotu ve smyslu právním třeba přísně rozlišovati od jednoty duševní. Toto rozlišování je právě při společnosti církevní důležité, neboť z něho plynou závažné důsledky. Tak předně, že jednota ve víře může trvati i bez jednotné organisace právní — pravda to, jež se přehlízí tak ráda lidmi, kteří každé omezení právního zřízení církve prohlašují za útok na víru samu. Mimo to je z uvedeného rozdílu zjevno, že jednotná organisace právní té které církve nikterak ještě neznamená a nezaručuje jednotu ve víře, neboť církevní jednota právní předpokládá jen zevní příslušnost k církvi a je jakožto jednota, utvořená bez ohledu na vnitřní smýšlení jednotlivců, slučitelná s existencí různých názorů o víře u jednotlivých členů. Právní organisace církve trvá nezměněna, i když smýšlení jednotlivců jí neodpovídá, pokud jen žádným právním aktem nebylo členství dotýčných jednotlivců zrušeno. S druhé strany může sahati jednota ve víře mnohem dále, než jednota právní, jako je tomu u církví evangelických, kde jedna konfesse zahrnuje více zemských církví. Krátce řečeno: právní jednota členů církve nekryje se nikdy s jednotou členů opravdu stejně věřících. Na tuto skutečnost bylo všemi církevními reformatory poukazováno, a v ní hledati sluší původ evangelických názorů o dvojí církvi: pravé neviditelné, kterou tvoří společnost skutečně věřících, a o církvi zevně organisované, nedokonalé.

Zdůrazňování právní organisace může býti u různých církví různé, a podle toho je také rozpor mezi vnitřní jednotou stejně věřících a jednotou zevní čili právní větší anebo menší.

Tak budou vykazovati t. zv. církve vyzna-
v a č sk é jistě vyšší procento členů jednotných ve víře, než t. zv. církve lidové. Církvi vyznavačů míní se taková náboženská společnost, která je složena jen na základě dobrovolných přihlášek členů. Vstup do církve i výstup z ní děje se zcela dobrovolně. Církve tyto reflektují vůbec jen na takové členy, kteří dotyčnou konfessi přijmou za svou. Naproti tomu označuje se jako církev lidová taková církev, do níž vchází celé potomstvo dosavadních příslušníků, podobně jako při společnosti státní. Příslušnost rodičů k jisté církvi přenáší se na jich děti stejně jako státní příslušnost.¹⁾ Je jasno, že u církví lidových je jednota v nazírání na otázky víry skorem nemožností, za to jednota právní má u takové církve hlubší kořeny, poněvadž není odvislou do té míry jako u církví prve zmíněných od měnicích se náboženských názorů členstva. Ze všech nových církví, katolické nevyjímaje, jsou z počátku církve vyznavačů, leží v povaze věci.

Za vysoce významný zjev považují, že pokusy vybaviti to které náboženství z forem právní organisace a povzněsti církev k výhradně péči o věci nadpřirozené, neměly dosud nikde trvalých účinků. Každá společnost náboženská, sledující cíle sebe ideálnější, inklinuje v pozdějším vývoji ke zdůrazňování zevní organisace a tím k vyvyšování formy nad obsah a účel. Vždyť ani veliká reformace, která vypověděla boj světskému zřízení církevnímu, která chtěla církev vrátiti účelům čistě duchovním, nedovedla zabrániti onomu sklonu k zevní formě a vedla ke vzniku církví nových, jejichž dnešní zřízení vskutku v mnohých směrech vyrovná se dříve potíranému zřízení církve katolické. Na místo katolických církevních úradů nastoupily evangelické, na místo regimentu katolického, regiment evangelický, toť výsledek snah čelících proti zevní organisaci církve!

¹⁾ Ničeho na věci nemění, požaduje-li se pro vstup do jisté církve formální akt křtu i ohledně dětí; rozhodným momentem při církvi lidové je pouze okolnost, že při vstupu do církve nevyžaduje se vyznání víry od osoby, o níž se jedná.

Církve nazýváme obyčejně jen náboženské společnosti křesťanské. Vedle nich existují však náboženské společnosti nekřesťanské, jako náboženská společnost židovská, mohamedánská a j. Tyto společnosti nejsou dle ustáleného způsobu mluvy církvemi, ale z okolnosti této nelze souditi na nějaký věcný rozdíl mezi obojími náboženskými společnostmi. Název církev není ani u nekřesťanských společností náboženských zásadně vyloučen, a bývá ho pro označení všech náboženských společností tu a tam užíváno. Dle toho budeme rozlišovati mezi názvem »církev« v širším a v užším smyslu. V širším smyslu znamená církev náboženskou společnost vůbec; v užším smyslu jen náboženskou společnost křesťanskou. Církev v tomto užším smyslu máme na mysli, mluvíme-li o poměru mezi státem a církví, a to ještě s dalším omezením na církve veliké, historicky důležité, v našich zemích na církve katolickou a evangelickou.

Při otázce poměru mezi státem a církví jedná se jen o vztahy, které vznikají ze zmíněné již zevní organizace té které církve mezi touto a státem. Zevní organizace církve jest tedy pro právo rozhodnou. To je důležitý moment. Tak nemožno mluvíti na př. o jednotné církvi evangelické ve smyslu právním, ani ne o jednotné konfessi Augsburské (Lutheránské) nebo Helvetské (reformované). Náboženské společnosti evangelické jsou totiž organisovány dle států (zemí) a je každá zemská církev oproti jiným takovým církvím po právu úplně samostatnou. Mezi jednotlivými zemskými církvemi není žádného právního svazku. Z toho je vidno, že stát nemá co činiti s církví evangelickou jako celkem, a že je tudíž správně mluvíti jen o poměru mezi evangelickými církvemi a dotyčnými státy. Podobně má se věc nyní u církví pravoslavných, které jsou také organisovány dle států; a však zde byla aspoň dříve jistá jednota právní.

Zcela jinak dlužno pohlížeti na poměr mezi státem a církví katolickou, která jest organisována na základě vlastního právního řádu, stojícího vedle právního zřízení státního, a bez ohledu na hranice státu. Církev katolická, jdouc za vytčeným cílem ovládnouti svět, vytvořila obrovský organismus, zahrnující a pro-

nikající celou řadu států. S touto světovou organizací bojovaly jednotlivé státy a dosud bojují o hranici vlivu na právní poměry části obyvatelstva oběma společně. Vývoj tohoto zápasu obsahuje vlastní jádro celé otázky, zvané poměrem mezi státem a církví.

Poměr mezi státem a církví může býti upraven buď na základě principu jednoty anebo na základě principu rozluky mezi státem a církví.

Princip jednoty předpokládá existenci veřejného zřízení církevního, které je v jistou souvislost uvedeno s organizací státní. Oboje zřízení, světské i církevní, se navzájem doplňují. Při tom je možný systém trojí.

1. System podřízenosti státu církvi. System tento byl proveden ve středověku, kdy zřízení církevní mělo v každém směru přednost před zřízením světským (poměr mezi státem a církví upraven dle t. zv. principu hierokratického).

2. System rovnosti čili parity mezi státem a církví. System tento předpokládá přesné ohraničení záležitostí církevních a světských a poskytuje církvi i státu samostatnost a nezávislost ohledně správy vlastních záležitostí. Jelikož jde tu o paritu ve smyslu právním, předpokládá system tento zároveň existenci samostatného a na státu nezávislého právního řádu církevního (princip koordinace státu a církve).

3. System podřízenosti církve státu. Tu je opět možna dvojitá forma: a) Stát považuje zřízení jisté církve za část zřízení svého a upravuje právní život církevní v celém rozsahu svými zákony. Církev stává se církví státní, vedle níž jiné náboženské společnosti mohou býti jen trpěny. Oproti církvi katolické není důsledné provedení tohoto systému možno, jelikož církve tato nezvratně trvá na své vlastní organisaci povahy mezinárodní.²⁾

²⁾ Státní náboženství katolické je možno (a církvi vítáno), ale konstrukce státní církve katolické není proveditelná.

b) Stát povoluje církvím jistou autonomii, t. j. ponechává církvím volnost upravovati svobodně záležitosti čistě církevní (t. zv. vnitřní záležitosti církevní) a omezuje se na dozor nad církvemi (t. zv. *ius circa sacra*) na základě svého práva výsostného a na zákonnou úpravu církevních záležitostí s životem státním souvisejících (t. zv. zevní záležitosti církevní). To je system v moderních státech převládající.

Tam, kde tento poslední system je zaveden, tvoří církevní společnosti dle běžného názoru veřejné korporace nebo ústavy. Pojem veřejné korporace nebo veřejného ústavu hodí se však jenom na církve, které jsou organisovány uvnitř hranic státních, a nikoliv na církevní organisaci mezinárodní, jakou je organisace církve katolické. Okolnost tato přehlíží se i v kruzích vědeckých, někdy nevědomě, někdy zúmyně.

Opakem jednoty je rozluka státu a církve. Rozluka spočívá v tom, že stát vyloučí ze svého právního řádu zřízení církevní a že upraví svůj právní řád dle vlastních zájmů bez ohledu na církve. Pokud církve chce býti účastna právního života státního, může se organisovati ve formách práva tohoto, na př. na základě práva spolkového. Mimo hranice práva světského je volno církvi — pokud to jde — podržeti své vlastní zřízení, které však je právním řádem jen pro církve samu, nikoli pro stát; tento nezná vedle svého právního řádu žádného právního řádu církevního. Rozluka státu a církve znamená tedy vlastně jednotu práva ve státě, a jednota státu a církve vlastně dvojitost právního zřízení: světského a církevního.³⁾

Volba toho kterého systemu řídí se jen poměrem moci státní k moci církevní. Když byla církve na vrcholu svého rozvoje, diktovala státu hranici mezi právním řádem církevním a světským dle svých názorů (system hierokratický ve středověku). V dobách rovnováhy moci obou prováděna byla úprava vzajem-

³⁾ Rozdíl mezi koordinací a rozlukou je patrný. Kdežto koordinace udržuje ještě souvislost právního řádu světského a církevního, odstraňuje rozluka veškeré společenství právní mezi státem a církvi.

ného poměru cestou smlouvy mezi státem a církvi (t. zv. konkordát⁴⁾) na základě zásady parity. A když zmohutněl opět stát, diktoval církvi rozsah účasti její na životě právním.

Poměr mezi státem a církvi ve smyslu naznačeném předpokládá tedy dvojí společnost: členů jistého státu a členů jisté církve, třeba ve skutečnosti jsou to tytéž osoby, o jichž právní poměry se jedná. Obě společnosti se navzájem — řekl bych — prostupují — nestojí odděleny v dle sebe. Tytéž osoby jsou účastny na právním zřízení státním a zároveň na právním zřízení církevním. Poměr mezi státem a církvi pak jest vlastně poměrem mezi tímto obojím zřízením právním. Něco jiného máme na mysli, mluvíme-li o poměru státu k náboženství (nikoli k církvi). Tímto poměrem rozumíme chování se státu k jisté náuce náboženské. Zde běží o otázku, pokud stát má šetřiti náboženského přesvědčení jednotlivců při svých právních institucích. Stát na př. používá přísahy, tedy náboženského úkonu, při svých soudech jako prostředku důkazního; sem spadá na př. také otázka, má-li stát na svých školách výchovu vésti v duchu náboženském, má-li zřizovati školy konfesijsní nebo interkonfesijsní.

S respektováním náboženství v právním zřízení státním setkáváme se již u starověkých národů, a to v daleko větší míře, než u národů pozdějších. Avšak o poměru mezi státem a nějakou náboženskou společností ve smyslu dnešním nebylo možno tehdy mluvit. Náboženství tvořilo jednu stránku národního života, zřízení náboženské bylo částí veřejného zřízení státního, ale nikoli jako část samostatná, nýbrž jako element, celé zřízení veřejné pronikající. U národů starověkých tvořilo sice kněžstvo pravidelně zvláštní vy-

⁴⁾ O právní povahu konkordátů byl veden dlouho spor v literatuře. Dle jedné theorie (zastávané kruhy církevními) je obsah konkordátu privilegiem, církvi státu uděleným. Dle jiné theorie (zastávané naprostými přívrženci státu) má konkordát platnost jen jako zákon státní. Konečně dle theorie správné je konkordát zvláštní smlouvou, podobnou zcela smlouvám mezinárodním. Obsah konkordátu stává se závazným pro stát teprve vydáním příslušného zákona státního, pro církve vydáním zákona církevního.

výšenou kastu, jíž svěřena péče o kult a vyhrazen vliv na všechny důležité otázky veřejného života. Ale nějaké náboženské společnosti, od státu odchylné, nebylo nikde. Život náboženský byl srostlý se životem občanským. Mezi povinnostmi náboženskými a občanskými nebylo zásadního rozdílu a dozor nad plněním obojích příslušel státu.

Ve starověku připisován byl nejdůležitějším veřejným funkcím božský původ; tak u Indů úřadu kněží braminů, kteří měli ve veřejném životě vliv rozhodující, u jiných národů vládě panovníkově, čímž jednotě mezi předpisy božskými a lidskými dán zřetelný výraz. Budhismus, který později opanoval Indii i jiné státy asijské, vylučoval úplně svým zásadním názorem o nicotě každého zevního zřízení vznik nějaké organizované společnosti náboženské ve smyslu dnešním.

Velmi zajímavé spojení mezi veřejným zřízením státním a náboženským řádem shledáváme u klassických národů starověkých: u Řeků a Římanů. U Řeků byli původně náčelníci rodů nositeli tradic náboženských. Později vyvinul se zvláštní stav kněžský pro obstarávání rozsáhlé a pestré bohoslužby. Valná část bohoslužebných obřadů měla ráz veřejných národních slavností. Stát chránil kult jakožto nutný element národního citění, a to nejen v zájmu jednotlivců, nýbrž i v zájmu svém. Proto veřejné akce státem podnikané, jako války, práce zákonodárné a různé úkony správní, byly zahajovány ve spojení s náboženskými obřady. Slavnosti bohoslužebné a svátky nabyly velikých rozměrů. Bohové byli zosobňováni, a přidělen každému zvláštní obor působnosti. Bohové stali se účastníky života státního, jakýmiisi fingovanými veřejnými funkcionáři, jimž příslušely jisté pocty se strany všech členů státu bez rozdílu, podobně jako lidským orgánům státním. Na tuto poctu měli bohové nárok, jemuž odpovídala občanská povinnost jednotlivců.

Ještě větší spojení náboženství se státním zřízením než u Řeků konstatovati možno u Římanů, mistrů to v umění formulovati poznané pravdy jasným a pro praktický život upotřebitelným způsobem a tím tvořiti právní instituce, účel obdivuhodně vystihující. Od rodiny až po stát stály u Římanů všechny

veřejné svazky pod ochranou bohů. Proti rozmanitosti kultu u Řeků jeví se zřízení náboženské u Římanů jednotným, praktickým, dle potřeb státu upraveným. Stát, jehož zájmům sloužilo veškeré zřízení veřejné v první řadě, spravoval také sám národní náboženství. Původně král, pak privilegovaná kasta patriciů a později plebejové byli nositeli politických práv a tím vykonavateli a pěstiteli národního kultu. Máme tu co činiti se státním náboženstvím v nejvlastnějším smyslu. Stát upravoval normy o bohoslužbě a chránil národní kult proti kultům jiným, ač byl jinak k náboženství podrobených národů tolerantním. Časem pronikly ovšem i do Říma vlivy cizí, zejména řecká filosofie, která u intelligence poněmáhlu podkopala základy původní čistě římské ctnosti.

Na rozdíl od jiných starověkých národů byli Židé monotheisty, t. j. věřili jen v jednoho boha. Náboženství židovské nebylo v tom smyslu národní, že by bylo bývalo pěstováno jen pro členy jednoho národa, nikoli! Náboženství židovské bylo od počátku určeno pro člověčenstvo vůbec. Avšak tím nebylo úzké spojení mezi náboženským a státním zřízením nikterak vyloučeno. Pozorujeme tu naopak spojení co nejtěsnější, ale docela jiného způsobu. Kdežto u Římanů náboženství sloužilo v každém ohledu zájmům státu, jakožto zájmům nejvyšším, byl postaven u Židů stát se vším svým zřízením úplně do služby náboženství. Základními zákony státními bylo desatero přikázání daných bohem lidu. Dle smlouvy s lidem uzavřené byl bůh sám králem, vlastním vládcem, jež lidské orgány státní jen zastupovaly. Tento způsob vlády ve státě nazývá se theokracií, vládou boží. Podstata této vlády záleží v tom, že celé zřízení státní je představám a přikázáním náboženským podřízeno a dle nich upraveno. Časem nabylo ovšem i židovské zřízení světského rázu. Vedle neviditelného postaven v čelo lidu viditelný král, zevní organizace kněžstva nabyly většího významu a různé hodnosti světské i kněžské staly se předmětem bojů, které vedly k rozkladu původně jednotné organizace.

U všech zmíněných národů tvořilo náboženské zřízení nerozlučnou část zřízení národního, pokud se

týče státního. Stát sám byl tu nositelem náboženských tradic a správcem náboženských záležitostí. Nebylo tu náboženské společnosti vedle společnosti státní, a proto otázka poměru státu k náboženským společnostem byla úplně neznáma. V tom nastal epochální obrat vznikem křesťanství, onoho náboženství, jehož zakladatel byl prohlásil: »království moje není z tohoto světa.« Již tento výrok dává tušiti vznik organisace na státu nezávislé a za samostatným cílem jdoucí, organisace, jež vyvolala otázku, do dnes definitivně nerozřešenou: zda poslouchati sluší více zákonů církve nebo zákonů státu. —

II.

Vznik církevní organisace. Poměr mezi státem a církví do 11. století.

Církev křesťanská organisovala se jen ponenáhlu. Když Kristus odešel, tvořili sice jeho věrní jednotu, kterou spojovala nová víra a vzájemná láska, ale jednotu tato neměla vůbec právní formy, ačkoliv zárodky zvláštní právní organisace tkvěly již v silně vyvinutém vědomí pospolitosti a různosti od společnosti státní. Vše dělo se z počátku dle pokynů apoštolů. Tito byli vůdci věřících a dle příkazu Kristova horlivými šířiteli nové víry mezi židy i pohany. Působnost apoštolů vztahovala se zejména na větší obce městské. Řady křesťanů rostly, a záhy objevila se potřeba zevní organisace. Křesťané jedné obce (nebo jistého obvodu) sestupovali se v jeden celek, jež řídil buď některý z apoštolů, buď jich zástupce. Záhy ustanovování byli křesťanskou obcí zvláštní zřízení pro veřejné funkce, jako pro obstarávání bohoslužby, pro správu společného majetku a péči o chudé. Již v dobách apoštolských vyskytují se v křesťanských obcích t. zv. s t a r š í (presbyteri, nynější kněží) a j á h n o v é (diakoni). Obojí byli pomocníky apoštolů; později svěťováno starším vedení obce, jáhnové pak měli na starosti zejména správu majetku a podporu chudých.

V době poapoštolské ujal se pro ony správce křesťanských obcí, kteří odvozovali svůj úřad od apoštolů, název e p i s k o p o s (tolik jako »dozorce«, česky: biskup). Spolupůsobení členů církevní obce při správě společných záležitostí ustupuje časem do pozadí, a jednotlivé církve, totiž křesťanské obce, stávají se církvemi biskupskými. Biskup, jako nástupce apoštolů, vede samostatně správu křesťanské obce za pomoci duchovenstva, rozděleného na několik stupňů.¹⁾

Mezi jednotlivými křesťanskými obcemi, které z počátku zakládány byly jen ve městech, nebylo však do konce 2. století žádného právního spojení. Stávalo se, že se správa jedné obce obracela na správu obce jiné o radu v různých záležitostech; zejména činily tak obce nové oproti obcím mateřským anebo obcím samými apoštoly založeným, ale právního svazku biskupské obce původně netvořily.

V říši Římské nezbudili první křesťané přímého odporu. Římané považovali křesťanství za sektu židovskou a nevěnovali jí zprvu valné pozornosti. Teprve stálým přibýváním vyznavačů křesťanské víry, kteří dávali na jevo nechuť k veřejnému životu, jakož i jistou povýšenost nad společností mravně pokleslou, byl stát upozorněn na nové mocné hnutí a obrátil se proti němu z příčin politických. Křesťané nuceni k účasti na bohoslužebných obřadech pohanských z důvodů předstíraných a pronásledování známým způsobem. Pokud se týče právní formy, ve které křesťané v říši Římské před udělením svobody náboženské oproti státu vystupovali, převládá názor, že se sdru-

¹⁾ Následkem přijetí zásady o zvláštním postavení osob duchovních, jako prostředníků mezi bohem a lidmi a jako nositelů církevní moci, došlo již během 2. století po Kr. k rozdělení věřících ve dva stavy: d u c h o v n í, do něhož se vstupuje přijetím svěcení (ordinací), a stav l a i c k ý, prvěmu úplně podřízený. Rozdíl mezi uzavřeným stavem duchovním a stavem laickým měl na vývoj církevní organisace vliv velmi značný. Jen rozdíl tento umožnil ve středověku papežům ovládnutí světové organisace církevní (sr. předn. III.). Za to v dobách nejnovějších znesnadňuje rozdíl tento hlubší spojení snah církevních se snahami lidovými (nositeli tradic církevních jsou pravidelně kruhy privilegované, šlechtické).

žovali ve formě různých dovolených spolků dobročinných, zejména jednot pohřebních.

Od polovice 2. století šířilo se křesťanství z měst na venkov. Tím se stával biskup hlavou jistého kraje. Úřad biskupský stal se základem církevní organizace. Biskup byl ve své církvi (zvané původně parochií, později na východě eparchií, na západě diocesi) neobmezeným vládcem a soudcem. Časem vešly ve zvyk společné schůze biskupů jisté provincie za účelem porady, později rozhodování o věcech víry a mravů. Schůze biskupů konány byly nejdříve na východě a zvány tam řeckým názvem: *synodos*. Teprve později rozšířila se tato instituce na západ (latinský název: *concilium*).²⁾

Biskupové ve městech důležitějších, zejména v hlavních městech politických provincií říše Římské, nabyli časem vyšší hodnosti, stali se *metropolitami*, čili, jak se dnes častěji říká, *arcibiskupy*.³⁾ Tito arcibiskupové nabyli pak jisté moci nad biskupy téže provincie. Avšak při tom nezůstalo; vývoj šel dále. Mezi metropolitami opět nabyli někteří vyšší hodnosti a moci nad okolními metropolitami a nazývali se *patriarchy*.⁴⁾ Patriarchové spravovali úplně samostatně své církve, a jednotlivé patriarcháty byly zcela nezávislými navzájem organizacemi. Tak bylo ještě začem 3. století po Kr. Ve vnitřní organizaci patriarchátů vyvinuly se dosti značné rozdíly, odpovídající různosti řeči, mravů a konečně i theologického učení. V první řadě stály patriarchální církve: *Antiochejská*, *Alexandrijská* a *Římská*.⁵⁾ Později při-

²⁾ Ve východní části říše Římské byla úřední řečí řečtina, v části západní latina.

³⁾ *Metropolis* = hlavní město. *Metropolita* je každý arcibiskup, jenž má vyšší moc nad jedním nebo několika biskupy jistého obvodu, zvaného *církevní provincie*, kdežto hodnost arcibiskupská je hodnost osobní, jež může udělena býti i biskupům bez vyšší pravomoci.

⁴⁾ Na východě domohli se vedle patriarchů také t. zv. *exarchové* jisté moci nad okolními metropolitami. *Exarcháty* byly na př. v Ephesu, Caesarei a Heraklei.

⁵⁾ Obecný koncil *Nicaejský* (325) stanovil v 6. kanonu rovnost patriarchy *Alexandrijského*, *Římského* a *Antiochejského*.

stoupily: *Cařihradská* a *Jerusalemská*. *Patriarcha římský*, později papežem zvaný,⁶⁾ byl vedle uvedených samostatných patriarchů v Orientu jediným patriarchou na západě, ale nebyl mu celý západ podřízen, k tomu dospěl vývoj teprve později. Tak na př. byly zemské církve *irská* a *starobritanská* dlouho oproti Římu zcela samostatnými.

Na počátku 4. století nastal dalekosáhlý obrat ve vývoji církevní organizace. Roku 313. vydal *Konstantin Veliký*, vládce západní části říše Římské (spolu s vládcem východní části říše *Liciniem*) t. zv. *edikt Milánský*, jímž udělena křesťanům svoboda náboženská. Stalo se tak hlavně z důvodů politických. Od vítězství nad *Liciniem* a ovládnutí celé říše *Konstantinem* šířilo se křesťanství měrou netušenou, podporováno jsouc mocí státní. Než přešlo 100 let, zjednána byla opět jednota náboženství v říši na základě křesťanském.

Nedlouho po vydání ediktu *Milánského* učiněn byl důležitý krok na cestě k jednotné organizaci celé církve tím, že došlo r. 325. ku konání prvního všeobecného (*oekumenického*) církevního koncilu na východě v *Nicaei*. Odtud počíná řada všeobecných — možno říci — sněmů církevních, na nichž rozhodovány spory ve víře a usnášeny zákony ve věcech církevní disciplíny a církevní organizace.⁷⁾

Brzy nabyla myšlénka jednotné organizace církevní i v nauce církevních spisovatelů, t. zv. církevních otců, silného ohlasu. *Theoreticky* vybudoval církvev jako jednotnou, od státu rozdílnou společnost nejznamenitější církevní otec západu sv. *Augustin* ve svém spisu: *De civitate Dei* (o obci boží) na začátku 5. století. Tu vysloveno již zřejmě, že záležitosti církve upravovati má církev sama. Státu je ponecháno upravovati záležitosti světské, ale připisuje se mu zároveň povinnost pečovati o víru. Nejen státu,

⁶⁾ Jméno papež (papa) příslušelo původně některým biskupům. Od 5. stol. osvojovali si titul tento biskupové římské výlučně, prosadili však svůj požadavek teprve ve stol. II.

⁷⁾ Jednotlivá usnesení církevních koncilů nazývala se obyčejně *kanony* (od řeckého *kanon* = pravidlo); odtud „právo. kanonické“ = právo církevní.

nýbrž i církvi přísluší moc donucovací. Na zevní organizaci církve položen zvláštní důraz tím, že spasení duše učiněno závislým na příslušnosti k této zevní organizaci církevní. Myšlénky Augustinovy, které staví již určitě společnost církevní vedle státu co do organizace a nad stát co do důležitosti, staly se vedoucími myšlénkami římských biskupů a byly jimi, ovšem po staletích, uskutečněny aspoň ohledně západní části církve. Pravím po staletích, neboť dlouho i po získání svobody v říši Římské bylo křesťanství v úplně odvislosti od státu římského.

Když Konstantin Veliký, jenž, mimochodem řečeno, přeložil sídlo císařské z Říma do Byzantia, odtud Konstantinopolí (také Novým Římem) zvaného, udělil křesťanům svobodu v říši Římské, změnil se tu sice ze základu názory náboženské, ale poměr státu k náboženství nedoznal tím podstatné změny. Jako dříve pokládal stát náboženství za část veřejného života, náboženské zřízení za část zřízení státního. Proto mohl stát uznávati jen jedno náboženství. A tak vidíme v říši římské zajímavý zjev, že náboženství dříve tak houževnatě pronásledované, totiž křesťanské, v poměrně krátké době stává se náboženstvím státním, a že ve jménu jeho pronásledují se stejně krutě příslušníci dříve panujícího náboženství pohanského. Doba tehdejší neznala vůbec ještě pojmů: svoboda přesvědčení a rovnost konfessí. Za těch okolností nebylo myslitelné, aby nové náboženství mohlo se vyvíjeti klidně vedle náboženství starého v rámci téhož státu.

Organizace církevní byla v té formě, jak se vytvořila, uznána státem římským. Orgánům církevním přiznán dalekosáhlý vliv na správu veřejnou. Biskupové měli na př. účast na veřejné správě chudinské a na civilním soudnictví a také na trestní soudnictví státu vykonávali jistý vliv. Zákony církevní postaveny císařem Justinianem (1 pol. 6. st. po Kr.) na roveň zákonům světským. Víra chráněna státem, a kacířství pronásledováno. Církev byla nejpřednější a nejprivilegovanější korporací ve státě. Na druhé straně ale vyhradil si stát rozhodující vliv na úpravu záležitostí církevních. Císař svolával církevní koncily a schvaloval

jejich usnesení. Je to jistě zajímavou okolností, že první všeobecné koncily, které z větší části spory věroúčné řešily, mohly jednat jen ve srozumění s císařem římským, bez jehož formálního schválení nenabyla usnesení koncilů těch závazné moci. Však nejen to. Císař také sám vydával církevní zákony, rozhodoval čistě theologické otázky a rovnal spory ve víře. Biskupové byli jmenováni císařem, anebo aspoň jim potvrzováni. Císařovo slovo bylo fakticky nejvyšším zákonem církevním. Že by byli římscí biskupové měli tehdy právo rozhodovati dogmatické spory v nejvyšší instanci a vydávati zákony pro celou církev platné, o tom nemůže býti ani řeči.

Vylíčený způsob úpravy poměru mezi státem a církví nazýváme dle byzantské říše byzantinismem. Církev byla privilegovanou společností ve státě, ale za to musela konati přímo otrocké služby státu.

Poněkud volnější postavení měla západní část církve, která se ponenáhlu konsolidovala kolem římského biskupa. Že Řím stal se hlavou církve západní, vysvětluje se jednak významem tohoto města, jako bývalého střediska antické kultury a hlavy světovládné říše římské, jednak tradicí během 4. století po Kr. se všeobecně, že římská církev založena byla hlavou apoštolů a nástupcem Kristovým Petrem, a že tudíž náleží církvi této podobná přednost mezi církvemi jako jejímu zakladateli mezi apoštoly. Důležitou okolností je také, že církev římská byla jedinou církví na západě, kterou založil apoštol, at již apoštol Petr nebo apoštol Pavel; církve ostatními apoštoly založené byly vesměs na východě. Tím vysvětluje se úplně název biskupství římského: sedes apostolica (t. j. stolec apoštolský) ve starých pramenech na západě. Během 5. století domohli se biskupové římscí (za Lva I.) aspoň toho úspěchu, že byla císařem Valentinianem III. r. 445. uznána přednost biskupa římského před ostatními biskupy.⁸⁾ Tím nestal se patriarcha římský ještě

⁸⁾ První normou církevní, která uznala aspoň částečně nadřízenost římského biskupa na západě, je usnesení partikulární synody v Sardice (Srédci) z r. 343., jímž stanoveno, že biskupovi, odsouzenému synodou provinciální, možno se odvolati k římskému biskupovi. Toto usnesení bylo později

skutečným vládcem v církvi, neměl ani moci zákonodárné, ani vládní, zejména nesvolával všeobecných koncilů a nepotvrzoval jich usnesení. Ale základ pro další vybudování t. zv. papežského primátu, t. j. nejvyšší vlády v církvi, byl tím položen.

Zvláštní význam pro vzrůst moci papeže římského mělo stěhování národů a s tím související zánik říše západorímské (476). Rozvrat způsobený vznikem různých germánských říší v Itálii byl římským papežům jen vhodnou příležitostí k upevnění jich moci a k prohloubení organizace církevní na západě. Kolem r. 600. povznesl svůj úřad vynikající papež Řehoř I. Veliký, jenž položil základ světské moci papežské získáním rozsáhlého majetku t. zv. patrimonium sancti Petri, jenž zavedl řádný dozor nad biskupy a kláštery a upevnil disciplínu církevní. Řehoř I. je znám také jako reformátor kultu. Zajímavé je, že právě tento vynikající papež odmítl s rozhořčením titul »universalní patriarcha« a nazval se »služebníkem služebníků božích«. —

Vznik mohamedánského náboženství v 7. století a rozšíření se jeho po Asii a Africe na úkor křesťanství mělo za následek, že těžiště církevního života přeneseno úplně na západ. V prvních stoletích bylo toto těžiště nesporně na východě, kde byla založena řada křesťanských obcí apoštoly, kde vyvinula se církevní ústava (zejména zřízení metropolitní), kde vznikly první kláštery a položeny základy k disciplíně církevní, kde byly konány nejen první koncily, nýbrž všechny obecné koncily církevní až do 9. století bez výjimky, kde sestaveny první sbírky církevních zákonů, psané jazykem řeckým, a teprve později v latinském překladu po západě rozšiřované. Značné rozdíly mezi východem a západem, zejména vzrůstající moc patriarchů cařihradských, vedly k rozluce mezi církví východní a západní. Rozluka mohla se ovšem týkat jen jednoty skutečně tehdy existující. Ta spočívala, jak již bylo naznačeno, jen ve společném shromáždění bi-

připisováno všeobecnému koncilu Nicaejskému a v souhlasu s tím vyhlášováno za právní základ pro nejvyšší soudní moc papežů v církvi.

skupů, čili obecném koncilu. V ostatních směrech nebylo tu žádné jednoty ve smyslu právním, zejména neměl patriarcha římský žádné moci v patriarchátech východních, ačkoliv v 5. a 6. století i tam jisté čestné přednosti požíval; na koncilu Chalcedonském r. 451. bylo mu přiřknuto první čestné místo v pořadí patriarchů, druhé místo přiznáno patriarchovi cařihradskému. To však po stránce právní bylo úplně bez významu. Formální rozluka začala za cařihradského patriarchy Photia v 2. polovici 9. století a dokonána byla r. 1054. za patriarchy Michaela Kaerularia.⁹⁾ V dobách pozdějších podniknuto bylo několik pokusů o smír mezi církví západní a východní, ale žádný nevedl k cíli.¹⁰⁾

Princip byzantský, totiž princip nadvlády státu nad církví, jevil svoje účinky i po zániku říše byzantské v nových útvech státních. Rozhodující vliv východních států na zřízení církevní měl za následek postupující uvolňování společného svazku církevního a osamostatňování jednotlivých církví částečných čili partikulárních. Vývoj dospěl k tomu, že v právním smyslu není té doby žádné jednotné církve východní; naopak křesťané východní každého jednotlivého státu tvoří pravidelně v ohledu právním samostatný celek. samostatnou církev, podobně jako církve evangelické na západě.

Vraťme se k církvi západní! V době, kdy východ se odcizoval a osamostatňoval, šířila se država církve italské směrem na západ. Přijetím křesťanství národy germánskými (později i západními národy slovanský-

⁹⁾ Je zajímavé, že v neposlední řadě přispěl k rozluce boj mezi Římem a Cařihradem o národy slovanské, zejména o Moravu a Bulharsko. Následkem rozluky nastala i roztržka ve vyznání národů slovanských; Morava připadla Římu, Bulharsko Cařihradu.

¹⁰⁾ V dalším vývoji církve východní (čili pravoslavné, orthodoxní) nastal velký obrat dobytím Cařihradu Turky (1453), jež znamenalo zánik říšské církve východní. Křesťané udrželi sice v říši Turecké svou organizaci s patriarchátem Cařihradským v čele, ale samostatný vývoj této organizace byl znemožněn. Těžiště církevního života východního přešlo do Ruska, které pokládalo se za dědice říše východorímské.

mi) vzrostl obvod církve znamenitě, a všechna snaha římských papežů nesla se k tomu, aby autorita Říma byla v nových provinciích nezkráceně uznána. Mocná říše Frankká omezila poněkud volnost akce římských papežů v tom směru, ale na druhé straně povznesla církev úzkým připojením jejího zřízení na organisaci státní a poskytnutím výdatné ochrany církevním zájmům. Vůbec možno konstatovati, že církev dospěla ke své světové organisaci jen cestou státu: účelným přiřčením orgánů církevních k orgánům státním a úsilnou snahou připoutati stát na dráhy politiky církevní vyhovující. Toto přimknutí se na stát je patrné již v říši řecko-římské. Když Konstantin Veliký, jenž vydal zmíněný edikt Milánský, provedl novou organisaci říše, rozdělil ji na prefektury, dioikese a provincie, tu stala se tato politická organisace zároveň základnou pro organisaci církevní. Dioikese, obsahující několik provincií, shodovala se pravidelně s církevním patriarchátem, provincie pak s metropolí, čili arcibiskupstvím. Císařové byzantští ovládli sice, jak bylo vylíčeno, záležitosti církevní úplně, ale povznesli je zároveň na záležitosti státní a tím prokázali církevní organisaci služby neocenitelné. S politickým významem Konstantinopole rostl význam tamního patriarchy. A stejným způsobem, totiž pomocí státu, povznesena byla církevní organisace na západě tím, že snahy papežů římských připjaly se ve vhodné době na moc vzrůstající říše Francké. Po druhé objevuje se tu církev v těsnějším spojení se státem, ale toto spojení má již jinou povahu proto, že církev, vstupující do tohoto spojení, stála oproti státu s pevnější vlastní organisací než za dob Konstantina Velikého.

Říše Franků založena byla na území nynější Francie (tehdy Gallíi zvané) v 2. polovici 5. století po Kr. Po přijetí křesťanství se strany zakladatele jejího, krále Chlodvíka, zahájena úspěšná činnost za účelem šíření křesťanské víry a křesťanského zřízení na území Franckém. V celku byla původní organisace církve Francké dosti samostatnou. Biskupové záhy získali tu značného vlivu a také značného majetku; stali se časem duchovními knížaty s různými privilejemi a s mocí soudní i trestní. Synody církevní ztratily na území

Franckém čistě církevní ráz a staly se synodami zemskými, pokud se týče říšskými. Autorita papeže ve věcech víry byla uznávána i v církvi Francké, ale vládních práv ve smyslu právním papež na území Franckém neměl. Život církevní však následkem honby za majetkem upadal. Duchovenstvo bylo odvislé od státu. Karel Martell vykonával v 1. polovici 8. st. silný regiment oproti církvi, zejména jmenoval a sesazoval libovolně biskupy a disponoval svobodně církevním majetkem.¹¹⁾ Za jeho nástupce Pipina Malého byl církevní majetek z valné části zabrán státem; byla to první saekularisace církevního majetku. Organisace církevní byla té doby v rozkladu. O novou organisaci pečoval papež prostřednictvím sv. Bonifáce, známého apoštola Němců a potomního arcibiskupa Mohučského.

Za panování zmíněného Pipina Malého, původně správce říše, od r. 751. (po svržení dřívější dynastie se souhlasem papeže) krále Franckého, dosáhli papežové římské dalekosáhlého posílení své moci položením základu k t. zv. papežskému státu. Když država říše Byzantské v Itálii (exarchát Ravenský i s Římem) ohrožována byla Longobardy, povolal papež Štěpán II. krále Pipina proti nim na pomoc. Pipin exarchát Longobardům odňal a daroval jej papeži, jenž si činil nároky na celou Itálii na základě padělaných listin a vymyšlených pověstí o příslibení celé Itálie papežům císařem Konstantinem. Navzájem obdržel Pipin od papeže hodnost římského patricia. Tím nabyl papež vlády světské v části Itálie. Politika papežská měla od té doby dvojí účel: hájiti zájmy hlavy církve a zároveň zájmy státu papežského. Dvojtitost této politiky vedla k častému zaměňování a směšování zájmů církevních a světských, jakož i k posvěštění církve (sr. přednášku III.).

Za nástupce Pipinova Karla Velikého došlo k těsnějšímu spojení říše Francké s církví římskou a

¹¹⁾ Zároveň s úpadkem mravů církevních možno pozorovati u Franků snahy, prozrazující silné vědomí náboženské a zabíhající až v oblibu samoty klášterní. Rozvoj klášterů vedl k přísnější disciplíně církevní (zavedena zpověď a přísné pokání), ale současně poškodil jednotnou církevní organisaci (následkem výjimečných práv klášterům udělovaných).

ku svazku mezi ústřední mocí světskou a církevní. Panovník říše Francké směřoval k založení světové říše a spojil se za tím účelem s nejvyšší mocí církevní, která chtěla dospěti k podobnému cíli v oboru církevním. Roku 800. přijal Karel Veliký z rukou papeže Lva III. korunu obnoveného císařství západořímského, darování Pipinovo papeži potvrzeno a smluvena aliance mezi oběma trůny. Papež se zavázal k věrnosti císaři, a císař slíbil ochranu papeži i celému křesťanstvu. Účelem bylo zřízení universalní křesťanské říše pod vládou císaře a papeže. Obě strany při tom získaly: Říše Karlova rozšiřována výboji, podnikanými ve jménu křesťanství, a papež šířil své panství pomocí říše. Ovšem nebyla to aliance mezi úplně rovnými stranami. Skutečným vládcem byl i v záležitostech církevních císař, jen že směr jeho vlády řídil se intencemi papežů, a to mělo velký význam pro budoucnost.

V samotné říši Francké požívala církev cenných privilegií. Biskupové konali soudnictví nad podřízenými kleriky i laiky v záležitostech církevních, církevní zákony (totiž usnesení koncilů a do jisté míry i nařízení papežská — t. zv. decretalie) byly světskými orgány respektovány. Ale vrchní dozor nad celým veřejným zřízením, světským i církevním, měl stát. Císař předsedal církevním shromážděním (synodám), které na území říše Francké byly konány, upravoval různé církevní záležitosti vlastními nařízeními (t. zv. kapitulariemi), jmenoval biskupy a dohlížel nad nimi, nařizoval visitace klášterů a upravoval vzdělání duchovenstva. Úřady státní i církevní měly se na vzájem podporovati, celé zřízení státní spočívalo na principu harmonie mezi mocí světskou a církevní. Jelikož rozhodujícím činitelem byla moc světská, byl tu na prvý pohled podobný poměr mezi státem a církví jako v říši Byzantské. Ve skutečnosti jeví se důležité rozdíly v tom, že v říši Karlově nebyla církev podrobena úplně despocii státu, že měla již své vlastní zákonodárství a soudnictví a že byla repraesentována oproti moci světské společnou hlavou, římským papežem.¹²⁾

¹²⁾ Karel Veliký prokázal církvi neocenitelné služby jak ohledně šíření jejího obvodu a s tím souvisejícího vzrůstu

Po smrti Karlově pozbyla moc císařská valně na významu. Ve 2. polovici 9. st. rozpadla se mohutná říše Franků, zanikla ústřední moc světská a církev byla nucena zaříditi své kroky dle změněných poměrů. Aliance za účelem zřízení universalní křesťanské monarchie sice padla, avšak idea sama tím nezanikla; trvala dále, jen že nositeli jejími stali se sami římstí papežové.¹³⁾ Jejich dosavadní moc nebyla převraty v bývalé říši Karlově ohrožena, naopak oni dovedli využití situace k rozšíření samostatnosti církve. Když pak skoro 100 let po zániku říše Francké došlo ku zřízení nového císařství římsko-německého Otou I. (r. 962), nedostalo se císařům oproti církvi daleko již toho postavení, jaké měl Karel Veliký. Jednotliví císařové němečtí osobovali si sice oproti papežům

jejího vlivu, tak po stránce zdokonalení vnitřní organizace církevní. S podrobením národů (Friesů, Sasů, Slovanů i Avarů) říši Francké spojen byl pravidelně jich přestup na křesťanství. Co do vnitřní organizace provedeno ohraničení obvodů farních, zaveden dozor nad faráři ustanovením archipresbyterů (arcikněží, pozdějších děkanů), zřízeny obvody metropolitní, upravena otázka církevních desátek a omezena práva vlastníků venkovských kostelů (kteří dříve kostelem, jeho příjmy i farářem libovolně disponovali), zaváděn společný život duchovních (t. zv. vita canonica) dle předpisů církevních, nově upravených řeholí Chrodegangovou. Do doby této spadá také rozkvět synodalního soudnictví církevního, konaného církevními představenými (zejména biskupy) u příležitosti visitací podřízeného obvodu. Účelem tohoto řízení soudního bylo trestání všech přečinů, které byly svědky k tomu ustanovenými zjištěny a oznámeny. Příslušnost duchovních osob k soudům církevním v zásadě uznána jak ohledně záležitostí trestních tak civilních, ačkoliv nálezy soudů církevních nebyly ve všem na roveň postaveny s nálezy soudů světských. Samostatné soudnictví církevní podporováno zejména cestou imunit církevních, t. j. vylučováním církevních pozemků z veřejné organizace světské ve spojení s povolením jisté autonomie soudní a berní. Soudnictví nad poddanými autonomních obvodů církevních vykonávaly s počátku osoby světské, t. zv. fojtské či advokáti církevní. Úřad fojtský stal se později v rukou vrchností světských institucí, jejíž přední účel spatřován v ochraně církve a s níž spojeny různé výhody majetkové. Práva fojtská splýnula časem v nejčetnějších případech s právy patronátními.

¹³⁾ Do 8. století byl papež poddaným císaře římského. Za Karla Velikého stál papež vedle císaře a uplatňoval

práva dalekosáhlejší, než mocný panovník říše Francké — tak Ota I. sesadil o své újmě papeže Jana XII. a dosadil Lva VIII., Ota II. dosadil papeže Sylvestra II. a Jindřich III. sesadil tři protipapeže a dosadil Klimenta II. — avšak doby, kdy císař vykonával nejvyšší zákonodárné právo v církvi, kdy svolával synody a potvrzoval jich usnesení, — doby ty náležely definitivně minulosti. Říše měla své sněmy pro záležitosti světské, a církev své koncily pro záležitosti církevní. Hranice mezi sférou moci světské a moci církevní nabyla během 10. století určitější formy. Zdokonalená organizace církevní s panovníkem v osobě římského papeže v čele umožňovala církvi odpoutati se od státu, jehož pomocí vzrostla, a spoléhati v první řadě na vlastní síly.

Posílení moci papežské a tím utužení centralisace v církvi bylo nutným předpokladem pro dosažení cíle sv. Augustinem naznačeného, totiž povznesení církve nad stát. Proto zříditi silnou ústřední vládu v církvi za každou cenu, bylo heslem rozhodujících kruhů církevních od Augustina až po Řehoře VII., jednoho z největších papežů. S jakým úsilím pracováno bylo o vybudování moci papežské, toho dokladem jsou četná falšování různých historických dokumentů se strany orgánů a spisovatelů církevních a vymyšlení historických událostí jen za tím účelem, aby podepřeny byly nároky a snahy papežů. Tak vymyšlena bajka o darování Itálie papeži císařem Konstantinem, o níž stala se již zmínka. Daleko povážlivějším zjevem bylo však podvržení celé řady dekretů nejstarších biskupů římských, které nikdy vydány nebyly. Dekrety tyto zařaděny dokonce do sbírek zákonů církevních. Nejdůležitější takovou sbírkou, obsahující úmyslně falšovaná rozhodnutí dřívějších římských biskupů, je známá sbírka Lži-Isidorova z 9. st., sepsaná za účelem posílení moci biskupské oproti arcibiskupům a nepřímou za účelem povznesení moci papežské. O vlivu této sbírky na vývoj papežského primátu je spor, ale jisto

své snahy cestou spojení s císařem. Po zániku říše Francké je papež samostatným suverénem a hájí své zájmy bez císaře i proti císaři.

je, že papežové sami usilovali o rozšíření své moci zcela ve smyslu uvedené sbírky a že zejména papež Mikuláš I. v 2. pol. 9. st. ujišťoval francké biskupy, že všechny doklady, na něž se Lži-Isidor odvolává, jsou uschovány v archivech římských. Je to jistě smutná epizoda z dějin církevní organizace, a nechci ji připisovati význam větší, než skutečně měla. Ale nelze odčiniti historického fakta, že ani takových prostředků nešťítili se ti, kdož ve vyvrcholení ústřední moci církevní viděli záruku pro rozkvět křesťanství. Pokud se mýlili ve svých výpočtech, vysvitne snad z přehledu vývoje pozdějšího.

III.

Vítězství církve nad státem.

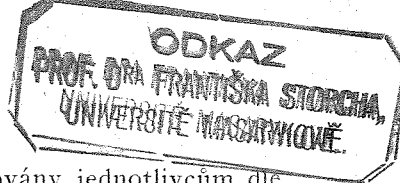
Papežský stolec nenalezl vždy vládců, stojících na výši doby a také ne mužů, vědomých svých povinností.¹⁾ O trůn papežský sváděny často boje, od zápasů o trůny světské nikterak se nelišící. Ale dočasná slabost papežův neodpovídala vždy slabost církve. Během 11. století byla organizace církevní v hlavních částech dobudována. Hranice biskupství pevně stanoveny, moc biskupů, vládnoucích velkým majetkem, upevněna nad značným počtem poddaných, jednotná řeč úřední, latinská, umožňovala styk krajín nejbzdálenějších. Církev byla dosti silna, aby učinila další rozhodný krok na cestě ku svému osamostatnění oproti státu, eventuálně k útoku na moc státní. Rok 1073. přivedl na trůn papežský muže, jenž prohlédl s bystrostí obdivuhodnou celkovou situaci církve, jenž měl odvahu postaviti se v čelo bojovné hierarchie proti přesile moci světské a jenž dovedl pro vytčený cíl

¹⁾ Když po zániku mocné říše Francké nastal rozklad veřejného zřízení a úpadek kultury v západní i střední Evropě (následkem vpádů Normanů, Maďarů a Arabů), strženo bylo i papežství do viru stranických zápasů římské šlechty. Rada osob nehodných a nemravných vystřídala se na trůně papežském.

osvobození církve z nadvlády světské nalézti prostředky co nejúčinnější. Mužem tím byl kardinál Hildebrand, pozdější papež Řehoř VII. (1073—1085). Aby rozhodný zápas církve se státem mohl skončiti pro církev s úspěchem, muselo býti dříve církevní vojsko zdisciplinováno a prodchnuto zápallem pro věc církve. Proto v první řadě platila péče Řehoře VII. kázní duchovenstva. Bystrý pozorovatel postřehl, že byl by to marný boj proti světskému zřízení, kdyby duchovenstvo samo na něm houževnatě lpělo, vázáno jsouc příliš rodinnými ohledy a spjato se společností laickou svazky příbuzenskými a švakrovskými. Řídě se zásadou, že církev nemůže býti od světských vlivů osvobozena, dokud neodloučí se kněžstvo od žen, nastupoval s bezohlednou přísností proti kněžím, kteří nedbalí předpisů *o c o e l i b á t u*, t. j. předpisů, zakazujících duchovním vstupovati ve stav manželský. Při tom podporován byl horlivě se strany mnichů, jimž kněžstvo veškeré mělo se způsobem života přiblížiti za účelem horlivějšího sledování zájmů církevních. Jak mocný odpor proti této reformě objevil se na straně kněží, a co úsilí bylo třeba k provedení papežských příkazů, vidno z toho, že u nás v Čechách bývali kněží ještě koncem 12. st. ženati. Slib čistoty tehdy od kandidátů kněžství žádaný setkal se s velikou nevolí kněží. Teprve ve 13. st. byla zásada bezženství kněžstva v Čechách provedena.

Podnět k boji mezi církví a státem, vedenému na jedné straně papežem, na druhé císařem, zavdán byl sporem o investituru. Je známo, že středověké zřízení veřejné spočívalo na t. zv. lenním právu. Poměr lenní vznikl mezi dvěma osobami tím, že jedna poskytla druhé majetek pozemkový v užívání se slibem ochrany, a tato druhá za to vstoupila v poměr podřízenosti a věrnosti k dárci.²⁾ Nejen pozemkový maje-

²⁾ Poměr lenní vyvinul se spojením poměru benefi-
cialního a poddanského (vasalského). Beneficiem nazýval se za doby francké majetek pozemkový, poskytnutý někomu v dočasné užívání. Vasalem byla osoba, stojící pod ochranou osoby mocnější (lenního pána) a zavázaná oproti této osobě k věrnosti a službám (původně zejména válečným).

tek, nýbrž i úřady veřejné udělovány jednotlivcům dle zásad lenních. A úřady církevní netvořily výjimky. Králové udělovali biskupství a kláštery osobám duchovním nejprve jako beneficia, později jako léna. Mezi lenním poměrem církevním a obecným nebylo valného rozdílu. Biskupové předávali podobným způsobem majetek a různá práva osobám dalším, vstupujícím oproti nim v poměr poddanský. Předání majetku nebo úřadu zvalo se investiturou. Na znamení vykonané investitury odevzdáváno bylo osobě, úřad nebo majetek přijímající, žezlo, nebo prsten s berlou, nebo jiné odznaky. Pokud se týče úřadů, vztahovala se taková investitura původně jen na majetková práva s úřadem spojená, ale později jevílo se jejich předání vlastním obsazením úřadu. Za udělení úřadu platili církevní hodnostáři pravidelně poplatky (*servitia*) králi, jemuž také náležely interkalární příjmy, t. j. příjmy za dobu, po kterou úřad nebyl obsazen. Že takto byly úřady církevní téměř úplně pod vlivem světských knížat, je zřejmo. Uvážíme-li, že ani nejvyšší úřad církevní, úřad papežský, nebyl prost vlivu světského, jelikož i ti papežové, kteří nebyli jmenováni císaři německými, byli nuceni žádati aspoň o jich potvrzení, pochopíme snadno úsilnou snahu papežů o to, aby odstraněn byl rozhodující světský vliv při ustanovování církevních funkcionářů, a aby provedena byla zásada volby hodnostářů církevních dle zákonů církevních.

Pokud se týče papežství, bylo již synodou římskou r. 1059. za Mikuláše II. stanoveno, že papeže má voliti sbor kardinálů; císařům německým přiznáno pouze právo udělití nebo odepřítí souhlas s volbou. Definitivně byla upravena otázka tato usnesením III. sboru Lateránského z r. 1179, jímž stanoveno právo kardinálů voliti papeže bezvýhradně.³⁾

V otázce investitury biskupů a opatů odhodlal se Řehoř VII. k rozhodnému kroku na synodě římské v r. 1075 z á k a z e m investitury laické, t. j. investitury, kterou udělovaly osoby mimo stav du-

³⁾ Původně voleni papežové (jako jiní biskupové) duchovenstvem a lidem; později vliv lidu (laiků) úplně odstraněn a vliv duchovenstva omezen na kolegium kardinálské.

chovní. To byl signál k boji — mezi císařem a papežem. Císař něm. Jindřich IV. svolal biskupy své říše do Wormsu a prosadil, že se tito postavili na stranu jeho. Papež odpověděl císaři klatbou, sesazením s trůnu a pohnáním jeho před soud papežův.⁴⁾ Když následkem toho vznikl proti císaři všeobecný odpor v říši, odhodlal se tento putovati jako hříšník do Canossy k papeži, aby ho zbavil klatby. Pokořený císař zvedl však brzo boj opět; papež byl nucen utéci z Říma do Salerno, kdež zemřel r. 1085. Boj o investituru trval dále. Ukončen byl teprve t. zv. konkordátem Wormským r. 1122, dle něhož ustanovování biskupů a opatů mělo se na dále díti dle kanonických předpisů.⁵⁾ Investitura prstenem a berlou, jako odznaky moci duchovní, vyhrazena papeži, kdežto císař měl udíleti investituru žezlem na znamení přenesení moci světské a to v Německu před svěcením, v Itálii a Burgundsku po svěcení biskupa.

Smluvený způsob obsazování církevních beneficí znamená vítězství církve nad mocí světskou. V boji o investituru uplatnila církev důmyslným způsobem církevními právníky formulovaný rozdíl mezi temporální a spirituální stránkou různých církevních institucí. K temporalím počítány byly otázky majetkoprávní, k spiritualím otázky duchovní. Má-

⁴⁾ Klatba byla právě v té době upravena jako nejtěžší trest církevní; členové církve byli pod trestem povinni zřít se veškerého styku s onou osobou, již klatba stihla a jez byla ze společnosti církevní vyloučena (exkomunikována). Tento, původně čistě církevní trest, stal se v rukou papežů vhodným prostředkem k donucování všech, kdož s politickými záměry papežů nesouhlasili a jim odporovali; zneužívání klatby ke světským účelům, církví sledovaným, bylo ve středověku zjevem velmi častým.

⁵⁾ Volba biskupů příslušela dle předpisů kanonických kapitolám; v dobách starších účastnilo se volby všechno diecesní duchovenstvo a lid. Na místě dřívějšího potvrzování volby okolními biskupy, později metropolitou, nastoupila od 12. st. konfirmace papežem (= vlastní jmenování biskupa). Velmi často činěny však výjimky ze zásady o volbě kapitolou ve prospěch nominace panovníků, spočívající v tom, že panovník samostatně určuje osobu, již má papež udíleti hodnost biskupskou. Spůsob tento zaveden ve většině zemí katolických a platí dosud na př. v Rakousku.

me-li na mysli církevní úřad, jest správa duchovních záležitostí stránkou spirituální, správa majetku s úřadem spojeného stránkou temporální. Dříve nebylo mezi oběma stránkami přísně rozeznáváno. Vrchností světské, které pravidelně církevní úřady obsazovaly, rozhodovaly o otázkách spadajících i do správy majetkové i do správy duchovní. Tím, že církev reklamovala všechny záležitosti spirituální výhradně pro sebe, zatlačovala vliv světský na otázky majetkové. Moc nad církevními úřady měla býti rozdělena mezi církev a vrchnost světskou. A tohoto cíle dosáhla církev bojem o investituru úplně. O opanování také světské stránky církevního zřízení nemohlo se již tehdy církvi vážně jednati. K reformě tak dalekosáhlé bylo možno dojíti jen postupně.

Tím, že církev prosadila uznání svého práva spravovati záležitosti spirituální, zejména ustanovovati duchovní zřízení, zjednána byla pevná základna k operacím dalším za účelem převedení celé moci nad církevními úřady s panovníků a vrchností světských na církev samu. Důvod k tomu nemusel býti teprve hledán; byl zde ve všeobecně hláсанé zásadě, že stránka duchovní (spirituální) je stránkou důležitější, a že jí má býti stránka majetková podřízena. Nelze mi pouštěti se do líčení boje, jež církev dále vedla právě za účelem vybavení i stránky majetkové z vlivu činitelů světských. Konstatuji jen výsledek: j v tomto směru církev zvítězila, ana uplatnila zásadu, že majetek, sloužící potřebám církevním, má býti ve výlučném vlastnictví církve. Tak biskupové, tak kláštery staly se vlastníky majetku, jímž kdysi disponoval svobodně panovník. Po biskupstvích a klášterech došlo na beneficia nižší, zejména na fary, které po úsilovném a cíle vědomém zápasu a za pomoci právníckého důvtipu vysvobozeny byly z výhradné moci světských vrchností.⁶⁾

⁶⁾ Původně byly kostely farní v úplném soukromém vlastnictví vrchností, faráři pak podřízenými jich služebníky. Když církev pronikla se zásadou, že duchovní správa při kostele je záležitostí církevní, kterou církev sluší upravovati, a když uplatnil se i názor, že majetek kostelní i farní náleží vlastně církvi, tu bylo v zájmu jednotlivých

Ve svém boji proti vlivu světskému na obsazování církevních úřadů propagovala církev z počátku zásadu, že orgány církevní mají být ustanovovány činiteli církevními ať již volbou, jako u papežů, biskupů a opatů, ať jmenováním se strany církevních úřadů nadřízených, jako u farářů. Když zásada tato nabyla vrchu, přikročila církev k úpravě otázky stran obsazování úřadů uvnitř svého zřízení ve směru centralistickém. A je to zajímavým zjevem, jak promyšleně si při tom papežové počínali. Nejdříve doporučovali jednotlivé kandidáty na ten který úřad církevní u biskupů nebo kapitol, jimž příslušelo jmenování, pokud se týče volba dotyčného církevního zřízení. Časem stalo se takové doporučení papežské příkazem (mandatum de providendo), jenž musel být respektován. Kandidáti, doporučení papežskou listinou na jistý úřad (a to většinou již v době před uprázdněním příslušného místa), stávali se t. zv. čekatelé úřadu. Tak vyvinuly se instituce papežských provisorů a expektativ. Současně rozšiřovány papežské rezervace, t. j. způsob přímého obsazování úřadu papežem v případech za tím účelem vyhrazených. Tím nabyli papežové rozhodného vlivu na výběr církevních úředníků po celé rozsáhlé oblasti církevní. Ke vzrůstu moci papežské přispívaly také časté exerce, t. j. výjimky z pravidelné podřízenosti církevní se současným podřízením toho kterého úřadu (nejčastěji kláštera nebo řádu) přímo stolici papežské.

vrchností, aby jejich práva ke kostelům byla církví respektována; i žádaly pravidelně biskupy za potvrzení těchto práv. A v tomto potvrzování práv světských vrchností ke kostelům našla církev velmi vhodný prostředek k uplatnění svých názorů, již dříve v zákonech církevních vyslovených. Práva vrchností bývala z počátku nezkráceně potvrzována, ale v příslušných listinách objevuje se formulování takové, že práva ta jsou koncessemi, církví vrchnostem propůjčovanými a zároveň dán těmto právům nový název: práva patronátních. Ve skutečnosti neměnilo se mnoho podobným potvrzením, ale po stránce právní znamenal takový postup úplný převrat. Místo světských vrchností stávala se vlastníkem církevního majetku církev sama; vrchnostem ponechán pouze jistý vliv na ustanovování faráře a na správu kostelního majetku. Právo patronátní jest zbytkem dávného vlastnictví světských osob ke kostelům.

A ne menší význam v tom směru mělo pro papeže právo dispensační, t. j. právo osvobozovati v jednotlivých případech od podrobení se platným předpisům církevním.

Do doby rozkvětu moci papežské spadá vznik nových řádů, jež staly se ochotnými orgány papežů při centralisaci církevní správy.⁷⁾ Kláštery počaly se organisovati, a vytvořila se tak vedle hierarchie obecné zvláštní hierarchie řádová. Mimo to působili na různých stranách církve papežští vyslanci (legáti a nuntiové) v intencích nejvyšší vlády církevní, konkurující ve vyřizování některých záležitostí s biskupy.⁸⁾

Universalní křesťanská monarchie, kterou měl na mysli kdysi Karel Veliký, byla zřízena pod žezlem římského papeže. A tato monarchie je i dle svědectví protestantských spisovatelů nejvelkolepějším zjevem dějin světových. Papež stal se nejvyšším a neomezeným vládcem křesťanského světa západního. Jemu byli podřízeni všichni věřící, poddaní i panovníci. Jemu příslušelo právo potvrzovati a sesazovati světské vládaře, udíleti a odnímati korunu královské, zbavovati státní občany povinnosti k věrnosti poddanské.⁹⁾ Po-

⁷⁾ Tak vznikly ve 12. st. řády Cisterciáků a Premonstrátů, oba původu francouzského. Zvláštního významu nabývaly řády rytířské (francouzský řád Templářů, řád Johantů a řád Německých rytířů), které vedle péče o nemocné za hlavní úkol si vytkly boj zbraní proti nevěrcům. Horlivými vykonavateli politiky papežské uvnitř církve a průkopníky inkvizice staly se za 13. st. řády žebrařů (řád Františkánů a Dominikánů), které vybudovaly si pevnou organizaci na základě zvláštních privilegií papežských a které se rozšířily po celé církvi v míře neobyčejné. Vedoucí zásadou těchto řádů byl život v úplné chudobě dle vzoru Kristova. Členové řádů těch byli následkem toho nuceni obstarávat si potřebné příjmy žebrotou. Ve 14. st., kdy o otázku chudoby sveden byl opět boj v církvi, vidíme Františkány v tuhé opozici proti papeži.

⁸⁾ Na zákonných základech moci biskupské nebylo však papeži ničeho měněno; pod svrchovanou mocí papežskou hájena, aspoň zásadně, řádná moc biskupů, odvozovaná od moci apoštolů.

⁹⁾ Nadřízenost papežů jevila se i v poměru k císařům německým, kteří přijímali korunu od papežů a skládali do jejich rukou přísahu věrnosti. Svou svrchovanou moc uplat-

měr mezi mocí církevní a světskou vysvětlen filosofii středověkou tak, že lidstvo spravováno je dvojím mečem, duchovním a světským, oba meče že však svěreny byly církvi, pokud se týče papeži, jenž meč světský uděluje panovníkům, aby ho užívali dle pokynů církve. Moc světská líčena jako odlesk moci církevní, papeži pak připisováno držení moci neobmezené.¹⁰⁾ Názor o svrchované moci církevní došel slavnostního výrazu ve známé bulle „Unam sanctam“ papeže Bonifáce VIII. z r. 1302. V bulle této se prohlašuje: Jako je jeden bůh, jedna víra a jedna církev, je také jen jedna moc a ta je v rukou římského papeže. Následuje zmíněná theorie o dvou mečích, a ku konci se praví: „Slavnostně prohlašujeme veškerému lidskému stvoření, že podřízenost římskému papeži jest nezbytnou podmínkou pro spasení.“ — Jen jediný panovník odvážil se protestovati proti této sebevědomé mluvě papežově; byl to král francouzský Filip IV.

ňovali papežové bezohledně. Papež Řehoř VII. sesadil císaře Jindřicha IV., Alexander III. Bedřicha I., Řehoř IX. Bedřicha II., Innocenc III. Jana Bezzemka, krále Anglického. Z rukou papežů přijali korunu králové: Uher, Čech, Polska, Chorvatska, Portugalska, Norvežska, Skotska, Korsiky, Sardinie, Sicílie, Arragonie. I Anglie stala se na čas vasalským státem papežským. Byla to soustava křesťanských států pod svrchovaností papežovou. Jen Francie a Kastilie stály mimo tuto soustavu. Moci papežů v poměru k církvi a k panovníkům neodpovídalo však jich postavení ve vlastním italském státu; tu byli často obětí slabé politiky a zápasů stranických.

¹⁰⁾ V literatuře srovnáván byl poměr církve ke státu s poměrem duše k tělu nebo slunce k měsíci. O původu státu učeno: Před hříchem prvních lidí nebylo státu. Lidé stáli v bezprostředním styku s bohem. Teprve, když lidé následkem hříchu odkázáni byli na sebe, objevila se potřeba organisace a státu. Je tedy stát plodem hříchu. Moc panovnická vznikla a je nutna jen za tím účelem, aby chránila lid a potlačovala zločiny. Proto panovník, jenž této povinnosti nedbá a jenž se protíví církvi (jediné prostřednici mezi bohem a lidmi), může být papežem sesazen, a poddaní mohou zbaveni být povinné věrnosti k němu. — S názorem o naprosté nadřízenosti církve nad státem souvisel požadavek církve, aby každý, kdo byl ze společnosti církevní vyloučen (klatbou), ztratil následkem toho také práva občanská. Příslušnost státní (v tehdejším smyslu) předpokládala příslušnost církevní.

Sličný, jehož odporem způsobeno, že bulla ve Francii nikdy publikována nebyla.¹¹⁾ Bulla tato je často citována odpůrci církve na důkaz jejích snah, samostatnému vývoji státu nepřátelských. Ale význam bully zveličuje se často v neprospěch církve. Papež mluví v ní u vědomí své svrchované moci a s úmyslem vytknouti své politické stanovisko. Bulla vylučuje poměr mezi státem a církvi, jak by dle ideálu tehdejších papežů upraven být měl.¹²⁾ Ve skutečnosti k takové úpravě nikdy nedošlo, neboť nikdy neklesl stát na pouhý správní obvod církevní, nikdy neztratil samostatnosti ohledně spravování záležitostí čistě světských, a nikdy nebylo právo státu úplně zatlačeno právem církve.

Vítězstvím církve v politickém boji se státy nastalo období rozkvětu církevního zákonodárství. Papežové římsí jako nejvyšší zákonodárcové, správcové a soudcové církve západní, vybudovali svými dekretaliemi (rozhodnutími s mocí zákona) ve spojení s usneseními koncilů velkolepou soustavu právní. Zákony církevními upraveno církevní zřízení, příslušnost církevních úřadů, řízení před těmito úřady a právní život členů církve do nejmenších podrobností. Všechny obory práva, zejména právo trestní i civilní, byly tu zastoupeny. Co do činnosti zákonodárné stojí v popředí papežové Alexander III. (1159—1181), Innocenc III. (1198—1216, papež ze všech nejmocnější), Řehoř IX. (1227—1241), Bonifác VIII. (1294—1303) a Kliment V. (1305—1314).

Právo církve, zvané právem k a n o n i c k ý m, bylo po částech sestavováno ve sbírkách soukromých i veřejných. Spojením hlavních takových sbírek povstal známý církevní zákonník: *Corpus iuris canonici* (sbírka práva církevního). Toto právo nemělo snad jen význam pro církev, pro niž bylo původně určeno, nikoliv! Vedle práva římského, které v první řadě

¹¹⁾ R. 1306. uznal papež Kliment V. výslovně, že zásady bully oné se na Francii nevztahují.

¹²⁾ Bulla vychází z hlediska hájeného tehdejší církevní filosofii, která ovšem není správným měřítkem poměru mezi státem a církvi. Poměr tento zračí se jen ve stavu skutečného právního života církve a státu té které doby.

církev pozvedla k novému životu,¹³⁾ bylo jen právo kanonické právem u č e n ý m oproti domácímu právu (germánskému, slovanskému atd.), které spočívalo tehdy na zásadách primitivních a z části barbarských. Právo kanonické bylo oproti právu světskému pokrokem, pro nějž bychom v novějších dobách sotva našli podobného příkladu.

Jelikož pak církev zasahovala svou organizací hluboko do právního života národů evropských, není divu, že vytříbené právo církevní opanovalo časem i soudnictví světské a že jevílo na vývoj práva světského vliv dalekosáhlý. Připomínám, že náš civilní process, t. j. souhrn pravidel o způsobu řízení soudního ve sporech civilních, až do let 90. minulého století spočíval na processu práva kanonického, že i trestní řízení dle nynějšího práva světského leckteré zásady děkuje právu kanonickému, že ještě dnes platí v našem právu manželském zásady kanonické a že i v jiných oborech právních možno zjistiti četné stopy právních představ církevních.

Světový význam práva kanonického souvisí z velké části s významem středověkých u n i v e r s i t,¹⁴⁾ zejména staroslavného učení Boloňského, a později také university pařížské. Na universitě Boloňské učilo se právu kanonickému a právu římskému nejslavně-

¹³⁾ Církev organizovala se na podkladě práva římského (sama o sobě prohlašovala, že „žije dle práva římského“) a přejala z tohoto práva základní pojmy a mnohé instituce právní. Po vybudování vlastního práva (kanonického) odstranila církev přímou závaznost norem římských a uznala jen jich subsidiární platnost (totiž v nedostatku předpisů kanonických).

¹⁴⁾ Středověké university byly úplně církevními ústavy, původně o jedné, později pravidelně o třech fakultách hlavních (theologické, právnícké a medicínské) a společné přípravné fakultě svobodných umění (nynější fak. filosofická). Co znamenaly tehdejší university pro církev, je vidno na př. z toho, že králí Českému Václavu II., jenž chtěl koncem 13. st. založiti vysoké učení v Praze, byl úmysl tento s různých stran zrazován, ježto by prý zřízením vysoké školy vliv duchovenstva v Čechách přespříliš vzrostl. S druhé strany byly to však opět university, na jichž půdě ujaly se nejprve myšlenky reformní a proti světskému panství církve směřující. (Sr. předn. IV.)

šími právníky současnými. University italské byly navštěvovány posluchači z celé Evropy. O imponantním počtu posluchačů ze zemí českých zachovalo se nám mnoho dokladů. Vyskolení právníci zaujímali obyčejně po návratu do vlasti důležitá místa při soudech a jiných úřadech. Je pochopitelné, že užívali zásad práva kanonického i při vyřizování záležitostí světských.

Rozsahu moci církevní odpovídal v posledních stoletích středověku také rozsah církevního soudnictví, a myslím, že poměr tohoto k soudnictví světskému je nejlepším obrazem poměru mezi církví a státem oné doby. Celá soustava právní jest proniknuta principem dělby mezi církví a státem. V souhlasu s tím existovalo vedle soudnictví světského vyvinuté soudnictví církevní ve věcech trestních i civilních. V sídle každého biskupství byl zřízen soud pravidelně o několika odděleních. Vedle soudců zaměstnány tu byly celé řady úředníků pomocných, písařů, advokátů, prokuratorů (zástupců stran), notářů, assessorů, exekutorů atd. Soud biskupský tvořil pravidelně i. instanci pro všechny rozepře civilní i trestní, o nichž rozhodovala církev. Pokud se týče oboru trestního, náleželo výhradně církvi rozhodovati o deliktech, týkajících se víry nebo církve, jako je na př. kacířství, svatokupectví, křivá přísaha. Ale církev soudila ve skutečnosti i všechny jiné zločiny, konkurrujíc se státem a odůvodňujíc svou kompetenci tím, že každý delikt obsahuje vlastně těžký hřích. Církev měla zvláštní svoje tresty, z nichž nejznámější jsou církevní klatba a interdikt, spočívající v zápovědi bohoslužebných úkonů pro jisté místo nebo jisté osoby; vedle toho existovaly ovšem zvláštní tresty pro duchovní zřízence, jako suspence s úřadu a vězení.

Z civilních záležitostí, t. j. sporných otázek mimo-trestních, náležely před forum církevní veškeré spory, týkající se svátostí (tím zejména veškeré spory manželské), církevního učení a bohoslužby, majetku církevního, práv patronátních, desátků a jiných dávek církevních; dále spory dědické, kde se jednalo o nějaký odkaz k účelům církevním nebo humanitním, spo-

ry ohledně smluv stvrzených přísahou a všechny spory ohledně vdov a sirotek. Církev prosadila své soudnictví ohledně všech záležitostí, kde se souvislost s církevním životem vůbec nějak dala odůvodnit, nebo aspoň zastávat.

K tomu dlužno však uvážit, že vedle zmíněných záležitostí právních, v nichž podléhali kompetenci církevních soudů jak laikové tak duchovní osoby, náležely před soud církevní všechny trestní i civilní záležitosti stavu duchovního bez rozdílu, s jedinou výjimkou záležitostí lenních. Ke stavu duchovnímu v nejširším smyslu náležely všechny osoby, které přijaly t. zv. tonsuru.¹⁵⁾

Církevní soudnictví jako soudnictví dokonalejší, bylo tehdy vyhledáváno i osobami světskými v úplně světských záležitostech, a příslušnost k soudům církevním pokládána byla za privilegium, k vůli němuž velmi mnozí jednotlivci přijímali tonsuru, aniž by se hodlali věnovati povolání kněžskému. Právo církvi stanovené bylo právem ve vlastním smyslu, a nescházelo církevním orgánům ani moci donucovací k provedení vůle zákonodárcovy. Ostatně byl stát sám ochotným vykonavatelem nařízení církevních.¹⁶⁾

V otázkách víry panovala vyvrcholená nesnášenlivost. Ti, kdož nepodrobili se zcela a bez výhrady výkladu víry, stanovenému v Římě, byli kacíři — to znamená dle tehdejších představ: nejhoršími zločinci, pro něž stanoven trest smrti a k jichž stíhání zřizovány zvláštní soudy inkvisiční. Řízení před těmito soudy spojeno bylo s nelidskými ukrutnostmi.

¹⁵⁾ Dle výpočtů Tomkových bylo v samotné Praze za 14. st. stále přes 1200 duchovních osob.

¹⁶⁾ Zákonodárství a soudnictví středověké vůbec bylo z největší části v rukách církve. Hlavní úkol státu spatřován v ochraně církve proti zevním i vnitřním nepřátelům a ve výkonu nařízení církevních. Církev byla zřízením božským, vyšším, stát zřízením světským, nižším. Církev měla vedení celého duševního života, státu připadl úkol užší a podřízenější. Činnost státní omezovala se celkem na vedení válek, mincovnictví, vybírání berní, policejní dozor a částečné soudnictví.

Církev stála na vrcholu své moci. Její právo nabylo přednosti před právem světským, její snahy staly se snahami státu (připomínám tu jen mimochodem války křižácké, na pokyn papežův panovníky podnikané), církevní osoby byly nositeli věd a umění, jim svěřena péče o chudinství, jim podřízeno vyučování všech stupňů. Světový názor církevní pronikal celý veřejný život. Církev věnuje se v této době všem praktickým otázkám, církev vládne, soudí, spravuje obrovský majetek, vybírá daně na základě vlastního finančního systému, církev stala se v pravdě státem pečujícím z větší části o potřeby světské. V tom smyslu mluvíme o světském rázu církve středověké.¹⁷⁾

Z uvedeného je vidno, že boj církve proti světské moci v záležitostech církevních, o němž mluveno na počátku této přednášky, nesměřoval vlastně k úplnému osvobození církve od světských živlů, nýbrž k převedení moci s orgánů světských na orgány církevní. Boj církve proti panství světských kruhů skončil světským panstvím církve. O zbavení církve světského rázu tehdy ještě neběželo. Toť myšlenka, již napsala na svůj štít teprve doba reformační.

Poměr mezi státem a církví ve středověku spočívá na t. zv. principu hierokratickém, nebo, jak se častěji (ale méně správně) říká, theokratickém. O theokracii (bohovládě) možno mluvit ve starožidovském státě, jak uvedeno v přednášce první. Hierokracii rozumíme vládu duchovenstva, a pravíme-li, že princip tento ovládal středověký poměr mezi státem a církví, chceme říci: Stát byl v takovém poměru k církví, jaký odpovídal názorům vládních kruhů církevních (hierarchie čili svatovlády). A tyto názory vrcholily v požadavku, aby stát, sledující pouze

¹⁷⁾ Světský ráz církve středověké souvisel z valné části s držním rozsáhlých pozemků, na nichž vykonávala církev práva vrchnostenská. Jako majitelé půdy byly církevní osoby nebo korporace ve svazcích lenních s osobami světskými. Jelikož pak pozemky i s právy k nim se pojícími byly předmětem častých směn, prodejí a zástav, nastalo během času pronikavé splnutí veřejného zřízení církevního s veřejným zřízením státním.

účely světské, byl poslušen příkazů církve, sledující účely vyšší, nadpřirozené. Tento požadavek zaručoval církvi v každém směru přednost před státem a umožnil jí založit jednotnou universalní monarchii, jejíž organizace daleko předstihovala nedokonalou organizaci světskou. Kdežto četné úřady světské pokládány byly za příslušenství pozemků, jichž držení tvořilo vůbec podklad nejrozličnějších práv veřejných, bylo u úřadů církevních zásadně lišeno mezi úřední mocí a úředními povinnostmi s jedné a mezi právy majetkovými s druhé strany. Úřady církevní ovládnuty byly jednotným zájmem církve, jemuž soukromá osobnost úředníka musela se bezpodmínečně podrobiti. Všechny úřady církevní organizovány dle jednotné metody, stanoveny vyšší instance k přezkoumávání rozhodnutí úřadů nižších (pravidelný instancní postup: biskup — metropolita — papež), a celý obrovský organismus správní podřízen vládě ústřední. Jednotná organizace úřadů, již odpovídala také jednotná úřední řeč (latinská), umožňovala výměnu orgánů i z míst nejvzdálenějších, čímž bráněno přílišné odvislosti církevního zřízení od poměrů teritoriálních.

Naproti tomu vidíme tehdejší právní řád světský v rozkladu. Ve středověku nebylo jednotného práva světského pro všechny státní občany. Jiné právo platilo pro šlechtice, jiné pro poddané, jiné pro venkov, jiné pro města. Teprve na základě vzorů vytvořených právem církevním vybudována byla postupem pozvolným také jednota v oboru práva světského.

Pokud jen o právní řád běží, nelze církvi středověké upřít zásluhu, že vnesla do vývoje nové principy, a že její činnost znamená dalekosáhlý pokrok ve srovnání se stavem dřívějším. Avšak tato zásluha byla církvi draze vykoupena. Vrchol světské moci církevní znamenal zároveň největší úpadek křesťanských mravů. Není možno v rámci této přednášky poukázat blíže na zbledlost, ba zvrhlost církevního života koncem středověku. Kdo se o věc zajímá, nechť přečte si na př. nepřehnaně jistě líčení současných poměrů českých

v Tomkově Dějepis města Prahy. Honba za majetkem byla tehdejšímu duchovenstvu od papeže až po faráře zaměstnáním, které se rozumí samo sebou. Panství, lakota a nemravnost jsou dle svědectví pramenů téměř obecnými vlastnostmi kněžstva. Dovídáme se, že církev zneužívala trestů církevních za účely ziskovými a že proti hříšným kněžím nechápala se těch přísných prostředků, k jakým sahala vždy, když běželo o zachování nebo rozmnožení církevního majetku; dále, že kněží ani zповědi nebáli se zneužití k vylákání výhod majetkových a že podváděli lid smyšlenými ostatky svatých, rozhlašovaním domnělých zázraků, lákáním na různé poutě a vyluzováním ošer. Hromadění výnosných církevních funkcí v jedné ruce bylo zjevem častým a pronájem církevních úřadů, zejména far, obvyklým. Velmi četní faráři z českého venkova za 14. st. měli trvalé a příjemné obydlí v Praze (mnozí zaměstnání byli při biskupských úřadech), kdežto fary jich spravovali nájemci. Spory mezi těmito a faráři o placení nájemného nebyly řídké, jak dosvědčují zachované protokoly biskupského soudu Pražského z konce 14. a začátku 15. st. Dnes, kdy na ony doby můžeme hleděti nepředpojatě, kdy s jistým klidem porovnáváme to, co církev v bojích se státy za účel svých snah prohlašovala, a to, co ve skutek uvedla po dosažení svých snů, s úžasem se ptáme, jak mohli ti, kdož povolání byli předcházeti dobrým příkladem lidu, zapomenouti úplně na větu: „Království moje není z tohoto světa.“ Byli ovšem již tehdy jednotlivci, kteří se nad rozpor mezi morálkou hlášanou a praktikovanou zamyslili, a nebyl také nedostatek těch, kdož utíkali před světem do přísných řeholí. Toť vůbec charakteristická známka středověkého života: na jedné straně honba za panstvím světským a za počitky světskými, na druhé touha po dokonalé odluce od světa.

IV.

Reformace a její účinky na poměr mezi státem a církví.

Doba největšího rozmachu světské moci církve chovala v sobě již zárodky úpadku, živěné kritikou

panství církevního a voláním po nápravě života veřejného i soukromého. Reformní úsilí uspíšeno bylo úpadkem papežské stolice, jež se jevil zevně v politické odvislosti od Francie za doby, kdy papežové sídlili místo v Římě v Avignoně (1305—1377), a zvláště ve velikém schismatu církevním, trvajícím od r. 1378 do r. 1417, za něhož byl jeden papež v Avignoně, druhý v Římě. Úpadek papežství vzbudil také mezi vyšším duchovenstvem změnu v názoru o nejvyšší moci církevní a vyvolal mocné hnutí vedené zásadou, že nejvyšší moc v církvi přísluší veškerenstvu biskupů čili obecnému koncilu, jemuž náleží i právo souditi papeže, když moci své zneužil. Tento způsob vlády v církvi nazývá se systémem episkopalním. Jím ovládány byly refórmační koncily, konané v Pise (1409), Kostnici (1414—1418) a Basileji (1431—1449). Avšak koncily tyto neměly očekávaného účinku. Naopak moc papežská vyšla z celého boje bez pohromy. Učení o nadřizenosti koncilu nad papežem prohlášeno za blud, a primát papežův uznán opět 5. koncilem Lateránským (1516).

Za to povstávalo moci papežské vážné nebezpečí odjinud. Byli to panovníci světští, kteří nejdříve v Anglii¹⁾ a Francii,²⁾ později i jinde, začali hájiti své samostatnosti proti papežům a zabraňovati každému zneužívání moci se strany úřadů církevních. Tak ve Francii (kde vývoj poměru mezi státem a církví byl vždy aspoň o století napřed ve srovnání s vývojem ve střední Evropě) donucení papežové

¹⁾ V Anglii upravily již r. 1194. Clarendonské konstituce církevní poměry ve smyslu nároků panovníkových. Když pak papež zavrhl r. 1215. listinu vydanou králem, již povoleny národu různé svobody (t. zv. magna charta libertatum), obhájili stavové listinu tuto s poukazem, že papeži nepřislouší právo upravovati záležitosti laické.

²⁾ Již v pragmatické sankci z r. 1269. snažil se král Ludvík IX. vymeziti svá práva ohledně záležitostí církevních. Sankcí touto provedená úprava poměru mezi státem a církví neměla však tendence církvi nepřátelské. Král Filip IV. Sličný, o němž stala se již zmínka, vedl s papežem vítězný boj, podnícený otázkou zdanění církevního majetku. Vedle odvolání bully „Unam sanctam“ stran Francie docílil král přeložení papežského sídla z Říma do Avignonu (1305) a zrušení řádu Templářského (1312).

vzdáti se značné části svých příjmů z udělování úřadů církevních, zákony církevní podrobeny schválení státnímu (t. zv. placet), z rozsudků soudů církevních dovoleno odvolati se k soudům světským (t. zv. appellatio ab abusu = odvolání pro zneužití moci). Namnoze byli papežové nuceni, nemohouce se ubrániti vzrůstu moci světské, povoliti panovníkům jistý vliv na záležitosti dosud církví výlučně spravované ve formě privilegií, aby aspoň formálně právomoc svou zachovali. V Německu teprve během 14. a 15. století došlo k rozšíření moci zeměpanské oproti církvi, a to částečně samostatným zasáhnutím světského zákonodárství, částečně cestou dohody s papežskou stolicí.

Ve svých emancipačních snahách byli panovníci podporováni také literaturou a novým ruchem vědeckým, jež vzbuzen byl rozvojem studia klassických vzorů starověkých, jakož i hnutím humanistickým. Již během 14. st. připravuje se obrát v poměru mezi státem a církví, později velkou reformací provedený, obrát, jehož cíl možno krátce charakterisovati slovy: Státu budiž vráceno, což jeho jest, a církev vrať se k bibli!

Snahy o reformu církevního života objevují se velmi záhy ve Francii a Itálii, kde sekty Waldenských a Albigenkých již na začátku 13. st. hlásaly nový život na základě bible. V Anglii vzbuzeno refórmační hnutí novou naukou o církvi, s níž vystoupil učený John Wiclif († 1384). Ale je nesmazatelnou zásluhou národa českého,³⁾ že ústy mistra Jana Husa (1369—1415), neohroženého hlasatele nutné nápravy v církvi a vlastního otce veliké reformace, ohlásil na fóru obecného koncilu daleko slyšitelný protest proti světskému snažení hierarchie a že později mohutným odporem proti žoldněřům římsko-německým dal signál k obrození Evropy na zá-

³⁾ V Praze již za Karla IV. kázal proti neřestem duchovenstva Němec Konrád Waldhauser a Čech Jan Milíč z Kroměříže. O trvalou tribunu pro hlasatele očisty církve postaráno tu zřízením kaple Betlémské za účelem pořádání kázání pro lid.

kladě nových názorů o poměru moci světské k moci duchovní.

Reformace nesměřovala přímo k nové úpravě poměru mezi státem a církví, nýbrž k obrození života veřejného i soukromého uvnitř církve. Prostředkem k obrození tomu mělo býti zbavení církve světského panství. Tímto světským panstvím oddálila se církev dle názoru reformátorů velice od svého původního poslání, a jemu přispůsobena také během věků církevní organisace, vlastnímu účelu církve nepřiměřená. Proto shledávána záchrana církve jen v návratu tam, odkud vyšla: k dobám apoštolským a k zásadám písma. Při tom revidován pojem církve a hlásán rozdíl mezi církví pravou, kterou tvoří členové spravedliví a ku spasení určeni, a církví zevní, nedokonalou.

Základní myšlenka reformační, totiž myšlenka návratu církve k biblí, s níž souvisí jednak změna názoru na církev, jednak snaha o povznesení moci státní, je vlastní již české reformaci, representované Husem. Církev byla Husovi společností věřících, kteří žijí dle bible. Jedná-li někdo proti biblí, jedná nesprávně, a nařizuje-li kdo něco s biblí nesrovnatelného, neřeba ho poslouchati, i kdyby to byl římský papež. Hus nezakládal nové církve, jeho veškeré snažení platilo nápravě mravů a úkolů církevních. Odpor Husův směřoval proti neřestem duchovenstva a proti stranickému jednání koncilu Kostnického.⁴⁾

Německá reformace, o níž bojováno celé 16. a půl 17. století, je pouze pokračováním v díle Husově.⁵⁾ Ani Martin Luther (1483—1546) nechtěl pů-

⁴⁾ Pro své šlechtné snahy zemřel Hus smrtí mučednickou. Že bojoval za věc spravedlivou, vidno nejlépe z toho, že sami soudcové jeho, kardinálové a biskupové Kostniční (z části nevalné pověsti požívající) byli později nuceni obrátiti se týmiž reformními myšlenkami, jimž věnována byla činnost Husova. — Po stránce věčné nedospěla česká reformace k úspěchům trvalé ceny. Jedinou vymožeností byla kompaktní schválená koncilem Basilejským, jimiž dovoleno Čechům přijímání pod obojí způsobou. Avšak ani ústupek tento nebyl míněn kruhy Římskými vážně.

⁵⁾ Pro nás Čechy je zajímavým pochod reformačního hnutí. Na počátku 14. st. byla universita Pařížská sídlem nového směru, bojujícího za práva státu oproti církvi (zde

vodně organisovati nové církve. I jeho snahy nesly se k reformě církevní nauky a obrození církevního života. Ovšem názory Lutherovy o dvojí církvi (viditelné a neviditelné), o obecném kněžství (jež není dle něho privilegiem jedné kasty) a o významu písma svatého dotýkaly se v podstatných bodech dosavadní církevní organisace a tím i poměru mezi státem a církví. Jak si Luther vlastně představoval správný poměr tento, není dosti jasno. Názory jeho o otázkách sem spadajících nebyly vždy stejné. Ale tolik je jisto, že směřoval k úplné samostatnosti světského zákonodárství a k omezení činnosti církevní na věci výlučně duchovní. Státu však připisoval Luther zároveň povinnost pečovati o zachování jednoty ve víře. Tím dán základ k vývoji moci zeměpanské v záležitostech církevních.

Dle názoru Lutherova není vůbec církevní ústavy bohem dané, naopak každá ústava církevní je původu lidského. Není také třeba, aby církev byla jednotně organisována, nýbrž může v různých státech různě býti upravena. Světský řád právní zavazuje v každém případě, a církvi dostačí, když jí jen stát nebrání víru dle písma svobodně osvědčovati. Názoru, že právo církvi vytvořené (kanonické) je neoprávněnou směsí předpisů církevních se světskými, dal Luther markantní výraz tím, že sbírku onoho práva veřejně ve Witemberce spálil. Čin tento je svědectvím, jak mnoho idealismu bylo ve snahách reformačních. Týž zákonník papežský, jenž byl Lutherem spálen, stal se později podpůrným právním pramenem jeho církve. Během času se poznalo, že bez zevní organisace není vůbec církev možná, a v dobách novějších často vysloven názor, že chybili reformátoři ve-

napsal Marsilius Paduanský svůj slavný spis „Defensor pacis“, namířený proti papeži). V druhé polovici 14. st. měla vedení universita Oxfordská v Anglii (na níž učil Wiclif). Na počátku 15. st. přešlo vedení na universitu Pražskou (již ovládly myšlenky Husovy), a teprve na počátku 16. st. pokračovala universita Witemberská v Německu pod vedením Lutherovým na dráze, dřívějšími generacemi již jasně vytčené.

lice, nepostaravše se o přiměřenou organisaci církve evangelické.

O Lutherovi je v současné literatuře evangelické snad všeobecný soud, že neměl organizačního talentu, že byl lepším učitelem než organisátorem. Ovšem nesluší přehlédnouti při posuzování díla Lutherova všeobecného zjevu, že každý boj proti starým institucím zachází příliš daleko ve zdůrazňování myšlének nových. Reformace byla velikým bojem proti světským kšeftům církevním, proto došlo v ní heslo po odstranění všech světských prvků z církve tak silného, až přílišného zdůraznění bez ohledu na možné praktické důsledky. Reformace potírala rozpor mezi státem a církví v životě právním. Právo a donucovací prostředky připisovány výhradně státu, a ideál církve spatřován ve společnosti spojené jen náboženskou naukou a svátostmi. Když však umlkly boje o novou víru a když přikročeno k seskupování těch, kdož se rozešli s církví starou, nebylo možno vyhnouti se otázce ohledně organisace nových náboženských společností, která nebyla možna bez forem právních. Ale co bylo v tomto směru na začátku církví novou zaneřádáno, nedalo se již nahraditi, neboť mezi tím uchopil se stát vedení a provedl úpravu církevních záležitostí evangelických. Zřízení církevní stalo se částí zřízení státního, čímž položen základ k vývoji církví státních (zemských). Správu církevních záležitostí vedl zeměpán prostřednictvím konsistoří, složených z právníků a theologů. A do dnes nezbavily se německé církve evangelické rozhodujícího vlivu státního. Stát, jenž církvím evangelickým dal právní zřízení, jeví se ještě dnes pramenem celého církevního práva evangelického. Luther sám ovládnutí nové církve státem předvídal, když zklamán byl ve svém očekávání, že němečtí biskupové přijmou jeho učení. Proto hlavně nepomýšlel Luther na novou organisaci církevní, že počítal s udržení dosavadního zřízení biskupského. Když pak zeměpánové soustředili ve svých rukou rozhodující moc v záležitostech církve evangelické, vysvětlila to theorie tak, že na ně přeneseny byly funkce biskupské. Zeměpán považován za nejvyššího biskupa podřízené církve evangelické, na jeho území

se nalézající. Tak rozuměti jest nauce o t. zv. s u m e p i s k o p á t u panovníků ohledně církví evangelických.

S jinými názory na poměr mezi státem a církví shledáváme se u reformátorů Švýcarských, Oldřicha Zwingliho (1484—1531) a Jana Calvina (1509 až 1564). Oběma těmto zakladatelům t. zv. reformované církve evangelické je společno, že kladou větší důraz na zevní organisaci církevní než Luther a že shledávají její základy v písmu sv. V jednotlivostech se oba různili. Zwingli vycházel ze zásady, že moc světská a moc duchovní jsou jen dvě stránky činnosti státní, zřízení církevní a zřízení světské jen dvě stránky zřízení veřejného vůbec. Z toho plyne jednak, že církev a stát nacházejí se v nejužším spojení (církve vlastně se úplně rozplývá ve zřízení státním), jednak že nemůže býti jiné než křesťanské vrchnosti, pokud se týče vlády. Aby dal výraz svému učení o úplné jednotě státu a církve, nebo, jak sám praví, „aby pánu Kristu opět v naší zemi dopomohl k vládě“, zasedal Zwingli v radě kantonu Curyšského. Učení Zwingliho o jednotě státu a církve je v největším odporu k názorům katolickým, dle nichž církve a stát jsou dvě organisace úplně samostatné ve svých vlastních záležitostech. Dělbá právní sféry na církevní a světskou jest, jak již v dřívějších přednáškách uvedeno, charakteristickou známkou církevního zřízení katolického.

Ze všech tří zmíněných reformátorů věnoval celkem největší pozornost právní úpravě církve reformátor francouzského Švýcarska Calvin. V přítomné době hlásá se často v kruzích evangelických, že Calvinovy názory o církevním zřízení jsou evangelické církvi nejprůměřenější, ba že jsou to vlastně názory evangelické církve samé. Calvin postihl již význam zevní organisace církve, což vysvětluje se tím, že vystoupil se svým učení v době pozdější než Luther, v době, kdy nauka protestantská byla již v hlavních rysech hotova, a kdy nedostatek zevní organisace začal se pocítovati. Calvin klade velkou váhu na církve viditelnou; jde dokonce tak daleko, že hlásá nutnost

příslušnosti k zevně organisované církvi, čímž se přibližuje názorům katolickým. Ale pro zevní organisaci církve, jejíž vlastním správcem je Kristus, pokládá za rozhodnou jediné bibli. Jako v době nejstarší má spočívat správa duchovních záležitostí v rukou čtyř úředních kategorií: doktorů, pastorů, starších a diaconů. Doktoři vykládají evangelium, pastoři obstarávají kázání a přísluhování svátostmi, starší vedou správu ve vlastním smyslu a bdí nad kázní věřících, diaconi pečují o chudé. Starší a pastoři tvoří konsistor, která samostatně řídí církevní obec. V theorii lišil Calvin stát a církev jako dvě samostatné společnosti, státu však připisoval povinnost vykonávat příkazy písma a víru chrániti. Názor, že stát má býti vykonavatelem písma, upomíná na vládní soustavu theokratickou.

Disciplina a samostatnost církve Ženevské, Calvinem organisované, přispěla značně k rozšíření názorů Calvinových, které osvědčily se zejména ve státech, kde panovník byl vyznání jiného.⁶⁾ Ve Francii upevnila reformovaná církev (Hugenotská) samostatnost církevních obcí, jimž přiznáno právo volby církevních zřízenců, a doplnila soustavu Calvinovu (zřízení presbyterální) zavedením synod (synody národní a synod provincialních). Toto zřízení presbytero-synodální rozšířilo se později i do Německa a došlo obliby zejména v dobách nejnovějších po zavedení ústavních poměrů v jednotlivých státech.⁷⁾

Protestantská víra opanovala více než dvě třetiny staré říše Německé a pronikla i za hranice do států sousedních. Pokud se Německa týče, byla ovšem velká část území protestantského ještě během 16. století zpět

⁶⁾ Ve Švýcarsku rozšířily se názory Calvinovy i v oněch částech (Curychu, Basileji a Bernu), kde dříve ujal se učení Zwingliho. R. 1566. přijali přívrženci obou směrů novou konfessi švýcarskou (helvitskou), jež se stala základem téměř všech církví reformovaných.

⁷⁾ Zavedením synodálního zřízení pro církve evangelickou (ve spojení s dřívější organisací konsistoriální) omezena do jisté míry moc zeměpanská ve věcech církevních, a vyhověno tím myšlence konstituční i ohledně vlády církevní.

dobyta církví římskou. Že papežové zavrhli všechny nové konfesse, rozumí se samo sebou. Řehoř XIII. (1572—1585) doplnil a republikoval bullu „In coena domini“, kterou uložena všem panovníkům kategoričcky povinnost potírati bludy v bulle vypočtené,⁸⁾ a kterou stanovena klatba na všechny, kdož by stýkům věřících s Římem bránili a kdož by jakýmkoli způsobem pravomoc i soudnictví církevní omezovali.

Současně s náboženským převratem ve střední Evropě položeny základy k vybudování samostatné církve anglické. Reformace anglická měla však jinou povahu než reformace na kontinentu. Zde byla reformace výsledkem hnutí lidového, kdežto v Anglii provedena odluka od Říma panovníkem. Král Jindřich VIII. založil r. 1534. samostatnou anglickou církev tím, že vyloučil úplně moc papežskou z území státního a že se prohlásil hlavou církve anglické. Jinak ponechána víra a kult dosavadní v platnosti stejně jako zřízení biskupské. Toto přešlo i do nového zřízení církevního, jež zavedeno královnou Alžbětou r. 1559. Konfesse anglická, vypracovaná r. 1563. a schválená parlamentem r. 1571., stojí uprostřed mezi názory katolickými a protestantskými.

Reformací povstaly ve střední a západní Evropě vedle církevní společnosti katolické, která veřejný život dříve výhradně ovládala, náboženské společnosti nové, žádající za uznání na straně státu i panující církve.⁹⁾ Různost zásad vyvolala později různost zájmů, které hájeny z počátku mečem, později smlouvou a právem. Tak bylo v Čechách za 15. století, kde nové proudy náboženské byly nuceny z počátku bojo-

⁸⁾ Bulla uvádí příkladmo v § 1. jako bludaře: Husity, Wiclefisty, Lutherány, Zwingliány, Kalvinisty, Hugenoty, Anabaptisty, Trinitáře. Bulla tato byla několikráte redigována a znovu uveřejněna.

⁹⁾ Mluví-li se tu o nových náboženských společnostech, jakých dříve nebylo, vychází se z pojmu náboženské společnosti jako celku, který činí nárok na samostatnou právní organisaci (bez ohledu na názory náboženské). Naproti tomu rozumí se názvem „sekta“ společnost, kterou vyznačují odchýlné názory náboženské v poměru k jistému panujícímu vyznání (bez ohledu na organisaci právní). Sekt křesťanských bylo již před reformací dosti.

vati o své uznání a potom usilovati o úpravu vzájemného poměru v cestě smluv s církví panující s jedné a se státem s druhé strany. A podobný process následoval v Německu o 100 let později. Nejdříve náboženské války, potom smírné sněmy, upravující poměr mezi konfessí starší a novou. Právní život obohacen o nový obor ve středověku neznámý, obor mezikonfessiálních čili interkonfessiálních právních poměrů. Okolnost, že uvnitř státu (říše) nastoupily vedle církve dříve výlučně oprávněné církve jiné, jevila dalekosáhlé účinky na vývoj poměru mezi státem a církví, zvláště v tom směru, že začínala zřetelně vystupovati rozdílnost úkolů státu a církve. Ovšem provedení důsledků z tohoto poznatku nastalo hned, ani brzy, to zůstaveno teprve době moderní.

Mírem, sjednaným roku 1555. na říšském sněmu Augsburském, byla stanovena rovnost čili parita mezi katolíky a protestanty. Ovšem týkala se tato rovnost jen stavů říšských a nikoli poddaných; těmto byla naopak svoboda náboženská úplně odňata ustanovením, že zeměpánové mají právo reformační, t. j. že mohou pro své území stanoviti závazně náboženství katolické nebo protestantské. Ustanovením tímto znemožněn jednotný vývoj církve protestantské a utvrzen ohledně téže církve princip teritoriální, dle něhož církevní organizace měla býti výhradnou záležitostí toho kterého teritoria, čili státu.¹⁰⁾ Tím rozpadla se církev evangelická na celou řadu organizací zemských.

Rozhodná moc zeměpánů v záležitostech církevních měla za následek, že náboženské poměry v jistých teritoriích měněny i několikrát dle současných názorů panovníkových. Že přeměny takové provázeny byly vysilujícími boji a krutým pronásledováním jedné nebo druhé konfesse, je zřejmo a z historie známo. Není divu, že účinky takto sesílené moci zeměpanské jevil se i v poměru ku všeobecné organizaci církve

¹⁰⁾ Zásada na sněmu Augsburském přijatá: cuius regio, illius religio (čí území, toho náboženství) značí ve svých důsledcích opak systému hierokratického.

katolické, a to v tom směru, že stále důrazněji hájena oproti církvi této práva státu a moc církve zatlačována na pole duchovní. Změna situace byla i katolickou církví samou nepřímo doznána koncilem Tridentským (1545—1563), jenž provedl ve zřízení církevním nápravu v leckterých směrech, hlavně stran vymezení pravomoci církevních úřadů a obsazování beneficí, stran disciplíny kleru, záležitostí manželských a organizace řádové. Avšak o zachování všech práv, která církve za středověku oproti státu vykonávala, nebylo již Tridentinem postaráno. Poměr mezi koncilem a mocí papežskou Tridentinem řešen nebyl. Při schválení usnesení Tridentských vyhradil si papež Pius IV. jich výklad a zapověděl výklad soukromý, čímž moc papežská doznala nového posílení.¹¹⁾

Začátek 17. st. je svědkem úsilných snah proti reformačním na všech stranách. Tak v zemích Českých, Rakouských, Uherských i v Německu. Náboženské rozmíšky vyvolaly válku třicetiletou, která byla, jak známo, zakončena mírem Westfálským r. 1648. Mírem tímto upraveny nově interkonfessiální poměry v říši Německé. Stanovena jím rovnost tří konfessí: katolické, augsburské a reformované. Podřízenost protestantů biskupům katolickým se úplně zrušuje. Každý říšský stav má úplnou svobodu přijati kterékoliv z oněch tří vyznání bez újmy svých práv. Duchovní osoby ztrácejí při přestoupení na víru jinou dosud držené statky, jež zůstati mají církvi opuštěné. Zároveň stanoveno, že má býti v otázce držení statků církevních rozhodným rok 1624. stejně jako v otázce

¹¹⁾ Na koncilu Tridentském byla sice ještě zastoupena strana episkopalistů, ale převahu měli kurialisté (přivrženci papežství). O skutečné přednosti papeže ve srovnání s koncilem svědčí okolnost, že papeži vyhrazeno vedle potvrzení a výkladu usnesení koncilových právo sestavití a vydati katechismus, brevíř i knihy mešní. — Usnesení koncilu Tridentského přispěla valně k nápravě církevního života (odstraněny zlořády při hlásání odpustků, zrušeny papežské provise a expektance) a měla v zápětí dočasný rozmach církevní politiky. Předním průkopníkem této politiky stal se řád jezuitů, jenž založen byl Ignácem z Loyoly r. 1540. za účelem boje proti reformaci a jenž svou neobyčejně přísnou disciplínou předstihl všechny řády dosavadní.

konfesse poddaných. Pokrok oproti míru Augsburskému z r. 1555 jevil se hlavně v tom, že nebylo přiznáno zeměpánům svobodné právo reformační. Naopak bylo ujednáno, že, přestoupí-li budoucně zeměpán k víře jiné, nesmí měniti stávajících církevních poměrů ve své zemi, leda že by chtěl zjednati stav trvajících v roce 1624. Na sněmech říšských neměla rozhodovati dle ustanovení míru Westfálského ve věcech náboženských majorita, nýbrž dobrovolná dohoda mezi konfessemi. Při říšském soudu vyhrazena polovice míst katolíkům, polovice protestantům. Mimo jiné bylo v míru tomto stanoveno, že všechny dřívější předpisy práva civilního i kanonického (církevního), které ustanovení míru odporují, jsou mírem tímto zrušeny. Papež ovšem prohlásil ustanovení míru za neplatná, ale bez účinku. Z historie míru Westfálského je vidno, že již tehdy objevila se přímo nutnost upravití záležitosti církevní na území státním bez papeže římského, pokud se týče proti němu.

Mír Westfálský přivodil značné zeslabení moci císařské v poměru k zeměpánům. Říše stávala se vždy více svazkem států povahy mezinárodní. Tím přešlo těžiště v záležitostech církevních i na venek (oproti papeži) úplně na jednotlivé zeměpány, na něž byli papežové nuceni obracet se stran úpravy záležitostí církve katolické. Vývoj zřízení církevního po reformaci vykazuje v jednotlivých státech značné rozdíly, odpovídající zvláštnostem toho kterého státu. Kdežto v zemích Českých a Rakouských provedena během 17. st. násilně katolická protireformace a tím opět zjednána v celku jednota víry, postupoval rozklad na územích protestantských dále a vedle privilegovaných konfessí objevovaly se četné náboženské společnosti, bojující rovněž o rovnoprávnost. Tak zvláště v Anglii, kde stát dlouho zápasil s celou řadou nových náboženských společností a sekt. Je přirozeno, že na této půdě nejdříve, a to již ve století 17., zapustila kořeny moderní zásada náboženské svobody, jakož i zásada úplné různosti úkolů státních a úkolů církevních.¹²⁾

¹²⁾ Po dlouhých bojích a revolučních převratech uznána „toleranční aktou“ (1689) v zásadě svoboda svědomí. Je za-

Zvláštním směrem postupoval vývoj církevního zřízení ve Francii. Ačkoliv králové francouzští hájili oproti papežům svých práv co nejdůrazněji, ačkoliv francouzská církev ode dávna těšila se jisté samostatnosti v poměru k Římu, přece zachována jednota s ostatními částmi církve až do dob nejnovějších. Ve Francii nenabylo vedle katolického žádné jiné náboženství pevné půdy. Když přiznána Hugenotům v 2. polovici 16. st. volnost kultu, nastalo vření mezi katolíky, jež vedlo k bojům náboženským a k noci Bartolomějské (r. 1572), v níž povražděno přes 30.000 Hugenotů. Ku konci téhož století povolena jim svoboda náboženská,¹³⁾ ale odňata opět za Ludvíka XIV. Francie je klassickou zemí katolicismu a byla dlouho nazývána nejvěrnější dcerou katolické církve. Že v tomto státě nedošlo jako v Německu a v Anglii ku zjevné roztržce s Římem, vysvětluje se hlavně onou samostatností, již církev francouzská v rámci církve obecné přes odpor papežů si vybojovala. Základy položeny Ludvíkem IX. Svatým a Filipem IV. Sličným. V boji králů s papeži stálo duchovenstvo francouzské často na straně panovníkově. Usnesení sboru Bazilejského, vycházející ze zásady nadřazenosti koncilu nad papežem, byla duchovenstvem francouzským, svolaným z podnětu krále Karla VII. r. 1438. do Bourges, schválena jako pragmatická sankce. Touto zrušeny rezervace a exspektance papežské, králi vyhrazen vliv na obsazování církevních úřadů, publikace papežských bull připuštěna teprve po svolení králově, a dozor nad zachováváním sankce svěřen pařížskému parlamentu (soudnímu dvoru). Pragmatická sankce nahrazena r. 1516. konkordátem, jež uzavřel král František I. s papežem Lvem X., ale v praxi nedošel konkordát tento úplného provedení.

Privileje církve francouzské čili gallikánské byly jak králi tak duchovenstvem bedlivě stře-

jímavo, že odepřena svoboda katolíkům (dle názoru vedoucích státníků příslušníkům to církve na nejvýše nesnášenlivé, která sama tolerance k jiným konfessím nezná).

¹³⁾ Ediktem Nanteským v r. 1598. Francie stala se takto prvním státem s konfessionálně smíšeným obyvatelstvem, ježmuž přiznána občanská rovnoprávnost.

ženy. Slavný kardinál Richelieu, jemuž svěřeny otěže státu v 1. polovici 17. st., vedl úplně samostatnou politiku oproti papeži, ovládnán jsa myšlénkou povznésti Francii na první místo mezi státy evropskými a upevniti moc královskou jak v poměru ke stavům, tak v poměru k papeži. Richelieu připravil úplně půdu pro Ludvíka XIV. (1643—1715). Tento mocný vládce, jenž sen Richelieuův učinil skutečností, jenž ovládal dokonale stát, směřoval i k ovládnutí církve. Biskupy francouzské naklonil si tím, že zrušil edikt Nanteský (1685). Byl za to vynášen katolíky do nebe. Tím však nebyly vyváženy veliké pohromy, které Francii po zrušení zmíněného ediktu stihly, totiž koalice států proti Francii a krvavá válka náboženská, již padly nesčetné životy za obět.

Za Ludvíka XIV. byla nově redigována privilegia církve francouzské, a to na synodě v St. Germain r. 1682. Zde usnesena t. zv. deklarace duchovenstva francouzského (declaratio cleri gallicani), jejíž hlavní ustanovení jsou:

1. Církev má moc jen ohledně věcí duchovních.
2. Koncil všeobecný je nadřizen papeži.
3. Moc papežská je omezena kanony (usneseními koncilů) a ohledně Francie institucemi francouzské církve.
4. Výrok papežův ve věcech víry není neomylný, nepřistoupí-li k němu církve sama.¹⁴⁾

Král Ludvík deklaraci potvrdil a zapověděl názory odchylné. Papež ovšem deklaraci zavrhl a francouzské biskupy pokáral. Doba Ludvíka XIV. byla dobou největší samostatnosti církve francouzské oproti Římu, a jen nepřízní politických poměrů se vysvětluje, že ani tehdy neodtrhla se církev francouzská od Říma úplně.

¹⁴⁾ Francouzské duchovenstvo očekávalo, že zásady vyslovené deklarací budou přijaty také ostatními částmi církve. To by ovšem bylo vedlo k rozkladu jednotné církevní organizace dle principu teritoriálního, jenž je k zásadám katolického práva církevního v největším odporu.

Od dob reformace stojí v nauce o poměru mezi státem a církví proti sobě dva myšlénkové proudy: katolický a evangelický. Chci poukázati na základní rozdíly v nazírání na poměr státu k církvi se stanoviska katolického a evangelického. Dle názoru katolického je církev již na základě náboženské nauky zevně organisovanou společností. Základy organizace církve katolické, zejména úřad papežský a úřady biskupské, jsou dle učení církve původu božského, příslušné předpisy tvoří část práva nezměnitelného (božského). Určení, co všechno k tomuto právu božskému patří, přísluší nejvyšším orgánům zákonodárným v církvi (papeži, všeobecnému koncilu). Spojení jistých právních institucí s věroukou jest charakteristickou známkou katolického práva církevního. Důsledkem tohoto spojení je, že církve pokládá za svou nezvratnou povinnost, oněch základů své organizace, které spočívají na právu božském, hájiti za každou cenu stejně jako svých zásad věroučných.

Naproti tomu je dle názorů evangelických církve pojmově společností duchovní, neviditelnou. Pokud zevně vystupuje jako organizace, máme co činiti s církvi ve smyslu právním, jež se však nekryje s církvi pravou, duchovní. Veškeré právo povstalo činností lidskou a také ústava církevní je původu lidského, nikoli božského. Žádný způsob ústavy není výhradně oprávněn, naopak mohou jednotlivé části církve býti různě organisovány; vše závisí na organizaci dotyčného státu.

2. Organizace církve katolické vyvinula se samostatně a tvoří právní celek vedle státu. Jako stát má i církev úplně své vlastní zákony, své vlastní úřady a orgány, které odvozují svou moc výlučně z nejvyšší samostatné moci církevní na státu co do své existence nezávislé, a konečně vlastní prostředky do nucovací.

Naproti tomu je organizace církvi evangelických podřizena moci státní. I v moderní době, kdy státy poskytly evangelickým církvím jistou samostatnost ohledně t. zv. vnitřních záležitostí církevních, a kdy i ve vládě církevní se uplatnil princip

konstituční zavedením kollegialních úřadů církevních a synod, — v nejnovější době je většina církví evangelických organisována dle t. zv. principu presbytero-synodálního — přece moc státní, kterou celá organisace té které církve evangelické byla vytvořena a je udržována, má i v záležitostech církevních rozhodující vliv. Úřady a orgány církevní jsou zvláštními orgány veřejnými pro obstarávání církevních záležitostí, jichž moc odvozena jest z moci státní. Panovník potvrzuje církevní zákony synodou usnesené, a úřady státní dohlédají na činnost úřadů církevních. Nějaké církevní organisace vedle státu stojící tu naprosto není.

3. Církev katolická sama si osobuje právo rozhodovati o hranici mezi vlivem církevní moci a vlivem moci státní, čili o tom, které záležitosti jsou církevní a které světské. Při hájení svého stanoviska má účinný prostředek proti státu v možnosti appellovati i na svědomí svých poddaných poukazem k tomu, že předpisů božských sluší více poslouchati než lidských. Tento prostředek boje státu naprosto chybí.

Naproti tomu církev evangelická ponechává státu právo určovati hranici mezi záležitostmi státními a církevními. Církev evangelická přiznává však státu i nadřizenost v ohledu právním, což je neobyčejně důležitý moment, neboť v poměru k církvi evangelické možno bez veškeré závady hlásati suverenitu zákonodárství státního, nikoliv v poměru k církvi katolické, jež usiluje o rozdělení vlády nad poddanými mezi stát a moc na státu úplně nezávislou.

4. Organisace církve katolické není omezena na jeden stát. Církev má svého nejvyššího vládce v římském papeži, jenž jeví se oproti jednotlivým státům cizím panovníkem. Obráceně jsou členové církve katolické vedle podřízenosti vlastnímu státu podřízeni zároveň cizímu panovníkovi, římskému papeži. Z toho plynou dalekosáhlé konsekvence: jednak, že stát neovládá svých poddaných úplně, ani podléhají také právní moci zahraniční, jednak, že poddaní nalézají se

vždy v kollisi, když o některých otázkách církev a stát jsou různého názoru.

Naproti tomu církve evangelické vykonávají svou pravomoc jen v mezích státu a oproti poddaným, kteří nejsou podřízeni žádné moci zahraniční. Tím je úplně vyloučen vývoj církevní organisace proti státu, a vzhledem k tomu, co dříve bylo pověděno, není vlastně vůbec možným samostatný vývoj církevní organisace evangelické bez e státu.

Uvedené rozdíly v nazírání na poměr mezi státem a církvi dosvědčují jasně, že postavení státu oproti církvi katolické je podstatně jiné než oproti církvim evangelickým. Na jedné straně mezinárodní organisace, jednotlivé státy pronikající, na druhé straně korporace státu úplně podřízené.¹⁵⁾ Že evangelický princip territoriality církevní organisace zabezpečuje státní moci nerušený rozvoj a samostatnost v řešení úkolů státních, jest nespornou skutečností.

V.

Vítězství státu nad církvi.

Filosofie anglická z konce 17. a 1. polovice 18. století, hlásající vznik států svobodnou smlouvou a v souvislosti s tím nutnost konstitučního zřízení ve státě, volnost bádání a přirozené náboženství,¹⁾ přenesena byla do Francie, a zde na jejím základě vybudován během 18. století světový názor, vycházející jen z rozumových poznatků, propagující kult přírody a nedbající pozitivního náboženství. Nastává doba fran-

¹⁵⁾ Proto dlužno dobře rozeznávati pojem „samostatnosti práva církevního“ (oproti právu světskému), jde-li o církev evangelickou anebo o katolickou. V prvním případě shoduje se tento pojem s pojmem autonomie odvozené z moci státní, v druhém případě jedná se o samostatnost ve smyslu úplně nezávislosti na státu.

¹⁾ Dva stěžejní pilíře, na nichž spočívá tato filosofie, znamenají jména Locke (1632—1704) a Hume (1711—1776).

couzského osvícenství.²⁾ Kult rozumových poznatků spojen byl s poklesnutím úcty k historickým útvarům. Lid francouzský přijal s nadšením zásady rovnosti a nezadatelných práv lidských, hlásané filosofií osvícenskou. Že nové učení, které ve směru politickém neslo se k účasti lidu na vládě, našlo ve Francii co největšího pochopení, vysvětluje se jednak rozháraností politických poměrů a nespokojeností s absolutním režimem dosavadním, jednak žalostným úpadkem života církevního. Výnosná obročí udělována synům z předních rodin jako sinekury, vyšší duchovenstvo, jež vládlo obrovským majetkem, vzpíralo se příspěvkům na záležitosti státní, kněžstvo oddávalo se veselému životu, a tíha správy církevní spočívala na nejnižším duchovenstvu, mezi nímž a biskupy byl podobný poměr jako mezi lidem a šlechtou. Že nevěra stávala se přímo vášní lidu, jest za takových okolností zjevem pochopitelným.

Osvícenské hnutí francouzské nezůstalo bez vlivu na země sousední, zvláště na Německo. I zde byly poměry církevní neutěšené a snahy po novém spořádání záležitostí církevních patrné. Oživily tu gallikánské myšlenky o samostatnosti biskupské oproti papeži a zřetelný výraz těmto myšlénkám dán spisem Trevírského biskupa Mikuláše Hontheima: „O stavu církve a řádné moci římského biskupa.“ Spis tento vyšel r. 1763. pod pseudonymem: Febronius. Autor byl žákem vynikajícího kanonisty Van Espena, jež působil na universitě Luváňské (v Belgii) v duchu osvícenském. V uvedeném spisu ukazuje Febronius, jak moc papežská se vyvinula na základě falešných dekretalí, kdežto moc biskupská je institucí božskou. Petrovi nebyla dána moc nad apoštolu, nýbrž jen vedení za účelem jednoty v církvi. Sbor biskupů (koncil) tvoří nejvyšší instanci v církvi, již je i papež podřízen. Jak vidno, jsou to názory hájené t. zv. reformními koncily z počátku 15. století. Učení Febroniovo,

²⁾ Francouzské osvícenství reprezentováno je jmény: Montesquieu, Voltaire, Condillac, Holbach a Rousseau (jež vedle rozumu i cit přivedl k náležité platnosti ve filosofii).

t. zv. Febronianismus, rozšířilo se po celém Německu i Rakousku a bylo přijato velkou částí duchovenstva přes to, že sám Febronius byl donucen později zásady ve zmíněném spisu obsažené odvolati.

Když brzo po tom vznikl v Německu spor mezi arcibiskupy a papežskými vyslanci (nuntii), kteří ve jménu papežově vykonávali správu jistých záležitostí církevních a biskupy v jich pravomoci omezovali, sešli se arcibiskupové a biskupové v Emži r. 1786. a usnesli se na t. zv. Emžské punkta ci, v níž dovoláváno se samostatnosti moci biskupské a žádáno za omezení moci papežské, jakož i za svolání národního německého koncilu, jež by upravil církevní záležitosti v říši. K tomu nedošlo, jelikož někteří biskupové stejně jako proti papeži počali vystupovati i proti metropolitům.

Panovníci hájili v 18. st. důsledně svých práv proti papežům a vedli silný regiment v záležitostech církevních. Zaváděno přísné placet i appellace ab abusu, a církevní soudnictví stále více omezováno. Dle vzoru zemí protestantských upravovány i v katolických státech záležitosti církevní státními zákony, v nichž docházela výrazu nadřízenost státu nad církví. System státní církve, jež v mnohém směru upomíná na system byzantský, byl na postupu.³⁾ Papežové nemohli tomu účinně brániti, neboť jejich moc nalézala se v úpadku. Výmluvným toho dokladem je zrušení řádu jezuitského, této bojovné organizace, založené na ochranu papežství. Zrušení provedeno r. 1773. papežem Klimentem XIV. na nátlak Francie.⁴⁾

³⁾ System státní církve, jevíci se v úzkém spojení státu s církví jednou, vylučoval zásadu rovnosti konfessí a připouštěl nejvýše toleranci vyznání jiných. V oněch územích, kde (jako v Prusku za 18. st. následkem přírostků teritoriálních) došly zastoupení konfesse dvě nebo i více, nebylo možno systemu onoho v neztenčené platnosti udržeti. Že v poměru k církvi katolické nelze systemu státní církve (jako církve státu naprosto podřízené) provésti až do posledních důsledků, vyplývá z povahy mezinárodní organizace církve oné.

⁴⁾ V některých zemích nekatolických, jako v Prusku a Rusku, zachovali se po různu jezuiti až do obnovení řádu (1814).

Snahy nesoucí se za postátněním církevního zřízení katolického došly poměrně nejširšího provedení v zemích Rakousko-Českých za Josefa II. Již dříve, hlavně za Marie Terezie, omezena značně moc církevní v těchto zemích. Kompetence církevních úřadů ztenčena, zákony amortisačními stíženo nabývání pozemků církví (mrtvou rukou), omezeno právo asyly, spočívající v ochraně jednotlivců se strany církve proti stíhání soudy světskými (právo toto úplně zrušeno za Josefa II.), omezena daňová privilegia duchovenstva, zredukován počet svátek a provedeny různé drobné reformy v záležitostech církevních. Do doby vlády Marie Terezie spadá také zmíněné zrušení řádu jezuitského, jehož majetku použito k založení fondu studijního. V duchovenstvu šířilo se učení Febroniovo, jež zastávali známí tehdy kanonisti (znalci práva církevního) Riegger, Martini, Rautenstrauch a Eybel. Učebnice Rieggerova o církevním právu byla zavedena na všech universitách. Také vlivy protestantských učenců působily k rozšíření názoru o nadřazenosti státu nad církví v ohledu právním.

Rozhodný obrat nastal za Josefa II. Tento panovník, vychovaný v ideích o přirozeném právu (o právu z přirozené povahy lidí čerpaném a na historických institucích nezávislém), neměl smyslu pro útvary společenské i právní po předcích zděděné a příliš spoléhal na všemocnost státu. Pomocí státního absolutismu chtěl prosadit to, co pokládal za dobré. Při tom přehlížel úplně rozdíl mezi filosofií a praktickým životem ať soukromým ať veřejným — rozdíl, který ani dnes nezdá se býti všem myslitelům jasným. R. 1781. vydal Josef II. *tolerancií patent*, jímž dovolena protestantům soukromá bohoslužba.

V poměru k papeži byl Josef úplně neodvislým. Nepotíral zásadně moci papežské, ale zbavil papeže poněkud skoro veškerého vlivu na církevní zřízení v zemích, jimž vládl. Především odňal císař papeži všechny dispense a absoluce, zapověděl na svém území vyhlásování zmíněné již bully „*In coena domini*“, jakož i bully „*Unigenitus*“, zavrhuující zásady nse-

nistů.⁵⁾ Aby nebylo působeno vlivy cizími na duchovenstvo, zapověděl Josef bohoslovcům návštěvu kollegia germánského v Římě a klášterům styk s nadřizovacími orgány, pokud byly mimo hranice státní. Za to pečoval o zřizování domácích učilišť pro kandidáty bohosloví, zejména o zakládání generalních seminářů, na nichž vyučováno v duchu Febroniově.

Zřízení církevní na území státním mělo býti úplně vymaněno z podřízenosti každé moci zahraniční a ovládnuto jen orgány státu podřízenými, to byla vedoucí myšlenka snah Josefových. Proto zavedeno přísné placet, proto zakázán klášterům styk s náčelníky řádů, jichž sídlo bylo za hranicemi říše, a pečováno o podřízení všech institucí církevních rádné moci biskupské, proto tolik usilováno o zaokrouhlení obvodů církevních dle hranic státních.⁶⁾ Tím dotkla se vláda rakouská nejchoulostivější stránky vlády církevní. Zachovati mezinárodnost církevní organizace bylo vždy nejpřednější snahou politiků papežských. Jen žádného uvolnění svazku s Římem, žádné auto-

⁵⁾ Jansen, professor v Luvani, † 1638. Jansenisté byli odpůrci jezuitů, přidržovali se názorů Augustinových, hájili právo státu, zavrhovali právní moc římského papeže a zdůrazňovali víru a lásku jako pojítka křesťanských organizací.

⁶⁾ Již za Marie Terezie podniknuty kroky, aby starobylý patriarchát Aquilejský, jehož část náležela k Rakousku, část k Benátsku, byl rozdělen. Stalo se tak v r. 1751., kdy z patriarchátu zřízena byla dvě arcibiskupství, jedno pro země Rakouské se sídlem v Gorici, druhé pro části Benátské. Josef II. pokračoval energicky v zaokrouhlování diecesí dle hranic státních. Od diecese Pasovské odloučil části Rakouské a přidělil je nově zřízenému biskupství Lineckému. Arcibiskupa Solnohradského donutil, aby odstoupil svá biskupská práva ve Štýrsku a Korutansku jednotlivým biskupům. Práva metropolitní nepodařilo se Josefovi odňiti Solnohradu. Chebsko, patřící k Řeznu, odtrhl Josef proti vůli biskupa Řezenského a připojil je k diecesi Pražské. Definitivním stalo se toto připojení teprve r. 1808., kdy získán souhlas biskupa Řezenského. I Kladsko, které náleželo k diecesi Pražské, chtěl císař odloučiti a části rakouského Slezska, náležející k biskupství Vratislavskému, podříditi arcibiskupství Olomouckému, ale tento plán se nezdařil. A tak až dosud náleží část Pruska v ohledu církevním ku Praze, část Rakouska k pruské Vratislavi.

nomie církevním obvodům s hranicemi státními splývajícími, žádných církví národních! Tot hesla kruhů hierarchických, s podivuhodnou důsledností hájená. Proto zmařeny snahy čelící k částečně aspoň samostatné organizaci církve francouzské, církve švýcarské i církve německé.⁷⁾

Císař Josef II. provedl pronikavé změny i v organizaci církevní uvnitř státu. Založena velká řada nových far a lokalit, a provedeno nové rozdělení obvodů farních. Příjmy vyšších hodnostářů církevních zmenšeny, čímž odstraněn křiklavý rozdíl mezi duchovenstvem vyšším a nižším. Z počtu klášterů, jichž bylo tehdy kolem 2000, zrušena úplně polovice, a ze jmen těchto klášterů založen náboženský fond, z něhož mělo se dostávat platy duchovním, kteří neměli dostatečných příjmů jiných. Počet mnichů tím zmenšen okrouhle o 36.000 osob. Postiženy byly zejména řády žebravé, do nichž si již dlouho stěžováno.

Obsáhla byla činnost Josefova i na poli zákonodárství ve věcech církevních. Velmi četná ustanovení práva kanonického nahražena zákony a nařízeními státními, tak zvláště v záležitostech manželských a patronátních. Řízení ve sporech manželských před soudy církevními odstraněno, privilegované forum duchovních v záležitostech civilních i trestních zrušeno, a prohlášena zásada, že žádných soudů výjimečných stát neuznává. I ohledně čistě disciplinárního řízení proti duchovním u úřadů církevních stanoveno, že možno si stěžovati do příslušného rozhodnutí u úřadů státních.

Ale Josef nezůstal jen při reformě práva a zřízení církevního, nýbrž reformoval církevní život vůbec. Vydal celou řadu předpisů o bohoslužbě, svěcení svátků, pohřbu a různých institucích církevních. Těmito, často malichernými reformami narazil na mocný odpor obyvatelstva a byl nucen mnohá opatření odvolat.

⁷⁾ Ze jistá autonomie přiznána Římem v novějších dobách Orientalcům, má důvod svůj v tom, že se zde jedná o zpětné získání církve východní, od Říma odtržené. Ostatně týká se tato autonomie jen řeči a kultu, záležitosti to, které jednotné organizace přímo nepoškozují.

Josef nebojoval proti nejvyšší moci církevní, nýbrž usiloval o přenesení moci této ohledně zemí Rakouských do vlastních rukou, nebojoval proti papeži, nýbrž stavěl sebe na místo papeže. Při tom byl neúprosným a nezměnila na jeho názorech ničeho ani návštěva samého papeže Pia VI. ve Vídni. Jak si představuje poměr mezi mocí světskou a církevní, vyložil zřetelně Josef již ve výnosu z r. 1781., kde se praví: „Zeměpanská moc obsahuje bez výjimky vše to, co v církvi je ne z božského, nýbrž lidského vynálezu a ustanovení, a co, ať je to cokoliv, jen povoleno anebo schváleno vrchnostenské moci svou existenci děkuje; této moci musí tedy příslušet právo, všechna podobná dobrovolná povolení nejen změnit a omezit, nýbrž i zrušit, kdykoliv toho zájmy státní, nepřístojnosti nebo změněné časy a poměry vyžadují.“ Tedy nejen nadřazenost práva světského nad církevním, nýbrž úplné převzetí státem všeho, co náleží do právního řádu, jakožto řádu lidmi vytvořeného, bylo cílem systému Josefova. System tento nazývá se po svém zakladateli obecně Josefinismem. V něm došlo k vítězství státu nad církví, k opačnému poměru, než jaký byl ve středověku. Jako tehdy církev rozšířila neobyčejně svou moc na úkor státu a sama diktovala státu hranice své působnosti, tak nyní byl to stát, jenž rozšířil svůj vliv na úkor církve a jenž sám bez ohledu na církev určoval hranice své moci. Ale stát neodvracel se od církve, naopak stát sám upravoval zřízení církevní, ovšem se svého hlediska. Síly církve měly být státu pomocny při udržování veřejného pořádku a při sledování úkolů státních.

Přes všechno úsilí nebylo přece jen obecné právo církve katolické nahraženo zúplna právem státu, a nedošlo k přetržení všech právních svazků mezi církevní částí v zemích Rakouských a nejvyšší vládou církevní v Římě. O úplném ovládnutí církve státem, jak tomu bylo v teritoriích protestantských, nelze tedy mluvit. Ze rozmach státního absolutismu nedovedl na organizaci církve katolické provést zásadních změn, ukázal vývoj pozdější.

Tím, že stát hleděl vlastními zákonnými normami upravit celý život církevní, byla hranice mezi samo-

statným oborem působnosti církve a státu úplně zmařena. Státní církevnictví neznalo také rozdílu mezi církevními záležitostmi vnitřními a vnějšími.

K cíli vyššimu nesl se vývoj politických událostí ve Francii. Zde střetly se nové myšlenky tak ostře se starým světem, že nebylo východiště ze svízelné situace, než cestou revolučních hrůz. Na troskách zkažené společnosti, rozštěpené v kasty privilegovaných a vyděděných, měl nastoupiti nový řád veřejný, spočívající na ideální zásadě rovnosti všech občanů. S myšlenkou demokratickou probudila se k životu i myšlenka národní, jež musela se střetnouti co nejprudčeji s univěrsální, mezinárodní organizací církve katolické. S privilegii feudalními měla padnouti i privilegia církevní. Stát měl se od církve odloučiti a postaviti úplně na vlastní nohy. Nedopadlo vše tak, jak bylo očekáváno, ale přes to znamená obrovský převrat ve Francii počátek moderní doby, moderního státu a tím zcela nové fáse v poměru mezi státem a církví.

R. 1787. vydán ve Francii toleranční edikt, dovolující protestantům beztrestně žiti dle své víry. Ale jediným kultem veřejným zůstalo i po tom náboženství katolické. Brzy vzplanul boj o politickou moc duchovenstva a o církevní desátek. S mnohých stran navrhováno, aby byl prostě odstraněn bez náhrady (representoval prý tehdy 70 milionů franků roční renty), ale pravice dovedla tomu zabrániti. Po vypuknutí revoluce v r. 1789. proklamována t. zv. práva lidská a v národním shromáždění zrušeny dne 4. srpna zmíněného roku všechny výsady feudální. Dne 5. listopadu usneseno národním shromážděním, že duchovní statky jsou národu k dispozici s podmínkou, že se postará o platy duchovenstva. Vedle toho zrušeny všechny kláštery, jež nesledovaly cílů humanitních. Ve zmíněných právech lidských prohlášena úplná svoboda svědomí, což však v praxi neznamenal ještě svobody kultu. Pokus o prohlášení náboženství katolického za národní byl zmařen, ale vypracována a schválena úplně nová organizace církve francouzské. Zřízeno 10 arcibiskupství a v každém departementu po jednom biskupství. Pravomoc biskupů učiněna odvislou od du-

chovní rady, jim přidělené. Biskupové i faráři měli býti voleni lidem. Spojení s Římem úplně odstraněno. To vedlo k velikým bojům. Když papež tuto t. zv. civilní konstituci kleru zavrhl, usneslo se národní shromáždění, aby žádána byla od každého duchovního přísaha, že uznává civilní ústavu duchovenstva. Papež přísahu zakázal. Jelikož však mnozí duchovní ji složili, nastala roztržka mezi církví starou a novou. Z biskupů jen 4 podrobili se přísaze, ostatní sesazení, a na jich místo povoláni funkcionáři z nižšího duchovenstva. Oni duchovní, kteří se zdráhali přísahati na ústavu, pronásledováni a lidem trýzněni. Jinde lid stál při nich a odporoval novotám. Na 8000 duchovních bylo nuceno utéci do Anglie.

Ve shromáždění zákonodárném, zasedajícím v letech 1791 a 1792, navržena odlika státu od církve, ale heslo toto nenalezlo ohlasu, jelikož bylo se obáváno vzrůstu moci duchovenstva. Proto mělo se sčítovati s katolickou církví úplně. Odstraněn kalendář, bohoslužba zrušena, kostely zavřeny. Kněží pronásledováni a deportováni na nezdřavý ostrov Cayenne. Tento stav nemohl ovšem trvati dlouho. R. 1796 dovolena soukromá bohoslužba a přísaha nežadána. Prostý lid zůstal velkou většinou přívržencem starého náboženství.

Když Napoleon převzal otěže vlády, vrácena církvi částečně její práva z důvodů politických. Povolena volnost kultu a kněžím dána svoboda. S papežem zahájil Napoleon vyjednávání o úpravě církevních poměrů ve Francii. Civilní konstituce duchovenstva odstraněna, ale papež musel přistoupiti na propuštění všech dřívějších biskupů. Napoleonovi povolena nominace biskupů, papeži vyhazeno jich formální ustanovení (t. zv. kanonická instituce). Smluveno zříditi ve Francii 60 biskupství a stanoviti okrsky far ve srozumění s vládou. Kostely dosud neprodané vráceny duchovenstvu, avšak odepřeno Napoleonem uznání náboženství katolické za náboženství státní a vrátiť církevní majetek. Ujednání uzavřeno bylo ve formě konkordátu, jenž podepsán r. 1801. Čeho nevy-mohl Napoleon přímo, hleděl dodatečně jednostranně prosaditi. Brzy po konkordátu vydal totiž t. zv. or-

ganické články, prý za účelem provedení zásad v konkordátu obsažených. Ve skutečnosti uvedena těmito články organizace církevní téměř v úplnou odvislost od moci státní. Zavedeno placet, appellation ab abusu, stanoveno, aby civilní sňatek předcházel církevnímu, a od učitelů kněžstva požadováno, aby uznali zásady církve gallikánské, obsažené v deklaraci z roku 1682. Papež protestoval proti organickým článkům, ale neodvážil se prohlásit jejich nezávadnost.

R. 1804. korunován Napoleon papežem Piem VII. jako císař Francie. Po vítězství nad Pruskem a Ruskem obrátil se Napoleon proti papežskému státu v Itálii a prohlásil jej za část císařství. Papež, jenž Napoleona za to exkomunikoval, byl zajat a odvezen do Savony. Když papež odpíral kanonickou instituci biskupům jmenovaným Napoleonem, obcházel Napoleon jejich ustanovování tím, že je dával voliti za kapitolní vikáře, kteří na místě biskupů dioecese spravovali. Vyjednávání později s papežem zahájené nevedlo k cíli.

R. 1811. svolal Napoleon do Paříže národní koncil, aby nabyl opory v boji proti papeži. Avšak biskupové francouzští, italští a porýnští, kteří se na koncil dostavili, vyslovili oddanost papeži a žádali za jeho propuštění. Ani pokus s rozpuštěním koncilu a s jeho opětovným zahájením po odjezdu nejznamenitějších biskupů nevedl k cíli. Papež převezzen ze Savony do Fontainebleau ve Francii, jsa již slabým starcem. Po ruské výpravě Napoleonově podvolil se papež následkem domluv některých Napoleonovi oddaných kardinálů uzavření nového konkordátu r. 1813., jímž potvrzeny dřívější ústupky ohledně kanonické instituce biskupů a konec učiněn světskému panství papežovu tím, že papež přijal za sídlo Avignon s civilní listou pro vládu duchovní. Napoleon triumphoval tu nad papežstvím jako žádný jiný panovník, neboť papež byl donucen spokojiti se s postavením jakéhosi národního patriarchy ve Francii. Paříž měla dle plánů Napoleonových státi se střediskem vlády světské i duchovní. Úmluva papeže s Napoleonem měla býti publikována teprve po projevení souhlasu se strany kardi-

nálů. Když však Napoleon úmluvu předčasně vyhlásil, odvolal Pius VII. ujednání. A když byl Napoleon poražen u Lipska, nedal se papež pohnouti již k novému vyjednávání, pokud by mu nebyl povolen návrat do Říma. Před zabráním Paříže se strany vojska spojeneckého byl Pius propuštěn a v Římě s velikým nadšením uvítán. Pád Napoleonův znamenal pád systému směřujícího k ovládnutí celé církve podobně jako za dob císařství Byzantského.

Převrat francouzský měl za následek také pronikavé změny církevní organizace v Německu. Když na základě míru Lunevilského z r. 1801. levý břeh Rýna připadl Francii, pomýšlelo se na to, aby poškozeným stavům přiřknuta byla jako náhrada různá duchovní teritoria. To provedeno usnesením říšské deputace z r. 1803. Tímto usnesením skonfiskováno obrovské území, náležející knížatům duchovním, zejména arcibiskupům Kolínskému, Trevířskému a Mohučskému, a čítající okrouhle 3,160.000 obyvatel. Zmíněná tři arcibiskupství zrušena a jejich pravomoc přenesena na arcibiskupa v Řezně. Vedle toho zaniklo 29 biskupství a celá řada klášterů. Obrovský majetek dostal se takto do rukou zeměpánů, většinou protestantských. Tím převrácena úplně organizace církve katolické v Německu. Vznik nových teritorií s obyvatelstvem smíšeným co do konfesse vedl ku stále širšímu uznání rovnosti mezi katolíky a protestanty. Papež opět protestoval proti novotám, ale opět marně. Ztráta velké části majetku církevního v Rakousku, Francii i v Německu oslabilo sice posici církve, ale měla za následek, že rozptýlené síly církevní organizace začaly se tím více sjednocovati kolem Říma, v němž spatřována nyní jediná naděje církve katolické.

Hrůzy francouzské revoluce zastrašily neobyčejně panovníky Evropské. Hned po pádu Napoleonově objevují se proto na různých stranách snahy, uplatniti proti nebezpečné prý zásadě rovnosti zásadu legimitity (t. j. právního základu) různých starých privilegií, zejména trůnů panovnických, a tak vrátiti se k nazírání předrevolučnímu. Po revoluci nastoupila tedy doba restaurace, čili zavádění starého po-

řádku. Snahy tyto přišly vhod zvláště církvi, jež dovedla nového hnutí využítkovati. Již na kongressu Vídeňském r. 1815. vrácen stát církevní papeži. Kongressem tímto stanovena rovnost křesťanských konfessí a brzy na to uzavřená „svatá aliance“ mezi Ruskem, Pruskem a Rakouskem měla mimo jiné v programu hájení zásad náboženství křesťanského.

Opětne nabytí světského panství v Itálii vzpružilo papeže k nové usilovné akci za povznesením papežství. Vráceno se k zásadám práva kanonického o moci papežské a nastoupen boj za jich opětne uskutečnění. Prvním činem osvěžené moci papežské bylo znovuzřízení řádu jezuitského r. 1814. Původní účel tohoto řádu, totiž boj proti protestantům, ustoupil do pozadí, a všechna péče věnována přísné disciplině uvnitř církve. V církevním státu svěřena vláda a celá správa duchovenstvu, a zavedeno opět obecné právo kanonické. Ve Francii — ku podivu — upadaly svobody gallikánské v zapomenutí a směr romanistický nabýval stále širší půdy. Ludvík XVIII. potvrdil sice rovnost konfessí, ale prohlásil zároveň náboženství katolické za náboženství státní. Duchovenstvo zmocnilo se opětne školství a v literatuře zahostil se mocný proud, sledující cíle ultramontanní.⁸⁾

V Německu bral se vývoj jiným směrem. Když zmařeny byly pokusy o zřízení jednotné církve německé nebo aspoň o jednotné uspořádání církevních poměrů v Německé říši, bylo snahou jednotlivých zeměpánů, upravit trvale poměry církevní ve vlastních státech, což mohlo se státi jen za souhlasu Říma. I nastoupena cesta vyjednávání s papežskou stolicí, jejíž výsledkem bylo uzavření smluv s celou řadou států. Tak r. 1817. ujednán konkordát bavorský, jímž vrácena církvi velká část bývalé samostatnosti ve smyslu práva kanonického. Ale ustanovení konkordátu nevešla v celém rozsahu v život. Vláda bavorská opakovala postup zvolený Napoleonem: vydala totiž r. 1818. náboženský edikt, jímž zejména uznána

⁸⁾ Mezi spisovateli ultramontanní školy vynikli zejména: De Maistre, Bonald, Chateaubriand, Lammenais.

rovnost konfessí, dovolen volný přechod z jedné konfesse do druhé a zavedeno placet.

Ve státech protestantských, kde moc papežská byla suspendována a organizace diecesí v rozklad uvedena, nemohlo se jednati o dělbu moci mezi panovníkem a papežem, jako v Bavorsku. Na druhé straně ale záleželo i panovníkům těchto států velice na zavedení stabilní organizace církevní již z toho důvodu, aby odstranili vliv papežských vikářů, do území jejich vysílaných, a tím aby zabránili vzrůstu moci papežské. Zahájeno tudíž vyjednávání s papežem pouze o vymezení diecesí, o zařízení kapitol, jich dotaci a volbě biskupů. Obsah ujednání publikován ve formě t. zv. cirkumskripčních bull. Tak vydána c. bulla pro Prusko r. 1821., a v letech nejbližších následovaly podobné bully pro jiné státy německé a pro Hollandsko.

Resultátem těchto úmluv mezi státy a papežem bylo značné posílení moci papežské, třeba že o návratu k dřívějšímu stavu nemohlo býti řeči. I v zemích Německých a Rakousko-Českých hlášána nutnost užšího spojení s Římem, ačkoliv v inteligenci zásady Febronianské a Josefinské dlouho se uhájily. Ale směr ultramontanní byl na postupu. Jeho předním hlasatelem v Německu v 1. pol. století 19. byl spisovatel Görres. Časem stal se Mnichov střediskem restaurovaného katolictví.

Ve Francii odstranila sice červencová revoluce z r. 1830. ustanovení o tom, že náboženství katolické je náboženstvím státním, ale jinak nevniesla do poměru mezi státem a církví pronikavých změn.

V Rakousku poskytnuty za nástupců Josefových jisté úlevy církvi, v celku však trvala Josefinská organizace církevní bez zásadních změn až do polovice 19. století. Při tom panovala do té doby dosti velká intolerance k protestantům.

R. 1846. nastoupil na trůn papežský Pius IX., jenž slibně začal svou světskou vládu ve státě církevním prováděním různých liberálních oprav. Snahy jeho po té stránce skončily však úplným nezdarem. Za revoluce v r. 1848. byl nucen z Říma uprchnouti, a

návrat za rok umožněn mu byl jen francouzským vojskem, jež obsadilo Řím. Ve zřejmém rozporu k jeho záměrům ohledně světské vlády byly jeho snahy v církvi. Jako papež usiloval Pius o utužení centralisace církevní a uznání zásady o neomylnosti papežské.

Revoluce z r. 1848., která i střední Evropu rozničila k boji za svobodu, nenašla církev nepřipravenou. Církev postihla význam hesla svobody pro svůj boj se státy a připojila se ochotně k panujícímu proudu myšlenkovému. Již ve shromáždění Frankfurt-ském vystoupila se svými požadavky ve jménu svobody. Ale nebylo jí vyhověno dle přání. Uznána sice zásada, že každá náboženská společnost má být samostatná ve správě svých záležitostí, avšak prohlášeno zároveň, že má být podřízena obecným zákonům státním, čímž dokumentována přednost práva světského před církevním.

Biskupové němečtí nebyli takovýmto rozřešením nikterak spokojeni a svolali poradu do Würzburgu, kdež usneseno mezi jiným, že jest třeba povolit styk duchovenstvu s nadřízenými církevními instancemi, odstranit placet a appellaci pro zneužívání moci církevní, uvolnit církevní soudnictví a zavést správu církevního majetku dle kanonů. Vyslovené přání po svolání národního koncilu vyznělo na prázdno, jelikož odporovalo intencím papežským. V některých státech, na př. i v Prusku, bylo steskům církve v mnohých ohledech vyhověno. Ve Francii domohla se církev obnovením císařství značných úspěchů. Ba i v Anglii a Holandsku posice Říma nemálo posilněna novou organizací katolické hierarchie.

V Rakousku, které za Josefa II. stálo přede všemi státy v hájení svrchovanosti státní oproti církvi, domohla se církev r. 1855. úspěchu největšího. Požadavky duchovenstva formulovány tu na konferenci Vídeňské v r. 1849. Na základě těchto požadavků zahájeno vyjednávání s Římem, které skončilo v r. 1855. uzavřením konkordátu. Základní jeho ustanovení jsou: Styk úřadů církevních s papežem jest úplně volný; biskupové vedou správu svých diecesí dle předpisů kanonických a mohou svolávat synody provinční i diecesní; vyučování na školách má se srovná-

vati s katolickým náboženstvím; biskupům přísluší řízení náboženského vychování mládeže; všichni učitelé škol národních pro katolíky jsou podrobeni doзору církve; uznává se církevní soudnictví v záležitostech církevních, zejména v záležitostech manželských (mimo otázky čistě civilní) a trestních záležitostech duchovenstva (mimo zločiny a přečiny, stanovené ve světském zákoníku trestním) a dovoluje se církvi i věřící stíhati pokutami církevními; záležitosti patronátní příslušejí před soud církevní, jde-li o patrona duchovního, před soud světský, jde-li o patrona světského; rozsudkům církevním slibuje se provedení za pomoci orgánů státních; zřizovati diecese jest právem papeže, jenž chce práva toho užívati jen ve srozumění s vládou; panovníkovi vyhrazuje se vliv na jmenování biskupů a na obsazování části jiných úřadů církevních; jmění sloužící účelům církevním jest vlastnictvím církve a správa jeho má se diti dle předpisů církevních, ale za spolupůsobnosti státu, jenž jmění to doplňuje.

Nelze souhlasiti s názorem, že vedoucí myšlenkou rakouského konkordátu byla nadvláda církve nad státem, ale dlužno konstatovati, že zde byla provedena dělba mezi sférou právní moci světské a sférou právní moci církevní, na státu nezávislé. Stát přestal býti samostatným, neboť byl nucen dělit se o vládu nad svými poddanými s Římem — úplně ve smyslu názorů středověkých.

VI.

Církev a stát moderní.

Úspěchy církví dobyté v 19. století cestou konkordátů neměly trvalé ceny. Vývoj směřoval neodvratně k samostatnosti států v celém oboru zákonodárném. Závazky oproti církvi převzaté záhy pocitovány jako překážky volného postupu, pročež byly opět odstraňovány anebo ignorovány. S vývojem ústavních poměrů nabývaly stále širší ozvěny a platnosti zásady svobody svědomí a rovnosti konfessí, jež čelily proti

dominujícím postavení církví privilegovaných. Ale na druhé straně propagovány také zásady svobody shromažďovací a tiskové, jakož i autonomie církevní, jichž mohla každá církev využít pro hájení svých snah a svého světového názoru. Jelikož pak stát moderní na základě své svrchovanosti osvojil si stanovení právního řádu pro své poddané, jelikož zejména vyhradil si úpravu všech záležitostí soukromoprávních (manželských nevyjímaje) i trestních a za své výhradně právo prohlásil užívání pravidelných prostředků donucovacích za účelem plnění příkazů právních, zbyla církvím možnost upravovat a spravovat pouze záležitosti povahy duchovní čili spirituelní. Proto mluvíme o spiritualisaci církevního práva v dobách novějších. Církev byla státní donucena vrátit se k věcem náboženským. Spiritualisace práva církevního přivoděna byla také s jiné strany, totiž zrušením samostatného papežského státu a zabráním území jeho královstvím Italským v r. 1870. Tím odstraněno definitivně spojení vlády duchovní s vládou světskou. Papež zbaven byl působnosti, která s postavením jeho v církvi neměla v pravdě čeho činiti.¹⁾

¹⁾ Na straně církevní hlásalo se vždy, že papež potřebuje nutně vlastního státu, aby mohl býti skutečnou hlavou církve, na žádném panovníku nezávislou. Proto dotklo se zabránění papežského státu (větší část zabrána r. 1860., zbytek r. 1870.) kruhů církevních co nejbolestněji, ačkoliv na udržení dosavadního stavu nebylo lze vážně pomýšlet. Papež Pius IX. sám byl prý ochoten za jistých podmínek vzdát se světského panství, ale státní sekretář (papežský) kardinál Antonelli znemožnil dohodu mezi papežem a Cavourem, vedoucím státníkem italským. Poměr papeže k italskému státu upraven t. zv. garančním zákonem ze dne 13. května 1871. Dle tohoto zákona: poskytnuty papeži k úplně volnému užívání pozemky a paláce ve Vatikáně a Lateráně a villa v Castel Gandolfo (pozemky tyto jsou však ve vlastnictví státu); stát vzdal se výkonu svých práv na území papeži ponechaném, takže zasahování italských úřadů na toto území jest vyloučeno; osoba papeže prohlášena za posvátnou a nedotknutelnou, papeži přiznány pocty, jež náležejí panovníkům, jakož i právo míti u sebe vyslance států (jimž zabezpečeny stejné privileje jako jiným vyslancům) a vysílati své legáty ke světským panovníkům; úřadům církevním v Římě zabezpečena volnost jednání a papeži volná korespondence s katolickým světem s eventuelním použitím zvláštních

Co bylo ztraceno na zevní moci církve, mělo býti nahrazeno přísnou jednotou nauky a bezohlednou centralisací uvnitř církevní organisace. Svoboda učení, pokud dříve trvala, omezena co nejvíce různými výnosy papeže Pia IX., které sebrány a publikovány byly v r. 1864 jako seznam bludů (t. zv. syllabus). Ustanovením syllabu měl býti znemožněn vlastně katolickému duchovenstvu volný vývoj myšlenkový, neboť toto může k poslušnosti býti snadno donuceno. Syllabus předepisuje všem věřícím po způsobu dogmat názory římské o nejdůležitějších otázkách historických a kulturních. Pokračováním v boji proti svobodě učení je nový syllabus Pia X. ze dne 4. července 1907. a encyklika téhož papeže „Pascendi dominici gregis“ ze dne 8. září 1907, kterou zavrhuje se snahy modernistů, t. j. těch, kdož názory katolické snaží se uvést v soulad s pokrokem věd.²⁾

poštovních orgánů papežských; konečně zaručen papeži roční příjem 3,225.000 fr. z pokladny státní. — Jak vidno, učiněno vše možné, aby samostatnost vlády papežské v církvi nebyla dotčena. Pius IX. však garanční zákon zavrhl, nazval se vězněm vatikánským a nevstoupil do své smrti (1878) na půdu Italskou. V tom ho následoval i Lev XIII. Za nynějšího papeže Pia X. zdá se, že nastává obrat v nazírání na poměr papežského stolce ku království Italskému. I v kruzích kurií velmi blízkých začíná se hájiti přesvědčení, že světská vláda papežova byla církevní potřebou zbytnou a že by byla nyní dokonce církvi škodlivou. Renty nabídnuté papežové vůbec nepřijali, aby nezadali svému postavení suverennímu. — Zajímavé je, že papež vykonává dosud na svém malém území jurisdikci civilní i trestní (také ohledně laiků), a že se tedy i po té stránce jeví suverénem.

²⁾ Za bludy prohlásil papež mimo jiné tyto věty: a) v syllabu z r. 1864: (14.) „Filosofie musí se pěstovati bez ohledu na nadpřirozené zjevení.“ — (39.) „Stát, jako původ a pramen všeho práva, má právo úplně neomezené.“ — (42.) „Při rozporu zákonů obou mocí (totiž světské a církevní) předchází právo světské.“ — (55.) „Církev má býti odloučena od státu a stát od církve.“ — (76.) „Odstranění světské vlády, již papež má, přispělo by velice ku svobodě a blahu církve.“ — (77.) „V naší době není již užitečno, je-li katolické náboženství jediným státním náboženstvím s vyloučením všech jiných kultů.“ — b) v syllabu z r. 1907: (5.) „Jelikož v pokladu víry obsaženy jsou jen pravdy zjevené, nepřísluší církvi žádným způsobem úsudek o poučkách disciplin (věd) lidských.“ — (7.) „Církev, stíhající bludy, nemůže vů-

Avšak důležitější byla akce za účelem prohloubení a upevnění centralisace v církevním zřízení katolickém, akce to vedená jezuitu a korunovaná úspěchem na koncilu Vatikánském. Koncil tento, jenž sešel se r. 1869. a v roce následujícím s ohledem na politické události byl uzavřen, nevyřídil sice celého připraveného programu, ale usnesení jeho o universalním episkopátu a o neomylnosti papežově mají význam dalekosáhlý.³⁾

Zásada na koncilu za dogma prohlášená, že papež je neomylný, ustanovuje-li něco ve věcech víry a mravů ex cathedra (t. j. jako hlava církve), dala papeži do rukou moc nikým fakticky neomezenou a neomezitelnou. Papeži uděleno právo stanoviti obsah víry a pravidla mravů absolutně pro celý křesťanský svět katolický, a jen jemu přísluší také rozhodnutí o tom, co jest věcí víry a mravů, jakož i o tom, které

bec vymáhati na věřících vnitřního souhlasu se svými úsudky.“ — (53.) „Organické zřízení (ústava) církevní není nezměnitelná; naopak společnost křesťanská podléhá stálému vývoji stejně jako (každá) společnost lidská.“ — (56.) „Církev římská stala se hlavou všech církví, nikoliv z ustanovení prozřetelnosti božské, nýbrž následkem okolností čistě politických.“ — (57.) „Církev jest nepřítelkyní věd přírodních a pokroků v theologii.“ — (63.) „Církev jeví se nedostatečnou ochránkyní evangelické mravnosti, jelikož tvrdošijně lpí na nezměnitelných naukách, jichž nelze srovnati s dnešními pokroky.“

³⁾ Dne 18. července 1870 usnesena konstituce: „Pastor aeternus“, jejíž třetí článek obsahuje ustanovení: „Jestliže by tedy někdo tvrdil, že římský velekněz má jen úřad dohledu a řízení, nikoli však plnou a nejvyšší pravomoc nad celou církví, a to nejen ve věcech, které se týkají víry a mravů, nýbrž i v těch, které se týkají disciplíny a vlády církevní po celém okršku zems-kém, a že má jen důležitější části této moci, ne však veškerou a úplnou moc nejvyšší, anebo že tato jeho moc není řádnou a bezprostřední at oproti všem i jednotlivým církvím, at oproti všem i jednotlivým jich správcům a věřícím — budiž v klatbě.“ (Slova „oproti všem... jich správcům“ vztahují se i na obecný koncil.) — Článek 4. pak stanoví: „A tak my... se schválením svatého koncilu učíme a stanovíme jako dogma bohem zjevené: že římský velekněz, mluví-li z kathedry, t. j. stanoví-li nauku o víře anebo mravech pro celou církev ze své nejvyšší apoštolské moci, jako správce a učitel všech křesťanů, následkem přispění božského,

výroky jeho promluveny byly ex cathedra a které nikoliv.⁴⁾

Druhá zásada koncilem usnesená, že papež je universalním biskupem církve, jeví se důležitou reformou ve dvojím směru: jednak ohledně poměru papeže k jednotlivým biskupům, jednak ohledně poměru papeže ku všeobecným koncilům. Je-li papež zároveň řádným biskupem v každé diecesi, pak má možnost upravovati veškeré církevní záležitosti v celé církvi dle své vůle a bez ohledu na biskupy. Moc papežská konkuruje ve všech záležitostech s mocí biskupskou. Ve skutečnosti znamená tato zásada úplné podrobení biskupů moci papežské. Názor, že moc biskupská je odvozena z moci apoštolů, nebyl koncilem přímo měněn, ale novým ustanovením o universalním episkopátu zaveden právní stav, za něhož moc biskupská jeví se mocí odvozenou z primátu papežského. Je to charakteristický rys vývoje církevního zřízení, že pronikavé změny neprováděly se zrušením právních institucí dřívějších a zavedením nových, časovým potřebám přiměřenějších, nýbrž že zaváděny vedle starších instituce nové, s oněmi konkurující. Tak postupováno v boji proti archidiakonům,⁵⁾ tak

slíbeného jemu prostřednictvím svatého Petra, těší se oné neomylnosti, již církev božského vykupitele dle jeho vůle pro stanovení nauky o víře nebo mravech měla býti opatřena; v souvislosti s tím pak (stanovíme), že příslušná rozhodnutí římského velekněze sama sebou, nikoli následkem souhlasu církve, jsou nezměnitelná. Kdyby však někdo, což Bůh odvrátí, tomuto našemu ustanovení odporovati se opovážil, budiž v klatbě!“ — Těmito usneseními zakončen a rozhodnut ve prospěch moci papežské věky trvajících spor mezi systémem papalním a episkopalním.

⁴⁾ Nepraví-li se někdy určitě, jsou-li jistá ustanovení papežova dogmaty (na př. ustanovení zmíněného syllabu), možno v tom spatřovati úmysl římských kruhů nevázati se přespříliš do budoucna a ponechati přec jen možnost změny dotýčných ustanovení.

⁵⁾ Archidiakoni (arcijáhni) byli původně pomocníky biskupovými. Později svěřena archidiakonům správa jisté části diecese pod dozorem biskupovým. Ale časem nabyli takové samostatnosti, že stávali se nebezpečnými soupeři biskupů samých. Akce proti nim zahájena tím způsobem, že vysílání

rozšiřována moc papežská na úkor biskupů, nejdříve vysíláním delegátů (nuntiiů) s pravomocí, která aspoň částečně konkurovala s mocí biskupskou, a na Vatikánu zjednáním úplné parallelly mezi pravomocí papežskou a biskupskou ohledně správy diecese. V poměru ke koncilu je zavedení universalního episkopátu tím významno, že na dále stává se obecný koncil institucí zbytečnou, jakýmsi eventuelním poradním orgánem papežů. Církev katolická jest nyní církví p a p e ž s k o u v nejvlastnějším slova smyslu. Papež reprezentuje všechny biskupy zároveň, jeho rozhodnutí má tedy cenu souhlasného rozhodnutí všech biskupů. V ohledu politickém je dosah universalního episkopátu papežova nedozírný. Obepluto šťastně nebezpečí, spojené se svoláváním obecného koncilu za dob rozháraných poměrů mezinárodních, a nejvyšší vláda církevní postavena na bezpečnější základ. Je zřejmo, že Vaticanum znamená úplný převrat co do nejvyšší moci církevní ve srovnání s dobami nejstaršími, kdy obecný koncil byl výlučným nositelem nejvyšší moci v církvi.

Ve vývoji církevního zřízení katolického za 19. st. pozorujeme tedy opačnou tendenci než ve vývoji zřízení státního. Zde ustupuje absolutismus zásadě dělby vládní moci mezi panovníkem a parlamentem, kdežto v katolickém zřízení církevním ustupuje staré zřízení parlamentární (koncilové) absolutismu.

Přehlédneme-li celý vývoj poměrů mezi státem a církví, jak dosud byl naznačen, shledáme, že se tento dál na základě principu j e d n o t y mezi státem a církví, a že se v boji obou stran jednalo jen o formu oné jednoty, zvláště však o to, kdo má mít přednost, zda stát či církev. Z počátku byl to stát, jenž církev podmanil a přispůsobil svým účelům, v pozdějším středověku naložila tak církev se státem. Za doby osvětleného absolutismu vyprostil se stát na čas z nadvlády Říma a podřídil zřízení církevní na vlastním území

biskupy zvláštní zmocněnci (oficialové) s pravomocí podobnou, jakou měli archidiaconi, za tím účelem, aby s těmito konkurrovali a tím jejich postavení zeslabovali. Sbor Tridentký zavedl opět jednotu ve správě diecese, podřídív archidiacony úplně moci biskupské.

svým zájmům. Následkem reakce panovníků proti vedoucím myšlénkám francouzské revoluce uvolnilo se opět církvi, jež v cestě konkordátů dobyla aspoň části své někdejší samostatnosti. Avšak úspěchy církve sžehnuty brzo ostrým vánkem moderních snah politických.

Rozkvět absolutismu státního měl pro další vývoj poměru mezi státem a církví význam veliký. Neboť i když se svobodami občanskými také svobodě církevní otevíraly se brány, byly sice jednotlivé státy ochotny vyjítí církvím vstříc a povolit jim jistou a u t o n o m i i, avšak jen v mezích nadřizenosti státní, již dříve vybojované. Samostatnost právního vývoje státního stala se heslem moderních států, jež hájeno proti církvi aspoň v theorii důsledně. Předcházející absolutismus státní zjednal státu p ř e v a h u nad církví v ohledu právním (právo světské nabylo předností před právem církevním) i v ohledu politickém, a této převahy se již nevzdal ani stát moderní. Proto jeví se autonomie, kterou moderní státy v ohledu právním církvím dopřávají, ú s t u p k e m se strany států. Důsledkem toho pak je, že změny dočasné úpravy vzájemného poměru mezi státem a církví podléhají jen volnému rozhodnutí státu, jenž v právním ohledu nepokládá se za vázána názory církve, ale ovšem je nucen při své úpravě záležitostí církevních bráti ohled na ony názory z důvodů politických.⁶⁾

V době přítomné není poměr mezi státem a církví upraven ve všech státech stejně, ani na podobně. Souvisí to jednak s různou organizační jednotlivých církví, jednak s různým stavem zřízení státního, jakož i kul-

⁶⁾ Někteří spisovatelé a státníci v Německu (zejména Stahl svým spisem „Der christliche Staat“, vydaným v Berlíně r. 1847) obhajovali t. zv. t h e o r i i o k ř e s t a n s k é m s t á t u. Dle theorie této bylo by úkolem státu, aby nauku křesťanskou uskutečňoval. Jelikož není jen jedné konfesse křesťanské, takže v praxi objevily by se nutně rozpory na základě různosti konfessií, a jelikož provedení zásad křesťanských znamenalo by návrat k nesnášenlivosti oproti kultům nekřesťanským, nemohla theorie o křesťanském státu zapustiti silnějších kořenů, a to tím méně, ana zásada o svobodě vyznání nalézala se na vítězném postupu Evropou.

turní vyspělosti lidu. Vedle církví historických, jichž zřízení těsně bylo dříve spjato se zřízením státním a jež oproti jiným církvím jeví se církvemi v první řadě privilegovanými, existují různé církve, pokud se týče náboženské společnosti s nestejným rozsahem práv. Již vznik nových náboženských společností je různě upraven. Někde je úplně volný, jinde podroben uznání se strany státu (na př. v Rakousku). Důležitý rozdíl činí také okolnost, přísluší-li té které náboženské společnosti (nebo jejím částem) oprávnění býti subjektem práv majetkových, jinak řečeno práv korporálních (t. j. práv, jež přísluší v oboru práva soukromého právníckým osobám, korporacím).

Ale největší důležitost má otázka, tvoří-li jistá církevní organizace část veřejného zřízení ve státě, anebo jedná-li se jen o soukromou společnost náboženské účele sledující. Pokud se historických církví (katolické a evangelické) týče, panuje ve vědecké literatuře názor, že církve tyto tvoří v moderních státech, kde není provedena rozlučka státu a církve (na př. u nás a v zemích Německých), veřejné korporace (dle některých veřejné „ústavy“), podobné do jisté míry jiným veřejným korporacím ve státě, jako obcím, komorám advokátním, lékařským a p. O to, v čem dlužno spatřovati rozdíl mezi veřejnou a soukromou korporací církevní, vede se dosud spor, v celku však uvádějí se jako charakteristické známky veřejné korporace církevní tyto momenty: církve vykonává nad svými členy moc, jež jest podobna moci státní; stát uznává právní závaznost církevního řádu pro členy té které církve; zřízení církevní je částí veřejného zřízení státního; stát pokládá zřízence církevní za funkcionáře veřejné a respektuje rozhodnutí církevních úřadů; stát účastní se správy církevní (vykonává dohled na ni v důsledku svých práv výsostných), dotuje církevní úřady a ústavy ze svých prostředků (aspoň částečně) a poskytuje církvi různé výhody (privilegia), na př. ohledně placení daní, služby vojenské.

Každá veřejná korporace ve státě odvozuje svou moc jen z moci státní a užívá-li jisté autonomie, děje

se tak v mezích státu a jeho práva. Autonomie veřejných korporací jeví se jakousi výjimkou z jednotné vlády státní neboli omezením vládní moci státní. Je patrné již z této všeobecné povahy veřejných korporací, že možno k nim počítati náboženské společnosti evangelické, dle států a uvnitř států organisované, že však se název „veřejná korporace“ nebo „veřejný ústav“ nehodí naprosto na organizaci církve katolické, jakožto organizaci mezinárodní, vzniklou na základě obecných zákonů církevních a co do své existence na právním zřízení státním úplně nezávislou. Ústava církve katolické, jejíž středisko je v Římě, ústava tak zcentralisovaná, jak bylo naznačeno, nemůže se jeviti v jednotlivých státech jako útvar vyplývající z moci státní, jako nějaká autonomní korporace uvnitř státu. Ovšem nepojímá se církve katolická jako celek, mluvili se o ní jako o veřejné korporaci v jednotlivých státech, nýbrž míní se jen ona část zřízení církevního, která nalézá se na území státním. Avšak o této části církve lze tím méně tvrditi, že je veřejnou korporací ve státě, jednoduše z toho důvodu, že netvoří žádné jednotky v ohledu právním. Katolíci zemí rakouských nejsou vůbec jednotně organisováni, nemohou tudíž jako celek tvořiti nějaké korporace.⁷⁾ Že organisace církve katolické není výtvořem práva státu, patrné již z toho, že hranice státní a jednotlivých obvodů církevních se úplně neshodují. Ústrojí církve katolické spočívá na právním řádu církevním, jenž na vůli toho kterého státu je zcela nezávislým. Státy s katolickým obyvatelstvem mohou toto mezinárodní zří-

⁷⁾ Nejvyššími právními jednotkami v katolickém zřízení na půdě Rakouského státu jsou arcibiskupství. Jednotliví arcibiskupové (metropolitě) jsou však na sobě úplně nezávislí. Spojení jich ve vyšší celek je sprostředkováno jen papežem, tedy orgánem, jehož moc odvozena jest z obecného práva církevního a ne státního. — Také židovstvo netvoří v Rakousku jednotné korporace, jsouc organisováno dle obcí. Možno tudíž mluviti jen o židovských obcích jako veřejných korporacích. — Základ organisace je tudíž u katolíků, evangelíků a židů zcela různý. Katolíci jsou organisováni v jednotě, sahající daleko za hranice státní, evangelíci mají (pravidelně) jednotnou organizaci ve státě, židé jsou organisováni dle obcí.

zení církevní buď uznati (při tom ovšem vyhraditi si vliv na správu záležitostí církevních), anebo právní závaznost zřízení tomuto odepřiti, jak činí stát, jenž provedl rozluky od církve.⁸⁾ Ve státech, kde organizace církve katolické dosud spočívá na základech historických, církví položených, trvá spoluvláda církve a státu na území státním, čili poměr mezi státem a církví je upraven dle principu k o o r d i n a č n í h o. Při tom nemá část církve v tom kterém státě se nacházející samostatné právní existence, stát pak má uvnitř svého právního řádu co činiti jen s jednotlivými úřady a ústavy církevními jako subjekty práv a povinností, pokud se týče s jednotlivými občany katolického vyznání.

Zcela jinak má se věc tam, kde je provedena rozluka mezi státem a církví. Rozluka spočívá v tom, že stát neuznává žádného církevního práva, jež by platilo vedle práva světského, a v souvislosti s tím také žádného zvláštního církevního zřízení. Právní řád jest jen jeden, jež stát zavádí anebo uznává. Každá náboženská asociace musí, chce-li býti účastna právního života státního, voliti pro svou organizaci formy státem zavedené, na př. formu spolku dle předpisů práva spolkového, nebo formu nadace pro správu majetkovou. Stát nevyhání církve ze svého území ani se nestaví proti samostatné organizaci církevní, stát žádá jen, aby byl respektován jeho právní řád, jenž platí pro celé státní území a v poměru ke každé moci mimostátní výlučně. Při tom nečiní rozdíl, je-li církev nucena užití pro svou organizaci forem spolkového práva obecného, anebo jsou-li, jako ve Francii, zavedeny pro náboženské spolky formy zvláštní. Stát nezasahuje svými předpisy do záležitostí žádné konfesse (zákony o konfessi dětí nebo zákony interkonfessiijní, které upravují poměr mezi jednotlivými konfessemi,

⁸⁾ Jiné možnosti není. V případech, kde stát prostě prohlásí část katolického zřízení, pokud se nalézá uvnitř hranic státních, za součást práva svého (tak v Anglii za Jindřicha VIII.), anebo kde by stát postavil toto zřízení úplně na základ svých vlastních zákonů (k tomu směřovali, ale nedospěli Ludvík XIV., Josef II. a Napoleon), jedná se vlastně o roztržku s církví katolickou.

jsou vyloučeny), nepodporuje žádné konfesse (vyloučeny příspěvky státní na kult a vyloučena privilegia duchovních osob) a práva občanská přisuzuje bez ohledu na konfessi. Důsledkem toho je rovnost všech konfessí před státem.

Aby podstata rozluky státu a církve jasněji vynikla, chci krátce vylíčiti nynější právní stav ve Francii na základě rozlukového zákona ze dne 9. prosince 1905., jenž doplněn zákony ze dne 2. února 1907. a 13. dubna 1908. a řadou prováděcích nařízení. Zákon stanoví svobodu svědomí a svobodu kultu. Soukromá bohoslužba je úplně volna, veřejná může býti obstarávána náboženským spolkem, konstituovaným na základě rozlukového zákona, v místnostech spolku, neb na jiných místech, v kterémžto případě však dlužno šetřiti předpisů obecného práva shromažďovacího. Státní zřízení je upraveno bez ohledu na názory náboženské a pro všechny jednotně (nepatrné výjimky jeví se v zachování přísahy a svěcení svátků.⁹⁾ Francie zná po rozlukovém zákoně jen náboženské spolky dle světského práva ustavené; nějaké zvláštní organizace církevní neuznává a zejména papeží žádného právního vlivu na území francouzském nepovoluje. Odstraněny jsou předpisy o všech privilegiiích duchovenstva (jako o zvláštní ochraně cti, úlevách ohledně vojenské povinnosti), jakož i o různých omezeních (na př. volitelnosti duchovních osob). Stát nepodporuje žádného kultu, proto od 1. ledna 1906. škrtnut rozpočet na potřeby církevní. Všechny úřady církevní pro obor státní přestaly existovati, a církvi ponecháno na vůli organisovati se ve formě náboženských spolků. Účelem takového náboženského spolku má dle zákona býti péče o veřejné konání bohoslužby a o hrazení nákladů s tím spojených. Ohledně církevního jmění stanoveno v rozlukovém zákoně z r. 1905., že přechází na náboženský spolek, jenž se v příslušném dosavadním církevním obvodu utvoří. Členové jednoho náboženského spolku musejí míti bydliště v jednom býva-

⁹⁾ Tam, kde stopy hierarchické vlády ze zřízení státního zmizely (jako ve Francii), mluví se o státě laickém. t. j. státě, jen světským řádem ovládaném (odcírkevněném).

lém církevním obvodu; možno je ale více spolků v jednom obvodu a naopak možno spojení spolků několika ve vyšší asociaci. Mimo to stanoveno, že náboženské spolky, jež chtějí převzítí dosavadní církevní majetek, mají se přispůsobiti obecné organizaci kultu, jež pěstovati hodlají. Tyto předpisy měly usnadniti přechod staré organizace církevní do útvarů nových a umožniti zejména katolické církvi, aby uvedla své staré zřízení v soulad s formami práva světského. Vnitřní organizace náboženského spolku řídí se stanovami, jež dlužno ohlásiti úřadům státním. Spolek může vybíratí příspěvky od členů a na správu jeho majetku dohlížejí zvláštní orgány státní. Aby nemohl se hromaditi veliký majetek v rukách náboženských spolků, stanoví zákon, že přebytky plynou do rezervního fondu, jenž smí však dosáhnouti jen určité výše. Překročil-li stav fondu tuto výši, může býti spolek donucen soudem odevzdati přebytek dobročinným institucím. Náboženské spolky nesmějí přijímatí darů, zejména ne od státu a obcí, vyjma za účelem oprav památných staveb. Jinak mají tyto spolky spůsobilost k právním a právním činům. Stát zabral největší část církevního majetku pro své veřejné účely, zejména nařídil vrácení církevního majetku státu a obcím, jestliže majetek ten pocházel od nich; jen menší část určena pro budoucí náboženské spolky. Pro případ, že by se takový spolek neutožil, stanoveno, že jmění, jež spolek měl převzítí, případně obecním institucím ku podpoře chudých, nebo (dle zákona z 13. dubna 1908.) přímo obcím, pokud takových institucí by nebylo. Za účelem převedení církevního jmění na nově oprávněné osoby (korporace) bylo nutno veškeré jmění to inventarisovati, t. j. zjistiti a sepsati ve zvláštních seznamech. Pokud se budov týče, byly již před rozlukou dle práva francouzského kostely biskupské a metropolitní majetkem státu, kostely farní majetkem obcí.

Proti očekávání vlády Francouzské nezůstala církev katolická při formálním protestu proti rozlukovému zákonu, nýbrž zavrhla náboženské spolky práva francouzského úplně a zahájila proti nim passivní resistenci. Následkem toho vydán již zmíněný zákon z r. 1907., jenž stanovil, že veřejnou bohoslužbu mo-

hou vykonávati i spolky dle práva obecného (zákon z r. 1901) utvořené, které však nemohou převzítí jmění dřívějších církevních úřadů a ústavů, vyjma budov bohoslužebných. Pro případ odmítnutí i této formy se strany církve katolické stanovil zákon uvedený, že veřejná bohoslužba může býti také zabezpečena cestou s h r o m á ž d ě n í, jež možno svolati jednotlivcům na základě obecného práva shromáždovacího, a i těmto shromážděním dovoleno užívati bohoslužebných budov. Vedle spolků náboženských a spolků obecných dovoleno i náboženskému zřízení (na př. faráři) budovy bohoslužebné najmouti od státu nebo obce; ba přiznáno věřícím nebo zřízení duchovnímu právo kdykoli požadovati od státu nebo obce užívání kostela k účelům bohoslužebným. Jelikož církev katolická každou formu spolkovou odmítla, zbyl jí fakticky jen ten způsob, že duchovní zřízenec sám žádá majitele (pravidelně obec) za přiznání práva na užívání kostela k bohoslužbě. O úhradu výdajů s duchovním úřadem a bohoslužbou spojených není řádně postaráno. Starším kněžím zabezpečena pense z prostředků státních, aby přechod k nové úpravě poměru mezi státem a církví nedotkl se krutě jejich osudu.

To jsou hlavní zásady francouzského práva rozlukového. Jak vidno, nemá dosud církev katolická ve Francii žádné organizace, právním řádem státním uznávané. Církev se dobrovolně zřiká takové organizace a tím také všech výhod vyplývajících z právní ochrany vůbec, jakož i ze zvláštních ustanovení rozlukového zákona. Církev ovšem podržela svou vlastní dřívější organizaci dle práva církevního, která však není více oproti státu řádem právním.

Z původního zákona bylo nutno některá ustanovení zmírniti a proti dřívějšímu úmyslu církevní poměry částečně znovu zákonodárstvím státním upravit, ale v celku provedena bezohledně zásada, že pro život právní mají býti na dále rozhodny jen normy státní, s hlediska státních zájmů vydané, a že organizace církve mimo hranice práva světského pozbývá pro stát veškeré závaznosti. Pro církev samu může

zůstati její vlastní zřízení v platnosti, pokud ovšem neodporuje přímo ustanovením práva světského.¹⁰⁾

Jisto jest, že nemusí znamenati rozlučka oslabení církve. Vždyť vysloveny byly obavy, že rozlučka ve Francii povede dokonce ke vzrůstu církevní moci a k eventuálnímu návratu církevního panství.

Rozlučka státu a církve má v zápětí vyvrcholení *spiritualisace* církevního práva (jež ovšem státem na dále není pokládáno za právo ve vlastním smyslu), neboť ve všech směrech, kde církev přichází do styku s otázkami, jež spadají do sféry vlivu státního, rozhoduje jenom norma státní. Ale vedle norem těchto má každá církev volnost upravit své zřízení úplně dle svých zásad. Tak pokud jde o církve katolickou: papež jmenuje svobodně biskupy, biskupové svobodně faráře a jiné církevní zřizence; církev sama rozhoduje o organizaci církevních úřadů, zejména o jich zřízení a zrušení; vliv laiků na správu církevní je odstraněn; za rozluky přichází k platnosti nejdokonalěji jednotná mezinárodní ústava církve katolické a dá se provésti nejlépe princip centralisační, na němž nynější zřízení církve katolické je založeno. Je jasno, že s rozlukou jsou spojeny nesporné výhody pro církve katolickou. Oficiální kruhy katolické, které se staví proti rozluce,¹¹⁾ činí tak jen s ohledem na ztrátu právní spoluvlády ve státě. A právě v tom spočívá podstata rozluky, že tato spoluvláda se odstraňuje z celého obvodu právního zřízení státního, a že se samostatné zřízení církevní umožňuje jen mimo hranice práva světského. Při úpravě svého právního řádu není na dále stát vázán církevními předpisy, stát stal se v pravdě laickým.

Pravil jsem, že církev katolická má své vlastní zřízení, které za rozluky nejen může trvati, nýbrž

¹⁰⁾ Na vývoji zákonodárství francouzského ohledně záležitostí církevních vidíme, jak stát s úspěchem může postupovati proti katolickému zřízení církevnímu jen nepřímou, totiž vlastní úpravou všech záležitostí právních bez výjimky a zatlačením zvláštní církevní organizace až za hranice světského práva. Každý pokus státu o reformu katolického zřízení anebo o jeho sestátnění dosud ztroskotal.

¹¹⁾ Srov. shora příslušné prohlášení syllabu z r. 1864 (55)!

v jistých směrech lépe se uplatniti. Podobné samostatné ústavy není u církví protestantských, čímž vysvětluje se z velké části odpor protestantských kruhů proti rozluce.¹²⁾ S druhé strany vysvětluje se touto okolností zjev, že organizace církevních společností protestantských na základě právního řádu státního po uzákonění rozluky děje se hladce. Tak ve Francii zorganizovali se evangelíci beze všeho odporu ve spolcích náboženských, rozlukovým zákonem zavedených, kdežto katolíci setrvali v passivním odporu.

Rozlučka mezi státem a církví není původu evropského, nýbrž amerického. Byli to vystěhovalci z Anglie a Hollandska, kteří následkem útisků se strany privilegovaných církví ve staré vlasti zasazovali se na nové půdě o uznání zásad rovnosti konfessí a úplné samostatnosti všech náboženských společností. Již v 17. st. provedena rozlučka státu a církve v koloniích Rhode-Islandu a Pennsylvanii. Spolkovou ústavou států severoamerických z r. 1787. zavedena svoboda svědomí, svoboda kultu a vyloučena každá státní církev. Na základě této ústavy provedena pak rozlučka v jednotlivých státech. Zajímavé je, že na půdě americké došlo k rozluce klidným vývojem a v souhlasu s potřebami a tužbami náboženských společností (církví) samých. Za rozluky panuje v Americe rozkvět náboženského života, jenž v mnohém ohledu dochází ochrany i se strany státní.

Princip rozluky mezi státem a církví zaveden jest mimo Francii a spojené státy Severoamerické v Ženevě, Irsku, Mexiku, Brasílii a různých anglických koloniích.

Vedle toho spatřujeme v některých státech jisté náběhy k rozluce. Se současným zachováním starého zřízení církevního provedeno totiž jen v některých směrech oddělení církve od státu a uzákoněny

¹²⁾ Přední evangeličtí učitelé práva církevního, Hinschius, Sohma a Kahle, potírají system rozluky, poukazující výslovně ke škodám, které by z něho vzešly církvím evangelickým. Je zajímavé, že se takto stav, reforemami zavedený, může státi po případě brzdou ve volném vývoji státním.

zásady svobody svědomí a kultu. Tak v Belgii,¹³⁾ Itálii¹⁴⁾ a Holandsku.¹⁵⁾

V zemích Rakousko-Uherských a Německých tvoří dosud církevní zřízení katolické i evangelické část zřízení veřejného. Církev jsou tu dle běžného názoru veřejnými korporacemi.¹⁶⁾

Moderní stát je jednotný a nejvyšší celek samosprávný v ohledu právním. Nad státem není vyššího útvaru, jemuž by byl stát ve smyslu právním podřízen. Stát rozhoduje o právních záležitostech svých poddaných samostatně a neodvolatelně. Mluvíme o právní svrchovanosti čili suverenitě státní. Suverenita nesignifikuje všemohoucnost státní na poli

¹³⁾ V Belgii spočívá úprava poměru mezi státem a církví na ústavě z r. 1830. a některých pozdějších zákonech. Částečná rozlučka státu a církve katolické, ku které převažná část obyvatelstva, jeví se zejména v tom, že stát neuznává závaznost čistě církevních nařízení a rozhodnutí a že jich v žádném případě nevykonává. Princip jednoty státu a církve naproti tomu zračí se v uznání staré organizace církevní, zvláště ve spojení obce církevní s obcí politickou a v téměř výhradním krytí potřeb kultových (zvláště platů duchovenstva) z pokladny státní. Stejně hradí stát i potřeby ostatních kultů uznaných (protestantského, anglikánského a židovského). Ohledně církve protestantské panuje úplná jednota státního a církevního zřízení, neboť ústava církve oně byla zavedena aktem státním.

¹⁴⁾ Itálie upravila své církevní záležitosti v 2. dílu dříve zmíněného zákona garančního. Církev katolická požívá autonomie ve vnitřních svých záležitostech, stát uznal staré církevní zřízení, upravil správu záležitostí církevních v různých směrech svými normami (zejména stran organizace církevních úřadů a církevního majetku) a přispívá na potřeby kultu. Ale rozhodnutí církevních úřadů, vydaná na základě práva církevního, nemají pro stát závaznosti.

¹⁵⁾ V Holandsku, jehož obyvatelstvo je z větší části evangelické, z menší katolické, je platnost zvláštních církevních norem v mnohých směrech výslovně státem uznána. Církev spravuje svobodně své vnitřní záležitosti a svůj majetek; stát platí duchovenstvo, ale nedává žádnému kultu přednost před druhým. — Úprava poměru mezi státem a církví, jak ji shledáváme v Belgii, Itálii a Holandsku (podobná úprava je také v Kanadě), označuje se obyčejně parolou: „Svobodná církev ve svobodném státě“, ale rčení to nemá jasného a určitého obsahu.

¹⁶⁾ V Německých státech jsou vedle veřejných korporací církevních také soukromé náboženské společnosti

právním. I bez přímé účasti státu je možný vznik práva. Ale suverenním zove se moderní stát proto, že má možnost upravití svými normami kteroukoli otázku právní, a že jeho normy zavazují v první řadě a nezávisle na kterémkoli jiném řádu právním. Z toho plyne, že není úplně suverenním stát, jehož poddaní jsou i v právním ohledu podřízeni římskému papeži, jakožto majiteli moci na státu úplně nezávislé a státem nezměnitelné.¹⁷⁾ Moderní stát s katolickým obyvatelstvem, jenž chce dosáhnouti úplné suverenity, musí poměru mezi poddanými katolíky a papežem upřítí právní závaznost, jinými slovy musí provéstí odluku od církve.

Moderní státy pojaly mezi základní svoje normy svobodu svědomí a rovnost konfessí. Svoboda svědomí vyžadovala by logicky také svobodu kultu, ale v praxi jednotlivých států dopřáno svobodě kultu místa v míře nestejně. Zásada svobody svědomí má nutně v zápětí volnost přechodu z jedné konfesse do druhé, po případě volnost státi mimo konfesse (bezkonfessijnost). Jelikož pak názory jednotlivých církví ohledně dosahu církevní moci a volnosti výstupu

(pravidelně společnosti s nepatrným počtem členů), z nichž některé nemají ani práv korporáčních. V zemích Rakouských není žádných soukromých náboženských společností ve smyslu právním (dle zákona ze dne 20. května 1874. č. 68. ř. z.); každá, dle tohoto zákona uznaná náboženská společnost má povahu korporace veřejné.

¹⁷⁾ Vytýká-li se někdy církvi katolické, že snahy její směřují k založení „státu ve státě“, dlužno k tomu připomenouti, že církev tato tvoří zvláštní svéprávnou společnost (jakýsi stát ve státě) všude tam, kde její organizace spočívá na základech historických. To je skutečný stav právní. Theorie o suverenitě moderního státu na věci ničeho změnití nemůže, ani útěcha, že všechny státy aspoň „principiálně osobují si právo upravovati postavení církve na svém území“. K jakým důsledkům vede sestoupení s principiálního hlediska k provedení důsledků zásady suverenity oproti církvi katolické, aniž by se zároveň provedla rozlučka, ukázala bezvýslednost t. zv. kulturního boje, jenž se rozpoutal v Německu (zejména v Prusku) po koncilu Vatikánském. Neboť tolik je jisto, že úplné podrobení nižších orgánů církevních jakož i biskupů (arcibiskupů) zákonodárství státnímu a vyloučení vlády papežské na území státním (jak stanoveno zákony Pruskými z r. 1873) znamená násilné roztržení

z církve nejsou stejné, jelikož pak zejména církev katolická připisuje si moc i nade všemi kacíři a odpadlíky (za něž považuje protestanty vůbec), byl moderní stát, pokud neprovedl rozluky od církve, nucen upravit vlastními normami volnost změny konfesse a zrušení církevní příslušnosti.

Druhá zásada rovnosti (parity) konfessi vylučuje existenci jedné církve státní, požaduje aspoň v zásadních věcech stejnou míru práv pro všechny církve a nutí stát jednak, aby nepřipouštěl závislosti práv občanských na konfessi, jednak aby při svých právních institucích nedal se ovládati zájmem jedné nebo druhé konfesse, pokud se týče aby vyloučil ze svého zákonodárství předpisy, které mají původ jen v zájmech jisté církve. —

Ku konci ještě několik slov o nynějším poměru mezi státem a církví v Rakousku. Státním základním zákonem o obecných právech státních občanů ze dne 21. prosince 1867 (č. 142 ř. z.) stanovena svoboda víry a svědomí, nezávislost občanských práv na vyznání, svoboda domácí bohoslužby všeobecně, bohoslužby veřejné jen u náboženských společností dle zá-

jednotné církevní organizace katolické. Toho účinku však nemá rozluka mezi státem a církví, jelikož na místě absorbování řádu církevního státem, zavádí přesnou hranici mezi řádem světským i církevním a v souvislosti s tím úplnou jednotu v právním řádu světském na jedné, v církevním na druhé straně.

Že Rakousko není dosud suverenním státem, plyne z pojmu suverenity. Tak praví Seydel (Vorträge aus dem allgemeinen Staatsrecht, sep. otisk z „Annalen des deutschen Reichs“, Mnichov 1903) při výkladech o státní suverenitě (str. 15. sl.): „Státní moc je výlučnou a tím nedílnou. Státní moc může být pro jeden a též stát pouze jedinou. Ona netrpí jako moc nejvyšší pojmově ani moci nad sebou, ani nějaké stejně oprávněné moci vedle sebe.“ Dále pak: „Z toho plyne dále nemožnost, pohlížeti na nějakou církevní moc jako souřadnou moci státní. Neboť pokud se pohybuje církevní moc v oboru duchovním, na př. stanoví články víry o životě posmrtném, nepřichází vůbec se státem do styku, pročez tu není místa pro pojem souřadnosti. Pokud však se moc církevní projevuje zevně a činy, vstupuje do sféry moci státní a je jí tudíž podřízena.“ Poslední věta je míněna se stanoviska suverenity státní a ukazuje, jak by poměr moci světské a církevní u nás upraven být měl.

kona uznaných, samostatnost těchto náboženských společností ohledně úpravy jich vnitřních záležitostí (t. zv. autonomie církevní) a konečně podřízenost všech náboženských společností zákonům státním. Zákony z r. 1868. znova zavedeny předpisy občanského zákonníka o manželství osob katolických (obnoveno světské soudnictví ve věcech manželských), upraven poměr škol k církvím (zákonem z 25. května 1868., č. 48 ř. z. stanovena svoboda vědy a vyučování a přiznána jednotlivcům i církvím volnost zakládati ústavy vyučovací za šetření předpisů, vydaných státem na základě jeho práva dozorcího) a uspořádány právní poměry mezi jednotlivými konfessemi (t. zv. poměry interkonfessi) se zřetelem na zásadu parity.

Následkem usnesení Vatikánských oznámila vláda rakouská v r. 1870. do Říma, že ustupuje od konkordátu v r. 1855. uzavřeného. Formálně zrušen byl konkordát článkem I. zákona ze dne 7. května 1874. (č. 50 ř. z.), jímž upraveny t. zv. z evnějšší poměry církve katolické, zejména záležitosti ohledně: církevních úřadů a obročí, výkonu církevní moci a správy duchovní, církevních ústavů vzdělávacích, klášterů, poměrů patronátních, farních obcí (blíže úprava vyhrazena zvláštnímu zákonu, jenž dosud nevydán), správy církevního jmění a dozoru státního na správu záležitostí církevních. Zákonem téhož data (č. 51 ř. z.) upraveny příspěvky do náboženského fondu (katolického) a zákonem ze dne 20. května 1874. (č. 68 ř. z.) stanoveny podmínky pro uznání nových náboženských společností. Zvláštními zákony o kongruence stanoveny platy katolického duchovenstva z náboženských fondů, jichž passiva hradí stát.

Nynější ústava církve evangelické (vyznání augšpurského a helvítského) spočívá na cis. patentu ze dne 8. dubna 1861. a na církevním zákonu, schváleném Nejv. rozhodnutím ze dne 9. prosince 1891.¹⁸⁾

¹⁸⁾ Nejvyšším autonomním orgánem církevním je generalní synoda, zvláštní pro konfessi augšpurskou a zvláštní pro helvítskou. Generalní synoda je zákonodárným

Pokud se tkne poměru mezi zřízením státním a zřízením církve katolické, sluší vytknouti, že platna jsou nařízení a rozhodnutí církevních úřadů i beze schválení státního (není tedy zavedeno t. zv. placet), za to je dovoleno každému zákonem odvolati se z rozhodnutí úřadů církevních k úřadům státním, běželi o porušení některého zákona státního. Církev může užívatí oproti věřícím jen donucovacích prostředků duchovních, nikoliv zevních (na př. trestů na těle nebo na svobodě). Oproti svým zřízencům má ovšem církev účinný donucovací prostředek v sesazení s úřadu. Za jistých podmínek je výrokům církevních úřadů přislíbena státem vykonatelnost pomocí orgánů státních. Zřízenci církevní jsou v Rakousku veřejnými zřízenci (úředníky), kteří obstarávají z části agendy, dnes všeobecně státu připisované, jako na př. vedení matrik se strany farářů a agendy spojené s uzavíráním manželství, jehož forma u osob katolických dosud odpovídá zákonům církevním stejně jako různé jiné předpisy práva manželského.¹⁹⁾ Platnost předpisů církevních v míře omezené rakouským zákonodárstvím výslovně jest uznána.²⁰⁾ Jelikož pak celé zřízení církve

sborem ve věcech své konfesse. Usnesené zákony podléhají sankci panovníkově. Výkonným orgánem synod je c. k. evangelická vrchní církevní rada ve Vídni, pro obě konfesse společná a z členů obou konfessí složená, ale záležitosti, které týkají se jen jedné konfesse, v kolegiích z členů téže konfesse utvořených, rozhodující. Vrchní rada vykonává nejvyšší církevní vládu (na místě panovníka) a je prostředkujícím orgánem mezi církví a ministerstvem.

¹⁹⁾ Zajímavým dokladem samostatné moci církevní v záležitostech manželských je od minulého roku v platnosti jsoucí papežský dekret „Ne temere“ ze dne 2. srpna 1907., jímž zavádí se písemná forma pro zasnoubení a nově upravují předpisy o uzavírání sňatků.

²⁰⁾ § 14. zmíněného zákona o zevních poměrech církve katolické stanoví: „Arcibiskupové, biskupové a biskupští vikáři spravují vnitřní záležitosti svých diecesí dle předpisů církevních, pokud tyto neodporují zákonům státním.“ Motivy téhož zákona, proniknuté snahou prokázati suverenitu státní i oproti církvi katolické a konstruovati církev tuto (vlastně rakouskou její část) jako veřejnou korporaci, vycházejí z hlediska mylného. Při tom není právní

katolické spočívá na obecných zákonech církevních, které nemají původu v moci státní, jeví se v právním řádu rakouském ještě dřívější dvojíto st práva: světského a církevního. S ohledem na tuto skutečnost nemožno vážně tvrditi o rakouském státu, že je úplně suverenním celkem; dělit se o vládu nad svými poddanými ve smyslu právním s mocí mimo-státní.

život církve katolické dostatečně oddělen od právního života státního. Nominuje-li panovník pravidelně biskupy, mají-li rozhodný vliv na ustanovování farářů světských patronové, je-li veřejná škola z části pod vlivem státu, z části pod vlivem církve, nejsou to jistě doklady přílišné samostatnosti ani státu, ani církve.

DOSLOV.

Neznám v celém oboru právního života evropských národů vývoje velkolepějšího a pestřejšího nad vývoj poměru mezi státem a církví. Velkolepý je vývoj tento jak s ohledem na jeho trvání, tak s ohledem na převraty, jím v organizaci lidstva způsobené. Dlouho po vzniku křesťanství měl stát co činiti jen se soukromými spolky vyznavačů nové víry. Když vznikla církev ve smyslu řádné organizace právní, bylo na státu, aby zaujal k této organizaci stanovisko. Stát spojil se s církví, a tato zmohutněla pod ochranou státu. Když cítila se dosti silnou, vyprostila se zvláště od vlastního právního řádu. Předstihnuvši dokonalost svého zřízení stát, uchopila se vedení, podřídila svým zájmům všecken život veřejný a diktovala státu hranici jeho moci a působnosti. Toť vrcholný bod vývoje. Znenáhla připravuje se postup zpětný. Reformace zmenšila značně rozsah církevního území, vývoj moci zeměpanské snížil rozsah církevní kompetence ve věcech právních. Vyvrcholená moc zeměpanská v době státního absolutismu zatlačuje moc církve až na samou hranici její existence. Revoluce chce vůbec sčítovati s církví a vede nepřimo ke kroku nazpět — k době o vládu mezi státem a církví cestou smíru (smlouvy). Vlny zpětného hnutí rychle však klesají, a vývoj navazuje opět tam, kde revoluce přestala: uplatňováním vítězných zásad rovnosti a svobody. Dnes jedná se v otázce poměru mezi státem a církví skutečně v první řadě o nejpřiměřenější provedení oněch dvou zásad: rovnosti v poměru mezi jednotlivými konfesemi, svobody v poměru státu k církvi. A je zajímavo, že nejlepší provedení principu svobody státu i církve vidí se právem v návratu k instituci soukromých spolků náboženských. Tím vrátí se i církev katolická k dobám apoštolským!

LITERATURA.

(Z nepřehledné řady spisů o poměru mezi státem a církví jednajících uvádějí se tu jen spisy důležitější a přístupnější.)

Heussi, Kompendium der Kirchengeschichte, Tübingen 1907. a 1908.

Hinschius, Allgemeine Darstellung der Verhältnisse von Staat und Kirche (v Marquardsenově „Handbuch des öffentlichen Rechts“ 1883).

Geffcken, Staat und Kirche, Berlin 1875.

Geffcken, Die völkerrechtliche Stellung des Papstes (sep. otisk z Holtzendorfova „Handbuch des Völkerrechts“, Berlin 1885).

Maassen, Der Primat des Bischofs von Rom und die alten Patriarchalkirchen, Bonn 1853.

Döllinger, Das Papsttum (Neubearbeitung von Janus „Der Papst und das Concil“ von J. Friedrich), München 1892.

v. Eicken, Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung, Stuttgart 1887.

Ott, Kirchliche Gerichtsbarkeit (v „Oesterreichisches Staatswörterbuch“ 2. vyd.).

Martens, Die Beziehungen der Überordnung, Nebenordnung und Unterordnung zwischen Kirche und Staat, 1877.

Friedberg, Die Grenzen zwischen Staat und Kirche, Tübingen 1872.

Friedberg, Das kanonische und das Kirchenrecht (Vortrag), Leipzig 1896.

Friedberg, Lehrbuch des kath. und evang. Kirchenrechts, 5. vyd. 1903.

Sohm, Das Verhältnis von Staat und Kirche, Tübingen 1873.

Kahl, Die Verschiedenheit katholischer und evangelischer Anschauung über das Verhältnis von Staat und Kirche (Vortrag), Leipzig 1886.

Kahl, Bekenntnisgebundenheit und Lehrfreiheit (Vortrag), Berlin 1897.

Kahl, Lehrsystem des Kirchenrechts und der Kirchenpolitik, Freiburg i. B. und Leipzig 1894.

Stutz, Kirchenrecht v Kohler-Holtzendorfově „Encyklopaedie der Rechtswissenschaft“ (2. svazek) 1904.

Fleiner, Über die Entwicklung des katholischen Kirchenrechts im 19. Jahrhundert (Rektoratsrede), Tübingen und Leipzig 1902.

Sägmüller, Die Trennung von Kirche und Staat, Mainz 1907.

Friedrich, Die Trennung von Staat und Kirche in Frankreich, Giessen 1907.

Troeltsch, Die Trennung von Staat und Kirche, Tübingen 1907.

Sabatier, Zur Trennung der Kirche vom Staat (něm. překlad z franciny), Berlin 1907.

Rothenbücher, Die Trennung von Staat und Kirche, München 1908.

Geigel, Die Trennung von Staat und Kirche in Frankreich, München 1908.

K tomu ohledně zemí Českých a Rakouských:

v. Srbik, Die Beziehungen von Staat und Kirche in Österreich während des Mittelalters, Innsbruck 1904.

Krofta, Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské (Český časopis historický, ročník X. a XII).

Henner, Poměr mezi státem a církví v Rakousku (Laichterova Česká politika, kn. XXVIII.).

Hussarek, Grundriss der Staatskirchenrechts (2. vyd.), Leipzig 1908.

Zenker, Kirche und Staat (unter bes. Berücksichtigung der Verh. in Österreich), Wien u. Leipzig 1909.

OBSAH:

Úvod	5
I. Podstata a hlavní formy poměru mezi státem a církví. Poměr státu k náboženství ve starověku	7
II. Vznik církevní organizace. Poměr mezi státem a církví do II. století	18
III. Vítězství církve nad státem	31
IV. Reformace a její účinky na poměr mezi státem a církví	45
V. Vítězství státu nad církví	61
VI. Církev a stát moderní	75
Doslov	96
Literatura	97

REV15

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 5 0 3 6 2 0

Sv. XVI. Václ. Choc, poslanec říšské rady: **Vojenské úkoly české politiky**. II. vyd. Cena 1 K 20 h, poštou 1 K 30 h.

Sv. XVII. Jos. Svozil: **Bílé světlo**. (Kapitoly o prameni a cíli života.) II. vyd. Cena 5 K, poštou 5 K 20 h.

Sv. XVIII. Arn. Haeckl: **Záhady světa**. Populární studie o monistické filosofii. S doslovem Vyznání víry čistého rozumu. Autor. přel. Karel Malír. Cena 4 K 50 h, poštou 4 K 70 h.

Sv. XIX. Bedřich Delitzsch: **Bábel a bible**. Třetí (závěrečná) přednáška. Autor. překlad JUDr. Ant. Kloudy. S 21 vyobr. Cena 1 K 20 h, poštou 1 K 30 h.

Sv. XX. JUDr. Lad. Machač: **Koruna česká vlastníkem královského města pražského**. (S katastrální mapou hradu a se 4 snímky bezprávného českového zápisu.) Cena 2 K 80 h, poštou 3 K.

Sv. XXI. Petr A. Kropotkin: **Paměti revolucionářovy**. Díl I. S předmluvou Jiřího Brandesa a podobiznou autorovou. Autor. překlad Em. Volného. Cena 2 K, poštou 2 K 10 h.

Sv. XXII. Petr A. Kropotkin: **Paměti revolucionářovy**. Díl II. Autor. překlad Em. Volného. Cena 3 K, poštou 3 K 10 h.

Sv. XXIII. Inž. J. Kalivoda: **Volní myslitelé v Čechách**. Cena 3 K, poštou 3 K 10 h.

Sv. XXIV. Dr. Karel Kolman: **L. N. Tolstoj**. Jeho život, umění a činnost. (S podobiznou na obálce.) Cena 1 K 50 h, poštou 1 K 60 h.

Sv. XXV. Bedřich Delitzsch: **Bábel a bible**. (Přehled a výhled.) Autorisovaný překlad J. F. Cena 1 K, poštou 1 K 5 h.

Sv. XXVI. Bedřich Delitzsch: **K obrodě náboženství**. Autorisovaný překlad M. Ruzyňského. Cena 90 h, poštou 95 h.

Sv. XXVII. Em. ryt. z Čenkova: **Paris et Prague. Paříž a Praha**. (Enquête sur l'entente municipale entre Paris et Prague et sur les relations franco-bohèmes. [Hlasy o přátelské dohodě měst Paříže a Prahy o stycích českofrancouzských.] S předmluvou V. Hladíka k českému textu. S historickopolitickým doslovem Em. z Čenkova. Cena 2 K, poštou 2 K 10 h.

Sv. XXVIII. Dr. Ant. Hobza, docent práva církevního: **Poměr mezi státem a církví**. Jeho vývoj a přítomný stav. Cena 1 K 80 h, poštou 1 K 90 h.

Dále našim nákladem bylo vydáno:

Školský program pro národní školu obecnou i měšťanskou. K tisku připravila redakce „Samostatnosti“. (Obsahuje školský program strany radikálně pokrokové, sjezdový referát o něm dra. Ant. Hajna, jakož i celou sjezdovou debatu.) Cena 40 h, poštou 45 h.

Karel Havlíček-Borovský. K památce padesátiletí jeho úmrtí českému lidu napsal PhDr. Ant. Hajn. (Ve spisku kapitolka: Havlíček o vzdělání, náboženství a klerikalismu.) Cena 40 h, poštou 45 h.

Památce Havlíčkově. Uspořádala redakce „Pokrokové Revue“. (Přispěli jmenovitě: A. Denis, JUDr. Auerhan, JUDr. Lad. Machač, Fr. Tilšer, Josef Černý (Názor Havlíčkův a nás o výchovném působení kněžstva a učitelstva), Ant. Sova, Antal Stašek, dr. Ant. Hajn a j.) Cena 1 K, poštou 1 K 10 h.

Jos. Svozil: **O klerikalismu**. Několik kapitol. 2. vydání. Cena 60 h, poštou 65 h.

L. N. Tolstoj: **O významu ruské revoluce**. Autorisovaný překlad. Cena 50 h, poštou 55 h.

Co chce česká státoprávní demokracie? Jednotný národní program český. Cena 12 h, poštou 15 h.

Hořínek V.: Palackého pasivní opozice. Cena 12 h, poštou 15 h.

Hořínek V.: O příčinách nutnosti pádu mladočeské vlády. Cena 40 h, poštou 45 h.

Nový volební řád do říšské rady. S výkladem, se zápisem o čistých volbách a s mapou volebních okresů. Cena 1 K, poštou 1 K 10 h.

Mapa volebních okresů do říšské rady. (Čtyřbarevná.) Cena 50 h, poštou 53 h.

J. V. Klofáč: Armáda a český národ. 30 h, poštou 35 h.

J. Dřevostický: Sněmovní volby. 1 K.

K cílům a prostředkům české politiky. (V. Choc: Státoprávní politika. — Vít Kellner: Žena a náš veřejný život a j.) Cena 24 h, poštou 27 h.

Proces s t. zv. Omladinou. K tisku upravil Antonín Čížek a Alois Hájek. 2. vyd. Cena 2 K, poštou 2 K 20 h.

Viktor Dyk: Satiry a sarkasmy. Cena 2 K 50 h, poštou 2 K 70 h.

S. Stepňák: Podzemní Rusko. Autorisovaný překlad Rud. Brože. Cena 2 K 50 h, poštou 2 K 60 h.

Program českého maloživnostnictva. Vydala redakce „Samostatnosti“. Cena 10 h, poštou 13 h.

Štěpán Radič: Svobodná škola politických věd v Paříži. Cena 72 h, poštou 77 h.

Ant. Hubka: Zemědělská společenstva. Cena 24 h, poštou 27 h.

J. Spáčil: Mistr Jan Hus. Mládeži vypravováno. Cena 50 h, poštou 53 h.

„Pokroková Revue“

měsíčník pro politiku, národohospodářství a život kulturní, vychází od r. 1905.

„Pokroková Revue“

přináší články ze všech oborů lidského vědění a snažení.

„Pokroková Revue“

má tyto stále rubriky: Školství a učitelstvo. - Zdravotnický obzor. - Národohospodářská a sociální otázka. - Hudební obzor. - Přehled literární. - Hlídka umění výtvarného. - Feuilleton. - Z politické literatury. - Co měsíc dal (kratší noticky).

„Pokroková Revue“

shromáždila kolem sebe již velikou řadu domácích spisovatelů, vědců, umělců, publicistů, politiků, národohospodářů.

Na

„Pokrokovou Revui“

předplácí se čtvrtletně (i s poštou) 2 K 50 h, pololetně 5 K, celoročně 10 K. Jednotlivý sešit stojí 1 K. Adresa: „Pokroková Revue“, Praha-II. Školská 36.